

A 17201

A. RANNES

**TÖÖSTUSÖKONOOMIKA
PROBLEEME
NÕUKOGUDE EESTIS**

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

TARTU 1948

ARH A-17201

A. RANNES

TÖÖSTUSÖKONOOMIKA
PROBLEEME
NÕUKOGUDE EESTIS

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS”, TARTU 1948

13962
A-17201

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Eessõna.

Eesti rahva majanduslikus ja ühiskondlikus arenemiskäigus on teostunud suur murrang. Endisest kapitalismikammitšais takerdunud kodanlikust Eestist on saanud vaba Nõukogude Eesti. Omamata antagonistlikke ühiskonnaklasse ja tegureid, mis kodanlikus Eestis pidurdasid majanduse ja kultuuri edusamme, ning olles vaba vastuolust tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite eraomanduse vahel, on meie tootmine vabanenud anarhiast, kriisidest jms. kapitalismile omastest nähtustest. Reaktsioonilise kurnamisrežiimi purustamisega Eestis on tehtud lõpp sajandite vältel orgaaniliselt kujunenud majanduslike ja kultuuriliste sidemete kunstlikule eraldumisele Venemaast, eriti Leningradist. Nõukogude võim Lenini-Stalini partei juhtimisel ja kõigi Nõukogude Liidu rahvaste toetusel on avanud nüüd ka eesti rahva arenemiseks kõige avaramad perspektiivid, loonud kõik vajalikud eeldused tootlike jõudude pidurdamatuks ja seninägemata hoogsaks tõusuks.

Milles seisnevad need tingimused ja eeldused Nõukogude Eesti tööstuse kujundamise alal ning mille poolest need erinevad kodanliku korra aegseist arenemistingimustest ja -eeldustest?

Selle üle on vaja jõuda selgusele kõigil, eeskätt meie nõukogude majanduse alal töötajail, et täie veendumuse ja innuga osa võtta uue, progressiivse ühiskonna ülesehituse tööst. See küsimus puudutab eriti nõukogude tulevase kaadreid, kes praegu alles tegelevad nõukogude ühiskonna ja tema majandussüsteemi tundmaõppimisega, olles ise võrsunud kodanliku korra aegsest miljööst ja omades sageli veel väära mõistmist kapitalistlikust majandussüsteemist, nägemata selle tõelist olemust ja kiskjalikku palet. Alljärgnevate teemade käsitlemisega on tahetud tuua mõnevõrra selgust neisse küsimustesse ja kaasa aidata eeskätt meie noorte kaadrite ümberkvalifitseerimise ja ideoloogilise ümberkasvatamise süvendamisele ja kiirendamisele.

Järgnevalt esitatud teemasid on autori poolt käsitletud Tallinna Marksismi-Leninismi Õhtuülikoolis peetud loenguil. Siinkohal on nad esitatud laiendatud ning täiendatud kujul, arvestades ühtlasi ka seda materjali, mida rikkalikult pakub juba kolmandat aastat toimuv sõjajärgse stalinliku rahvamajanduse taastamise ja arendamise viisaastaku plaani täitmine.

A. Rannes.

I. Iseloomustavaid jooni tööstuse arenemisest kodanlikus Eestis ja perspektiive tööstuse kujundamiseks Nõukogude Eestis.

Toetunud algul saksa okupatsioonivägedele ja hiljem teiste imperialistlike riikide abile, õnnestus eesti kodanlusel 1918. a. haarata võim ja panna maksma oma kitsad kildkonnahuvivid laialdaste töötavate hulkade üldrahvalike huvide üle. Kodanluse võimuhaaramine tähendas Eesti poliitilist, majanduslikku ja ka kultuurilist eraldumist Nõukogude Liidust.

Eesti kodanlus ei mõelnudki enam jätkata ajalooliselt väljakujunenud majanduslike ja kultuuriliste sidemete pidamist Venemaaga, millest Suure Oktoobrirevolutsiooni tulemusena oli saanud esimene sotsialismimaa maailmas, kus tootlikud jõud uutes sotsialistliku ühiskonna tingimustes olid hakanud hoogsalt kasvama.

Kahtlemata oleks sidemete jätkamine Nõukogude Liiduga viljastavalt mõjunud Eesti majanduse arenemisele ning ära hoidnud tema sattumist sõltuvusse kapitalistliku maailmaturu konjunktuurikäigust kõigile kaasnähtustega. Eesti kodanlus kartis arusaadavalt põhjusil Nõukogude Liidu revolutsioonilist mõju oma tööliklassile ja orienteerus kapitalistliku lääne poole. See aga pidi paratamatult viima tootlike jõudude arenemise Eestis ummikusse, tähendama Eesti ökonomika täielikku alistumist imperialistlike maade saagiahnusele ja tema muutumist poolkoloniaalmaaks.

Esitatud asjaolud pidid loomulikult oma pitseri vajutama ka tööstuse arenemiskäigule Eesti omaaegses kodanlikus ühiskonnas. Selle arenemiskäigu iseloomustuseks võime siinkohal esile tõsta järgmised momendid:

1) Pärast rahu sõlmimist VNFSV-ga 1920 jäi teatavasti kodanlikku Eestisse terve rida tööstuslikke suurtehaseid. Neid esines nii laevaehituse, masinaehituse, tekstiiltööstuse, keemiatööstuse, ehitusmater-

jali-tööstuse kui ka mõnedel teistel aladel. Nõnda näiteks võimaldasid laevaehitustehased Tallinnas (Vene-Balti laevaehitus- ja mehhaanika-tehased, a/s. „Beckeri Tehased“, a/s. „Peetri Tehased“) toota mitmesuguseid teraslaevu veeväljasurvega kuni 40 000 t, ühes kõigi masinate ja seadmetega. Mainitud tehased võisid ehitada sõja-, kauba-, reisijate-, vedur- ja mootorlaevu, päästelaevu, ujuvaid tõstekraanasid, süvendajaid, veopraame jne. Laevatehaste mehhaanikatsehhid aga võisid toota ka aurumasinaid, vedureid, tsisternvaguneid, aurukatlaid, elekter-tõstekraanasid, põlevkivitööstuse seadmeid jne. Vaguniehituse suurtehas Tallinnas („Dvigatel“) võis valmistada aastas 3000 kaubavagunit, 300 reisivagunit, peale selle veel mitmesuguseid muid veovahendeid ja nende tagavaraosi. Narva Kreenholmi puuvillavabrik ligemale $\frac{1}{2}$ miljoni värtnaga ja üle 4000 kudumisteljega oli suuteline tootma kuni 100 miljonit m puuvillriiet. Tsemendivabrikud Kundas ja Aseris võisid kokku anda 170 000 t tsementi aastas. Keemiasuurtehas Tallinnas (a/s. Richard Mayer) valmistab aastas 2 milj. kuldrubla väärtuses mitmesuguseid kemikaale, nagu: väävel- ja soolhapet, glaubrisoola, äädikhapet, tina-valget, kolloodiumi, antikloori, kaalisalpeetrit, mitmesuguseid värve jne. Ühe sõnaga — meil oli tegu suuremõtmeliste tootmisvõimsustega väga mitmesuguseilt ühiskonnale vajalikelt tootmisaladelt.

Mis juhtus nende tootmisvõimsustega kodanlikus Eestis?

Kõigi nende suurtehaste tegevusse rakendamine ja tegevuses hoidmine oli kodanlikus Eestis probleemiks, mis jäigi lahendamata. Pärast mõnda aega kestnud katseid rakendada mainitud suurtehased tegevusse võis lugeda oktoobris 1923 tolleaegsest ajakirjandusest muuhulgas lakoonilisi teateid, et „Dvigateli“ tehas on suremas, „Noblessneri“ metallitehas on surnud, Vene-Balti laevatehased püsivad veel „vaevalt jalul“ ning viimaseile olevat tolleaegne Riigikogu lisaks varem antud summadele määranud mõnekümmemiljonilise summa, et tal kuidagi „veel hinge sees hoida“; Mayeri keemiasuurtehase seisukord oli niivõrd raskeks kujunenud, et vabrik võlgade sissenõudmiseks oksjonile määrati, jne. Palju parem polnud lugu ka tekstiiltööstuse suurvabrikutega (Narva Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuur, Balti Puuvillavabrik Tallinnas, linaketrus- ja kudumivabrik Narvas jt.), millised kodanlikus Eestis jäid töötama vaid väga madala koormusega. Iseloomustava pildi mainitud suurtehaste allakäimisest, mandumisest ja kiratsemisest kodanlikus Eestis saame üksnes juba neis tehaseis töötanud tööliste arvude võrdlusest (vt. tab. 1).

Esitatud kümnest suurtehasest, kus omal ajal töötas ligi 33 000

Tabel 1

Töölise arvu vähenemine kodanliku Eesti suurtööstuses.

Tehase nimetus	Töölise arv	
	1913	1939
Vene-Balti laevaehitus- ja mehhaanikatehased	7 500	—
Laevaehituse ja mehhaanika a/s. „Becker'i Tehased“	3 000	—
Riigi Sadamatehased	1 800	600
Laevaehituse ja mehhaanikatehaste a/s. „Peetri Tehased“	1 500	—
A/S „Dvigateli“ vagunitehas	1 640	—
A/S „Volta“	1 500	200
Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuur, o/ü.	11 000	2 500
A/S Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise vabrik	2 000	1 400
Narva Linaketramise Manufaktuuri ühisus	2 050	1 300
Narva Kalevi Manufaktuuri o/ü.	1 100	500

töölise, jäi kodanlikus Eestis tegutsema 6 ettevõtet kokku kõigest veel 6500 töölisega. Sealjuures muutusid täielikult varemeiks laevaehituse suurtehased, samuti „Dvigateli“ vagunitehas-tehas, Mayeri keemia-tehas jt.

Nõnda laostus Eestis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul tekkinud suure tootmisvõimega tööstus; laostusid tootmisvahendid, milledega oleks võimalik olnud anda palju väärtuslikku toodangut ühiskonna mitmekesisemate vajaduste rahuldamiseks. Mitte sellepärast ei jäänud aga seisma laevaehitus-tehased, mitte sellepärast ei kiratsenud ega töötanud äärmiselt madala koormusega tekstiil- ja vabrikud, tsemenditehased jt., et laevu, vaguneid, masinaid, tsementi, kemikaale, tekstiilkaupu jne. vaja ei olnud. Need mandusid ja laostusid sellepärast, et tekkinud uues olukorras nende suurtehaste toodangu turustamisega ei avanenud kodanlusele väljavaateid kõrgete kasumite saamiseks. Seda ühelt poolt. Ent teiselt poolt takistas välismaa monopolne finantskapital, mis kodanlikus Eestis suurt osa etendas, üldse teatavate tööstusharude (masinaehitus) arenemist (vt. tagapool).

Muidugi ei vastanud lõppeks ka eesti kodanluse huvidele suurtehaste säilitamine kaadriproletariaadi baasina. Võimulepääsenud kodanluse kildkond asus enda rikastamiseks otsima teisi teid, uusi alasid. Eeltähendatud suurtehaste laostumine jääb aga üheks iseloomustavaks näiteks tootlike jõudude laostumisest kodanliku Eesti ühiskonnas.

2) Teiseks iseloomustavaks jooneks kodanliku Eesti tööstuse arengukäigus tuleb — välja arvatud mõned üksikud tootmisalad — pidada tööstusliku tootmise killunemist rohkearvulisteks pisi-

ettevõteteks. See tendents tuli nähtavale juba pärast klassisõja lõppu, nn. „gründertumi ajajärgul“, millal oli puhkenud õitsengule eriti spekulatiivne äritegevus. Oli „niisugune aeg, kus kõik asutasid“ juhusliku turukonjunkturi kasutamiseks. Ka riigisummad kulutati laialdastele eraettevõtlastele, millel tihtipeale polnud mingit majanduslikku otsarvet. Emissioonipangana asutatud Eesti Pank kujunes algusest peale krediitiasutiseks, kust ohtralt laenu jagati eraettevõtluse finantseerimiseks.

Nagu nähtub vastavaist allikaist, oli kodanlikus Eestis 1924. a. näiteks 50 šokolaadi- ja kompvabrikut, mis peaaegu eranditult olid asutatud mõne aasta jooksul; neist töötas Tallinnas 13 ettevõtet, Tartus 12, Pärnus 2, Rakveres 2, Narvas 4, Paides 1, Valgas 1, Haapsalus 1, Petseris 1, Kuressaares 1 jne. Need vabrikud polnud suured; igas säärases ettevõttes töötas keskmiselt 8—11 töölist! Peaaegu igasse linna oli asutatud veini- ja likööri- ja tubakavabrikuid (arvult 14), parfümeeriavabrikuid (arvult 21) jne. On iseloomustav, et valdavam osa rajatavaist ja töötavaist tööstusettevõtetest kuulus kerge- ja toiduainetetööstuse, s. t. tarbimisvahendeid tootva tööstuse hulka. Ligeemale 75% kogu tööstuslikust toodangust, näiteks 1924. a., langes tarbimisvahendeid tootvale tööstusele. See on ka täiesti arusaadav, sest selles avaldus tüüpiline kapitalistliku industrialiseerimise iseloom kodanlikus Eestis. Kapitalistlik industrialiseerimine algab tavaliselt kergetööstusest, sest „kergetööstus vajab vähem investeringuid ja kapital ringleb kiiremini, kusjuures kasu saamine on kergem kui rasketööstuses“ õpetab seltsimees Stalin¹.

Säärane tööstusliku tootmise killunemine rohkearvuliste väikeettevõtete vahel kodanlikus Eestis süvendas tootmise anarhiat, tõi endaga kaasa konkurentsi teravnemise, nõrgemate ettevõtete väljasurumise ja hävitamise tugevamate ettevõtete poolt, majanduskrahhid ja skandaalid, tehaste maksujõuetuks tunnistamised ja nende likvideerimised, tööliste sagedased vallandamised, tööpalkade maksmatajätmised ning üldise töötaolu süvenemise. Protestitud vekslite arv aastatega üha suurenes: 1924. a. jooksul protestiti 25 767 vekslit, 1925. a. 29 488 ja 1926. a. jooksul 40 797 vekslit. Oktoobris 1924 konstateerib toleaeagne eesti kodanlik ajakirjandus ise, et „meie elame praegu maksujõuetuste ja iga-suguste äriliste äparduste ajajärgus, mis kuni vekslivõltsimisteni ja ka

¹ J. Stalin, Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelisel koosolekul 9. veebr. 1946. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1946, lk. 15.

lihtsate kassade tühjendamisteni ulatavad. Igal hommikul kostitavad lehed oma lugejaid sarnaste uudistega, nii et need juba igavaks kipuvad minema". Protestitud vekslite arv ei vähenenud ka järgnevail aastail, vaid suurenes veelgi, ulatudes 1930. a. juba 92 275-ni — kogu summas 19,8 milj. Ekr. väärtuses.

Tööstusliku tootmise ja seoses sellega ka eesti tööliklassi laialdane killunemine pisiettevõttesse püsis Eestis kogu kodanluse võimutsemise perioodi kestel. Kui vaadelda tööstuslikku tootmist kodanluse statistika enda valguses, siis näeme, et 1937. a. tegutses Eestis 3837 tööstuslikku ja 20 066 käsitööstuslikku ettevõtet, seega ligemalt 24 000 ettevõtet tööstuslikul tootmisalal. See Eesti mastaabis hiiglaslik arv saab aga endale tõelise sisu, kui vaadelda nende ettevõtete ositumist neis töötanud isikute arvu järgi:

Ettevõtted 20 ja rohkema töölisega, nn. suurtööstus	306
Ettevõtted 5—19 töölisega, nn. kesktööstus	749
Ettevõtted 1—4 töölisega ja mehhaanilise jõukasutusega, nn. väiketööstus	2 782
Ettevõtted mitte üle 4 töötajaga ning mehhaanilise jõuta, nn. käsitööstusette- võtted	20 066
K o k k u	23 903

Eeltoodud arvuread iseloomustavad kujukalt kodanlikus Eestis toimunud killustumisprotsessi tulemust tööstuslikul tootmisalal. Tööstusettevõtteid 20 ja rohkema töölisega oli 306, mis moodustasid kõigest 1,2% ettevõtete üldarvust; neist muuseas ainult kuuel ettevõttel ulatus tööliste arv üle 1000. Valdava enamiku aga moodustasid kääbusettevõtted, madala tehnikataseme ja tööviljakusega, nõrgalt varustatud mehhaanilise jõuga, seevastu inimtööjõu seda suurema eksploateerimisega.

Kuivõrd nõrgalt oli kodanlusaegse Eesti tööstus varustatud mehhaanilise jõuga, kuivõrd madal oli inimtööjõu tehnilis-energeetiline varustatus pisiettevõtteks pulveriseerunud tööstuses, nähtub tabelist 2.

Võrdluseks olgu mainitud, et Nõukogude Liidus tuli 1933. a. ühe

Tabel 2.

Tööstusettevõtete ja tööstustöölise elektro-energeetiline varustatus kodanlikus Eestis 1937. a.

	Ettevõtete arv	Töötajate arv	Elektrimootorite võimsus kW	Elektrimootorite võimsus keskmiselt	
				ühe ettevõtte kohta kW	ühe töölise kohta kW
Suurtööstus	306	40 802	33 970	111	0,8
Kesk-tööstus	749	7 516	8 828	3	0,4
Väiketööstus	2 782	6 356	2 610	0,9	0,4
Üldse	3 837	54 674	39 408	10	0,7

suurtööstusettevõtte kohta mootorite võimsust keskmiselt 4300 h.-j. (= 3160 kW)².

Sootuks ilma mehhaanilise jõuta töötasid kodanlikus Eestis ülejäänud üle 20 000 kääbusettevõtte, põhinedes käsitsitöötamisel primitiivsete töövahenditega. Kodanlusaegne ideoloogia, seadusandlus ja statistika andsid neile kääbusettevõttele eri koha, nimetades neid „käsitööstusettevõtteks“, ja eraldas need muudest tööstusliku tootmisala ettevõttest. Sellega omistati neile mingi eriasend teiste majandusalade hulgas. Sisuliselt pole meil sel puhul tegu mingisuguse eriasendis oleva või koguni erilaadse majandusalaga, küll aga primitiivse kapitalistlik-tööstusliku tootmisega. Tööstusliku tootmise laialdane killunemine käsitsitöötamisel, resp. nõrga, vähese tehnika kasutamisel põhinevasse kääbusettevõtteisse tõendab vaid omalt poolt kodanliku Eesti suhteliselt madalat industrialiseerimis-astet, tööstus-tehnilise tootmise alal veel laialdaselt levinud primitiivsust ja mahajäämust, madalat tööviljakust ning odava inimtööjõu halastamatut ekspluateerimist. Kui tööstusliku toodangu netoväärtusest tuli keskmiselt töölise kohta nn. suurtööstusettevõtteis 1903 Ekr., keskmisis ettevõtteis 1672 kr., väiketööstusettevõtteis 1217 kr., siis käsitööstusettevõtteis oli tööviljakus võrreldes kesk- ja suurtööstusega ümmarguselt 2,5 kuni 3 korda madalam (677 kr. ühe töölise kohta keskmiselt aastas). Ka ei kehtinud käsitööstusettevõtete suhtes teatavasti tööajaseadust. Sageli (eriti hooaegadel) töötati neis 12 ja rohkem tundi päevas.

3) Eeltoodust ei tule järeldada, nagu oleks kodanlikus Eestis suurtööstuslik tootmine üldse ära jäänud. Tõsi küll, tööstuslik tootmine

² Экономика социалистической промышленности, Москва, 1940, lk. 241.

väga suurel määral — nagu nähtub öeldust — pulveriseerus tuhandeiks pisiettevõtteks, mida tööstuse arenemiskäigu suhtes Eesti kodanlikus ühiskonnas tuleb pidada iseloomustavaks jooneks. Teatud aladel aga hakkas koguni esmaselt arenema suurtööstus. Ent see areng omandas sootuks erilaadse iseloomu.

Teatavasti rajati kodanluse võimupäevil Eestis tähtis tööstusharu — põlevkivitööstus: hakati tootma põlevkiivi ja utma põlevkivist tooröli. Ehitati ümber ja laiendati tselluloosivabrik Tallinnas, rajati juurde veel teinegi tselluloosivabrik (Kehra). Need kaks tselluloosivabrikut olid suutelised tootma üle 100 000 tonni tselluloosi. Alustati fosforiidivabriku ehitamist Maardusse. Rajati Tallinnasse kaks suuremat tehast kunstsarve tootmiseks.

Kõik need ja nendetaolised suuremad tehased, mis rajati Eesti kodanliku vabariigi ajal, ei lasknud välja valmistooteid, vaid peamiselt poolfabrikaate ja strateegilisi tooraineid. Ja seda mitte edasitöötlemiseks sisemaal, mida kohapealsete tootlike jõudude arendamine ja nende ratsionaalne rakendamine oleksid eeldanud, vaid väljavedamiseks (mõnel alal peaaegu täies ulatuses) peamiselt imperialistlikesse suurriikidesse. Nõnda toodeti ja veeti välja põlevkivitooröli tooraineks hitlerliku Saksamaa keemiatööstusele, tselluloos — tooraineks Inglismaa ja mõnede teiste maade tööstusele; Maardus rajatava fosforiiditehase toodangu kohta oli kodanlik riigivõim Saksamaaga koguni sõlminud lepingu, mille kohaselt kogu toodang (fosforiidijahu) 10 aastaks oli ette Saksamaa keemiatööstusele maha müüdüd. Kehras rajatud tselluloosivabrik asus 1938. a. augustist alates tootma üksnes poolfabrikaati — sulfaattselluloosi — ning vedama seda välja Saksamaale. Muuseas, ka eesti tekstiiltööstus, eeskätt puuvilla- ja linatööstus, kuivõrd see tootis ekspordiks, laskis välja ülekaalukalt poolfabrikaati — lõnga ja toorriiet peamiselt Skandinaavia ja ka teiste maade (Saksa) tööstusele edasitöötlemiseks.

Kõrvutagem 1938. a. kodanlikus Eestis toodetud poolfabrikaate ja nende väljavedu (vt. tab. 3).

Säärane ühekülgne ning poolik arenemissuund kodanlikus Eestis säilinud ja uuelt-rajatud suurtööstuslikus tootmistegevuses ei tekkinud juhuslikult. See oli välismaa monopoolse finantskapitali võimutsemise üheks kaasnähtuseks (lähemalt tagapool), mille eesmärgiks muuhulgas oli see, et Eestis odavat tööjõudu ekspluateerides lasta toota poolfabrikaate ja tööstuslikke tooraineid imperialistlike suurriikide varustamiseks. Säärane suund tööstuses (nagu see toimus

Tabel 3.

Poolfabrikaatide toodang kodanlikus Eestis ja nende väljavedu 1938. a.

Poolfabrikaadid	Mõõtühik	Toodang	Väljavedu		
			üldse	sellest	
				Saksamaale	Inglismaale
Põlevkivitoorõli	tuh. t	140,1	62,4	54,3	—
Tselluloos	„	79,3	68,7	—	23,1
Vineerplaadid	tuh. m ³	11,4	16,6	1,4	11,9
Puuvill-toorriie	tuh. m	20 026,0	6 160,0	0,3	—
Puuvill-lõng	tuh. t	4 800,0	1 524,8	426,0	—
Linane toorriie	tuh. m	1 515,0	760,0	9,6	80,0
Linane lõng	tuh. t	1 100,0	310,4	272,2	—
Kunstsarv	tonni	638,4	513,2	66,9	146,6
Saetud metsamaterjal . .	tuh. m ³	209,0	165,2	53,1	88,8

Eesti põllumajanduses agraraasaduste intensiivse tootmisega väljaveoks imperialistlikesse maadesse) surus kodanliku Eesti järk-järgult üha rohkem poolkoloniaalse maa tasemele, jättes ta formaalselt küll sõltumatuks, kuid faktiliselt üha tihedamini mähituks rahvusvahelise finants sõltuvuse võrku. Selles mõttes muutus ka kodanlik Eesti üheks sääraseks maaks, mille vastu tundis huvi välismaa monopoolne finantskapital, sest „finantskapital üldse püüab haarata võimalikult rohkem maid, ükskõik milliseid, ükskõik kus, ükskõik kuidas, arvestades võimalikke tooraineallikaid, kartes maha jääda meeletus võitluses maailma viimaste tükkide pärast või juba jaotatud tükkide ümberjaotamise pärast“, ütleb Lenin³. Sellele tõsiasjale, sellele eesti rahva ja tema tootlike jõudude muutumisele rahvusvahelise finantsoligarhia ekspluateerimisobjektiks on viidanud Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei kogu oma võitluse kestel Eesti muutmise eest sotsialistlikuks maaks Nõukogude Liidu rahvaste vennalikus peres.

4) Sõltuvus välismaa monopoolsest finantskapitalist, mis muide avaldus mitte ainult tööstuses, vaid ka teistel majandusaladel, sundis Eestit tootma ja välja vedama poolfabrikaate, tootma ja välja vedama esmajoones mitte paberit, vaid pleegitamata tselluloosi, mitte vineertooteid, vaid vineerplaate, mitte viimistletud riidet, vaid lõnga ja toorriidet, mitte põlevkiviõlist saadavaid väga mitmekesiseid valmistooteid, vaid toorõli, jne. jne.

³ Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1945, lk. 66.

Kui ulatuslik osa väliskapitalil Eesti rahvamajanduse eksploateerimisel oli, pole andmete puudulikkuse tõttu täpselt võimalik kindlaks teha; seda enam, et väliskapital sageli end üllatavalt hästi oskas kohandada nn. „rahvusliku fassaadiga“. Igal juhul ei tule aga väliskapitali küsimust samastada nn. „vähemusrahvuste“ ehk „muulaste“ ja nende „kapitali positsiooni“ küsimusega, mida omal ajal kodanlikus Eestis eriti fašistlikult häälestatud kodanlike natsionalistide poolt rahvale selgeks püüti teha. Asi ei seisnenud selles, mis rahvusest oli üks või teine ettevõtja, kas eestlane või sakslane, vaid selles, milline kapital ühe või teise taga seisis, kas omamaine või välismaine.

Andmete puudulikkusest hoolimata on väliskapitali mõjust kodanliku Eesti tööstuses mõnesugusel määral võimalik saada kujutlust, kui vaatleme kõigepealt kodanliku Eesti aegse tööstuse välisvõlgnevust. Sellekohaste andmete analüüs näitab, et Eesti tööstus ja ka teised majandusalad olid ebatavaliselt raskesti koormatud välisvõlgadega. Võlgneti mitmeile välisriikidele, eriti aga Saksa- ja Inglismaale. Need võlad tööstuses seisnesid mitte ainult väliskohustustes, mis tekkisid masinate, seadmete, toorainete jms. sisseveost, vaid kaaluvamas osas nn. „teistes kohustustes“, millede taga peitusid puhtakujulised väliskapitalimahutused (vt. tab. 4).

Tabel 4.

Kodanliku Eesti majanduslike ettevõtete välisvõlgnevuse seis 1. jaanuariks 1939. a. (milj. kroonides).

	Kokku	Kaupade sisseveo alal	Teised kohustused
Majanduslikud ettevõtted üldse	60,4	32,2	28,2
Sellest: tööstusettevõtted	43,3	18,5	24,8
kaubandusettevõtted	15,3	13,2	2,1
muud ettevõtted	1,8	0,5	1,3

Tööstuse välisvõlgnevus 43,3 miljoni Ekr. ulatuses on tähelepanuväärne suur, eriti kui arvestada, et Eesti kodanliku vabariigi ajal paarikümne aasta kestel — nagu nähtub kodanlikest allikaist — ei olnud suurtööstusse investeeritud rohkem kui kõigest 73 milj. Ekr. Juba üksnes nende summade kõrvutamisel nähtub kodanliku Eesti tööstuse raske välisvõlakoormus.

Ometi ei saa aga kodanlikul ajal Eestis avaldatud välisvõlgnevuse summade järgi otsustada rahvusvahelise finantskapitali tõeliku suuruse

ja peremehetsemise üle kodanliku Eesti tööstuses. Otsustava tähtsusega ses suhtes võis olla ainult asjaolu, kellele tööstusettevõtte tegelikult kuulus, kas välismaisele või omamaisele kapitalile. Sellelt seisukohalt võib liialduseta väita, et kodanlusaegne Eesti suurtööstus peaaegu tervikuna kuulus välismaa monopoolsele finantskapitalile.

Suurt osatähtsust omas väliskapital põlevkivitööstuses. Peale ühe peamiselt riikliku kapitaliga tegutseva ettevõtte (Kohtla-Järvel) kuulusid kõik teised põlevkivikaevandused ja -õlivabrikud eranditult väliskapitalile. Nõnda kuulusid a/ü. Eesti Kiviõli tehased saksa kapitalile, New Consolidated Gold Fields Ltd. põlevkivikaevandus ja -õlivabrik (Kohtla jaama juures) inglise kapitalile, Eestimaa Õlikonsortsiumi ettevõtted (Sillamäel ja Viivikonnal) rootsi kapitalile, a/s. Küttejõu põlevkivikaevandus saksa kapitalile, a/s. Port-Kunda tsemendivabriku põlevkivikaevandus taani kapitalile. Kogu põlevkivitööstusse investeeritud kapitalist (30 milj. Ekr.) oli üle 80% väliskapitalistide otseses valduses.

Analoogiline oli olukord paberi- ja tselluloositööstuses, kus võimutes saksa kapital. Eesti ainuke vineerisuurtehas (a/s. A. M. Luther, Tallinnas) kuulus täielikult inglise „Venesta“ kontserni; samasse kontserni kuulusid muide ka vineerivabrikud Lätis, Soomes jm. Vabriku tõeliseks peremeheks olid mitte kohapealsed „vähemusrahvusest“ direktorid ja nende eesti rahvusest kolleegid, vaid kontsern Inglismaal, kes määras vabriku tootmis- ja müügitegevuse ning vabrikutöölise elutingimused. Nimetatud suurtehase põhifondide väärtus ulatus üle 12 milj. Ekr. Ka tekstiiltööstus kodanlikus Eestis oli välismaa monopoolse finantskapitali võimuses, samuti tuletiku-, tubaka-, õlle- ja maiusainete-tööstus. Sama iseloomu kandis ehitusmaterjali-tööstus, kusjuures tsemendivabrik Kundas kuulus taani tsemendikartellile. Tugeva väliskontrolli all olid suuremad metallitehased (Franz Krull, Tartu Telefonivabrik jt.), millede arenemisest väliskapital polnud nimelt üldsegi huvitatud. Võib öelda, et välismaa finantskapitali otsesel toimel häviski Eesti omaegne metallisuurtööstus. On täiel määral mõistetav, et sõltuvate, poolkoloniaalmaade tasemele surutud riikide masinaehitustööstuse arenemine ei saanud olla finantskapitali huvides. Viimase huvides on saada säära- sest maast odavaid poolfabrikaate, tööstuslikke tooraineid, toiduaineid, müüa sinna masinaid, seadmeid, igasuguseid tarbimis-esemeid ja pudukaupa. Nii näiteks 1938. a. veeti välismaalt sisse masinaid, aparate, instrumente, transpordivahendeid ja mitmesuguseid teisi seadmeid kokku 35,1 milj. krooni eest, mis moodustas ümmarguselt ühe kolmandiku kogu tol aastal teostatud sisseveo üldväärtusest. Samal aastal

tootis Eesti masinaehitustööstus ise kõigest 6 milj. krooni väärtuses seadmeid; mõnel aastal ei ulatunud masinaehitustööstuse toodang isegi 3 milj. kroonini (näiteks 1932 ja 1933). Mõistagi seisis väliskapital ka säärase juhtumite taga, kus Eesti kodanlik riigivõim pidas vajalikuks anda välisfirmadele tellimusi, milliseid oleksid suutnud täiel määral täita kodumaised tehased, kes tellimuste puudusel pealegi pidevalt kiratsesid. Mainigem näiteks omaaegset riiklikku tellimust raudteesidelappidele (1925), mis Teedeministeeriumi poolt anti Saksamaale (pärastpoole kurikuulsaks saanud Stinnese kontsernile). Pole kahtlust, et seda riiklikku tellimust oleks võimalik olnud suunata Eesti krooniliselt tööpuuduse all kannatavale metallisuurtööstusele. Pealegi oli Eesti kodanliku valitsuse poolt metallisuurtehaseid mõnelgi korral finantseeritud; nii näiteks olid Vene-Balti laevaehitus- ja mehhaanika-tehaste suhtes korduva finantseerimise tagajärjel riigi üldnõudmine tõusnud tollal üle 300 miljoni Eesti marga. Väliskapitali survele oli eesti kodanlus truualandlikult nõus ajama oma rahva huvide vastast poliitikat.

Välismaa monopolne finantskapital võimutses Eesti tööstuses ja teistel majandusaladel esmajoones mitmete erapankade kaudu. Ilmnes suurtööstuse liitumine, tema kokkukasvamine ja üha suurenev sõltumine mõnedest aktsiasuurpankadest kodanlikus Eestis. Aktsiapangad olid kõige suuremaiks laenuandjaks tööstusele. 1. jaan. 1939 seisu järgi ulatus laenude üldsumma, mis tööstusele oli pankade poolt antud, üle 70 milj. krooni, millest ligemale 32 milj. kr. andsid aktsiapangad, 24. milj. kr. Pikalaenu Pank, ülejäänud osa ühispangad ja Eesti Pank. Aktsiapankade poolt tööstusele antavad laenud seisnesid peamiselt vekslite diskondis ja kontokorrentlaenudes. Arusaadavalt võimaldas säärase operatsioonide sagenemine ja konsolideerumine „üha üksikasjalisemalt ja täielikumalt tundma õppida oma kliendi majanduslikku olukorda“, ütleb Lenin, mille „tulemuseks on tööstuskapitalisti üha suurenev sõltuvus pangast“⁴.

Esitatud mõttes olid mõjukamaiks aktsiasuurpankadeks kodanlikus Eestis a/s. G. Scheel & Ko (bilansisummaga 31. XII 1938 ligi 22,0 milj. krooni) ja a/s. Tartu Pank. Neist esimene kuulus Mendelssohn'i kontsernile Berliinis ja finantseeris peamiselt põlevkivitööstust, samuti ka paberi- ja tselluloositööstust, ning kontrollis metallitööstust. Tartu Pank aga kuulus inglise pangagrupile (The British Overseas Bank, Ltd. Lon-

⁴ Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, Tallinn, 1945, lk. 33.

don) ja finantseeris importkaubandust eriti ka mitmesuguseid eksporditööstusharusid. Need kaks pank olidki välismaa monopoolse finantskapitali kohapealseiks „regulaatoreiks”, tungides Eesti majanduselu kõigisse pooridesse, otsustades Eesti tööstuse ja tuhandete tööliste saatuse üle.

Prototüüpi väliskapitali võimutsemisest ja selle tagajärgedest Eestis kujutab endast tuletikutööstus.

Eestis tegutses omal ajal kuus tuletikuvabrikut, neist kaks Tallinnas, üks Viljandis, üks Pärnus, üks Paides ja üks Viljandimaal. Vabrikud tootsid 1925. a. kokku 207 milj. toosi tuletikke, millest eksporditi 118,4 milj. toosi. Seega oli Eesti tuletikutööstus küllalt tähelepanuväärseks eksporditööstusharuks. Teatavasti kontrolliti tuletikkude maailmatoodangu valdavalt osa Rootsi tuletikutrusti poolt (Kreuger'i trust). Tuletikuvabrikud paljudes maades olid üksteise järel langenud Rootsi tuletikutrusti kätte. Ka Eesti tuletikutööstuse kontroll oli trustile küllalt tähtis, mitte seevõrra siinse väikese siseturu, kui Eesti tuletikutööstuse soodsate ekspordivõimaluste pärast (odav tööjõud ja tooraine), millede kasutamise Eestis tuletikutööstus kahjustas tunduvalt trusti ekspordihuve teistes maades. Seda „ohtu” asus trust kõrvaldama Eesti tuletikuvabrikute ülesostmise teel, mis aga trustile veel mingit tõhusat „kaitset” ei andnud, kuna püsis „oht” uute tehaste rajamise võimaluste näol, mis oleksid võinud tuletiku-ekspordi suurendamisega trusti kahjustada veelgi rängemini, kui seda oli teinud Eesti tuletikutööstus senini. Et oma faktilist monopoli avalikult legaliseerida, mõjustas Rootsi tuletikutrust kodanliku Eesti valitsust endaga sõlmima monopolilepingut. Vastavalt selles lepingus ettenähtud monopolialustele ja -tingimustele kehtestati 1928. a. Eestis nn. tuletikkude valmistamise ja müügi seadus, mille järgi tuletikkude valmistamine ja müük tunnistati riigi ainuõiguseks. Kodanlik valitsus andis selle ainuõiguse kasutamise eesti eraseltsile 28 aastaks. Viimaseks kujunes a/s. „Eesti Tuletikumonopol”, mis esindaski Rootsi tuletikutrusti Eestis. Monopoliõiguse eest maksis tuletikutrust Eesti riigile 3 milj. Ekr.; peale selle sai riik trusti kaudu laenu. Alles nüüd olid trustil vabad käed Eestis tuletikutööstust rakendada oma huvide teenistusse. Juba 1928. a. pandi trusti poolt seisma kolm vabrikut, 1930. a. neljas ja 1932. a. viies. Siitpeale jäi Eestis töötama ainukesena Viljandi tuletikuvabrik. Vastavalt sellele kahanes mitmekordselt niihästi tuletikkude toodang, kui ka nende ekspord. Näiteks 1934. a. toodeti Eestis tuletikke veel vaid 36,6 milj. toosi ja veeti välja 18,1 milj. toosi. Mitmekordselt kahanes tuletikkude müük ka siseturul,

kuna kohe pärast monopoli sisseseadmist tõusid hinnad 128% võrra. 1923.—1927. a. keskmine suurmüügihind oli 56,75 Ekr. kast (á 5000 toosi), 1928. a. tõsteti see 130 Ekr. peale. Samuti kahekordistusid väikemüügihinnad. Eksporditud tuletikkudelt saadud hind osutus hoopis madalamaks: 1935. a. saadi keskmiselt ainult 0,63 senti toosilt, mis oli umbes $\frac{1}{5}$ siseturahinnast. Ka tööliste arv tuletikutööstuses enamiku vabrikute seismapaneku tagajärjel kahanes 1050 tööliselt 1925. a. alla 100 töölise 1932. aastal.

Meenutagem tsemenditööstuse kui ühe kandvama tähtsusega rahvamajandusliku tootmisharu saatust. Eestis töötas omal ajal kaks tsemendivabrikut: üks Kundas (asutatud 1870), teine Aseris (asutatud 1899). Mõlema vabriku tootmisvõimsus kokku ulatas 170 tuh. tonnini aastas, millest tegelikult aga kasutati ainult umbes 40%, olles rakendatud tootmisse vähem kui poole koormusega. Pärast mitmesuguseid kombinatsioone aktsiate ja finantseerimisega läks Kunda tsemendivabrik Taani tsemendisündikaadi kontrolli alla, milline hakkas Taani välja vedama poolvalmis, jahvatamata tsementi — klinkrit, mis valmisjahvatatult ning pakitult saadeti maailmaturule taani tsemendi nime all. Taani tsemendil oli maailmaturul hea nimi ja Kunda vabriku omanikel ei olnud mingit huvi näha väljaspool nende sündikaati seisvat Eesti Aseri tsemenditööstust maailmaturul konkurendina. Teiselt poolt olid nad tõsiselt huvitatud oma tsemendi müügist Eesti siseturul, ja võimalikult kõrge hinnaga, sest see oli Kunda vabriku otsene puhaskasum. Sel viisil sai taani kapital eesti tooraine ja odava tööjõuga valmistatud klinkri „oma tsemendi tootmiseks“ väga odavalt kätte. Pärast mõningaid osavaid finantsilisi mahhinatsioone läks Taani tsemendisündikaadil korda tõmmata ka Aseri tsemendivabrik oma orbiiti ja tingituna konjunktuurilistest väljavaadetest panna see tsemendivabrik seisma (1928). Mõne aja pärast olid omaaegselt moodsast Aseri tsemendi-suurvabrikust järele jäänud ainult varemed.

Edasi mainigem monopolistlikke organisatsioone, nagu „Kreenbalt“ ja „Eesti Paber“, millised Eesti puuvilla- ja paberitööstuse sündikaatidena hakkasid määrama puuvillkaupade ja paberi toodangut ning nende hindu. Nende sündikaatide soovil tõstis kodanlik valitsus sisseveetolle puuvill- ja paberikaupadele. Nagu nähtub vastavaist uurimustest, kujunes selle tagajärjel Eesti puuvillatööstuse valmiskaupade hinnatase — võrreldes näiteks inglise ja saksa tekstiilvalmiskaupade hindade tasemega (eriti alates 1930. a.) — tunduvalt kõrgemaks. Kui Inglismaal puuvillriide hinna indeks 1932/33. a. langes 1929. a. tasemega võrreldes

29—32% ja Saksamaal samal ajavahemikul 38%, siis eesti puuvillriide hinna indeks langes kõigest 7—16%. Puuvillkaupade hindade tase kodanliku Eesti siseturul oli seega tunduvalt kõrgem kui seda oleks võinud eeldada tootmiskulude tasemest, otsustades toormaterjali (puuvilla) kui suurima kululiigi järgi, mille hind oli 1931.—1934. a. 40—50% alla 1929. a. taseme. Säärase monopolistliku hinnapoliitika tagajärjel näitas puuvillriide tarvitus siseturul tunduvalt tagasiminekut, tõendades rahvastiku tarbimisvõime vähenemist puuvillriide osas. Ent hoolimata vähenenud läbikäikudest võimaldas monopolistlik hinnapoliitika saavutada kapitaliteenistust endises ulatuses, nagu see ilmneb tolleaegseist uurimustest.

Et valdavam osa väliskapitalile kuuluvaist tööstusettevõttest olid säärased, mis oma toodangut ülekaalukalt turustasid välismaale, avanes neil võimalus teostada pidevalt kapitalide varjatud väljavoolu Eesti rahvamajandusest. See toimus ka nõnda, et tooteid müüdi välismaale (ja nimelt oma nn. „tütarühingule“ või „emaühingule“) sageli madalamate hindadega kui kehtivad maailmaturuhinnad. Sel viisil toimetati hinnavahe — hoolimata kodanliku riigivõimu poolt eriti kriisiaastail (näit. 1929—1932) kehtestatud majanduspoliitilistest kitsendustest (valuuta väljaveo keeld) — välismaale. Nii müüs näiteks eesti vineerivabrik, kuuludes Inglise „Venesta“ kontserni, oma vineeri Inglismaale hinnaga, mis oli 15% madalam Lätist Inglismaale müüdüd madalama kvaliteediga vineeri hinnast. Pole kahtlust, et ka säärasel viisil osutus väliskapitalil võimalikuks saadud kasumeid Eesti rahvamajandusest välja pumbata.

Väliskapital pumpas Eestist välja kümneid miljoneid kroone aastas ka ettevõtete välisvõlgade kustutamise ja nende võlgade protsentide maksmise arvel.

Kuid väliskapitali tegevusalaks kodanlikus Eestis polnud üksnes tööstus ja pangandus. Väliskapital tungis ka kaubandusse, kindlustus- ja transpordialadele. Peaaegu kõik kindlustus-aktsiaseltsid kodanlikus Eestis kuulusid väliskapitalile. Saksa kapitali valduses olid kindlustus-aktsiaseltsid „Eka“, „Polaris“, „Eesti Union“, „Põhja“, „Turis“, „Hansa“ ja Põhja-Saksa kindlustusselts. Ühe inglise suurima kindlustuskontserni Eesti filiaaliks oli „Eesti Lloyd“. Saksa kapitali valduses olevate kindlustus-aktsiaseltside tulud (peamiselt preemia- ja poliisimaksud) ulatusid 1937. a. üle 5,0 milj. Ekr., võttes aastas dividendi kuni 20% põhikapitalist. Akumuleeritud summad mahutati kindlustus-aktsiaseltside poolt kinnisvaradesse, väärt-

pabereisse jne. Väliskapitalile, peamiselt saksa kapitalile, kuulusid säärased speditiooni- ja transpordifirmad, nagu Oscar Stude k/m., Carl F. Gahlnäck, Thomas Clayhills & Son, Eugen Neuber & Ko., o/ü. E. Sporleder, N. Christiansen ja Ko., Schenker ja Ko., jne. jne. Tuletagem meelde igasuguseid kaubanduskontoreid, import- ja eksportärisid, agentuur-, esindus- ja komisjoniärisid, tehnikabüroosid, vahetalituskontoreid ja filmikontoreid jne., millised enamikus kuulusid saksa kapitalile ning oma tegevuses peaaegu eranditult juhendusid hitlerliku „vaterlandi“ huvide kohaselt. Sääraste firmade arvu kaubanduses loendati 1939. a. ainult Tallinnas ligemale 400. Nende ettevõtete tegevuse tagajärjel kujunes Eesti kaubanduses ulatuslik välisvõlgnevus, mis aastatega üha kasvas. Näiteks 1. jaanuaril 1939 ulatus kaubandusettevõtete välisvõlgnevus kodanlikus Eestis juba üle 15 milj. Ekr.

5) Eeltoodud asjaolude — väliskapitali võimutsemine, suurtööstuse orienteerumine poolfabrikaatide tootmisele väljaveoks, masinate-seadmete sissevedu välismaalt jms. — mõjul muutus tööstuslik tootmine järjest sõltuvamaks välisurgudest, järelikult sõltuvaks alati ka hindade konjunktuurikäigust maailmaturul. Seda sõltuvusmäära süvendasid veelgi kodanlusaegses Eesti tööstuses rohkearvuliselt tarvitatud välismaise päritoluga toor- ja abimaterjalid. Nii olid näiteks 1929. a. ümmarguselt 75% kogu suurtööstuses tarvitatud materjalidest välismaise päritoluga. Tööstusele veeti sisse puuvilla ja villa, toornahtku, metalle, kivisütt ja muid mineraale, loomseid ja taimseid rasvu, väävlit ja soodat, glaubrisoola ja paljusid teisi kemikaale, puupappi paberivabrikuile, kaltspappi katusepapistabrikuile, määrdeõlisid jne. Veeti sisse sääraseidki materjale, milliseid leidis kohapeal (lina, puupapp, liimimata vineer, mõned kütteaine-liigid jms.). Hilisemal aastail välismaiste materjalide osatähtsus tööstuses esialgu küll veidi langes, moodustades 55—60% tööstuses tarvitatavaist materjalidest. Seda tingis kohaliku tooraine — põlevkivi — senisest ulatuslikum kasutuselevõtt. Kuid samal ajal hakkas põlevkivi suurendatud töötlemine uuesti tekitama järk-järgult kasvavat nõudmist mitmesuguste välismaiste abimaterjalide (väävelhape, seebikivi) järele, mistõttu nende osatähtsus hiljem niikuinii oleks uuesti tõusnud, kõnelemata seadmete, masinate ja transpordivahendite sisseveo üha ulatuslikumaks muutuvast vajadusest.

Sõltuv välisurgudest oli teatavasti ka Eesti põllumajandus, mis suure osa oma toodangust (või, liha, munad) andis välismaale (Saksamaa, Inglismaa).

Mõistagi pidi sõltuvus välisturgudest muutma Eesti majanduse, eeskätt tema kaks peamist tootmisala — põllumajanduse ja tööstuse — suuresti konjunktuuritundlikuks. Majanduskriisid, mis korduvalt vapustasid kapitalistlikku majandust ja ühiskonnakorda maailmas, pidid loomulikult oma mõju avaldama ka kodanliku Eesti majandusele, tõmmates ka tema kriiside keerisesse kõigi sellele omaste kaasnähtuste ja tagajärgedega.

Eriti sügavasti vapustas kodanliku Eesti majandust 1929. a. kapitalistlikus maailmas puhkenud majanduskriis. Tabelis 5 toodud arvuread näitavad ilmekalt, millist mõju avaldas kriis tööstuslikule tootmistegevusele kodanlikus Eestis.

Tabel 5.

Üldarvud kodanliku Eesti tööstuse kohta majanduskriisi ajal 1929—1932.

Aasta	Tootmistegevuse indeks (1927—1931 = 100)	Suurtööstuse toodangu väärtus (miljoneis Ekr.)	Tööliste arv (aasta keskmine)	Töötundide arv töölistel (miljoneis)	Makstud töötasu (miljoneis Ekr.)
1929	103	119,1	27 424	62,7	22,7
1930	102	112,5	26 513	56,7	22,2
1931	94	95,7	24 246	48,4	19,2
1932	81	80,5	22 157	41,7	15,7

Uheks iseloomustavamaks tunnuseks oli selle kriisi sügavus, mida iseloomustab tööstustoodangu ulatuslik langus: tööstuses toodetud kaupade väärtus langes 1932. a. 80,5 milj. kroonile 119,1 milj. kr. vastu 1929. a., seega 32,4%. Tööstuse tegevusmäära suurest langusest annab iseloomustava pildi ka töötundide arv töölistel, mis ajavahemikul 1929—1932 kahanes 33,5%. Juba nendestki arvudest võime saada kujutluse, kui võrd ulatuslik osa Eesti tööstuslikust tootmisaparaadist pidi kriisi tõttu seisma kasutamata, masinad-seadmed jääma rakendamata, sajad ettevõtte oma tegevust lõpetama ja töölisel vallandatama. Kui võtta tööstusettevõtete arvuks 1927. a. = indeks 100, vähenes see kriisi sügavpunktis (1932) võrreldes 1927. a. ümmarguselt 28%.

Iseloomustav on, et kriisist ei jäänud puudutamata ükski tööstusharu. See näitas kriisi üldist iseloomu. Suhteliselt kõige väiksem oli kriisi mõju nendes tööstusharudes, mis otseselt olid seotud maadega, kus olid alanud ulatuslikumad ettevalmistustööd sõjaks. Prototüüpi seda liiki tööstusharust kujutab kodanliku Eesti põlevkiviõlitööstus, mis valdavas osas kuulus väliskapitalile, olles tihedas seoses hitler-

liku Saksamaaga. Ajal, millal peaaegu kõigis tööstusharudes toodang pidevalt kahanes, näitas põlevkivitoorõli toodang (ja väljavedu) koguni tõusu: 1929. a. toodeti põlevkivitoorõli 11 100 t, 1930. a. — 10 000 t, 1931. a. — 17 000 t, 1932. a. — 36 500 t; tõus jätkus hoogsalt ka järgnevail aastail.

Nimetatud kriisil olid muuseas kaugemale-ulatuvad sotsiaalsed tagajärjed. Majanduskriis teravdas kapitalistlike ühiskonnaklasside omavahelist võitlust, kõigutades kapitalistlik-kodanlikku ühiskonnakorda Eestis. Kõigi kapitalistlike ühiskonnaklasside — jõuka talupoegkonna, tööstusliku kodanluse, kaupmeeste, majaomanike ja teiste kodanlike kihtide võitlus toimus esijoones tollipoliitiliste ja hinnapoliitiliste probleemide ümber, maksunduspoliitika alal, riiklike tellimuste, krediidiandmise, subventsioonide (juurdemaks võile ja teistele agraarsaadustele) jms. küsimuste ümber. Ühe sõnaga — võitlus käis riigi üle valitsemise ümber.

Eriti kiiretempoliselt arenes aga Eesti proletariaadi absoluutne ja suhteline vaesumine. Nagu teisteski kapitalistlikes maades, nõnda ka kodanlikus Eestis õnnestus kapitalil veeretada kriisiraskused oluliselt proletariaadile. Näeme tööpuuduse erakordset kasvu tol perioodil. Ühe kuu kohta oli 1932. a. ümmarguselt 10 500 registreeritud töötatöölist Eestis. 1933. a. esimesel veerandil tõusis nende arv haripunktile, kus töötuid oli registreeritud üle 25 000. Seega oli töötute arv isegi tunduvalt suurem kui samal ajal tööloolijate arv suur- ja kesktööstuses kokku. On teada, et tööbörsidel registreeritud töötatööliste arv ei haaranud kaugeitki veel kõiki tegelikke töötuid. Alanes tööstustööliste teenistus ühe töötunni kohta palganormide ja tükitöö-hindade kärpimise tõttu. 1932. a. oli teenistus ühe töötunni kohta võrreldes 1930. a. langenud suurtööstuses 8%, kesktööstuses 11,7% ja väiketööstuses 12,1%. Et aga tööjõu rakendamise võimalused olid vähenenud (lühem tööpäev ja lühendatud töönädal), oli tööliste tulu palgatööst vähenenud tunduvalt rohkem kui seda näitavad eeltoodud arvud. Kogu palgatulu, mis peale tööaja lühendamise ja tasu kärpimise oli mõjustatud veel tööloolivate palgaliste arvulisest vähenemisest, oli tagasi läinud veelgi suuremal määral. Suur- ja kesktööstuses vähenes tööliste makstud palga üldsumma nelja aasta jooksul 22,7 milj. kroonilt 15,7 milj. kroonile (— 31,2%).

Tingituna proletariaadi vaesumisest kahanesid kodanlikus Eestis ka linna väikekodanluse — eriti käsitööliste, väikekaupmeeste, arstide jms. — tulud, sest proletariaat moodustas mainitud ühiskonnakihtide massilise klientuuri. Halvenes ka mitte-iseseisvate väikekodanlike kihtide

olukord. Kriisi tagajärjel pidi jääma n. ö. tänavale hulgaliselt insenere, keemikuid, tehnikuid, teenistujaid ettevõttest ja asutistest, kooliõpetajaid, teaduslikke töötajaid jne. Need, kes jäidki tööle, pidid leppima palkade ulatusliku kärpimisega. Nii vähenes näiteks riigiteenijate teenistustasu nelja aasta (1929—1932) jooksul 32,5 milj. kroonilt 27,2 milj. kroonile (— 16,3%).

Kõige selle tagajärjel vähenes töötava rahva tarbimisvõime, mistõttu ettevõtjail ei olnud võimalik mahutada kaupu turule endises ulatuses. Kodanliku Eesti tööstus seisis kapitalismile omase turuprobleemi lahendamata ees samuti nagu teistegi kapitalistlike maade tööstus.

6) Pärinud kohapealsed endised tsaari-Venemaa tööstusettevõtted, millede masinapargi tehniline tase oli üldiselt madal, nagu kogu tolleaegsel tsaari-Venemaal üldse, jäi kodanliku Eesti tööstusharudes üldiselt püsima tööstustehniline mahajäämus. Tööstusmasinate ja -seadmete pargi uuendamine toimus sedamööda, kuivõrd see kapitaliomanikule tõotas suuremat kasumit. Kapitalistlikus majandussüsteemis on põhimõtteks — rakendada masinaid ja neid uuendada mitte siis, kui need on suutelised kergendama ja säästma inimtööjõudu, vaid siis, kui masin on odavam teda asendavast füüsilisest inimtööjõust, kui masina rakendamisel suureneb kapitalisti kasum võrreldes kasumiga, mida saab kapitaliomanik, kui ta seda tööd laseb teha käsitsi. Seepärast kapitalistlikus tööstuses paljud masinad, mis oleksid suutelised toodete valmistamisel tunduvalt vähendama inimtööjõu kulutust, ei leia rakendamist.

Enamikul juhtumel piisas kapitaliomanikule kodanlikus Eestis profiidi saamiseks kohapeal väljakujunenud madalaist töölispalkadest, mistõttu kapital vaevalt tundis erilist vajadust mehhaniseerimise, tööstustehnilise uuendamise ja ratsionaliseerimise järele.

Eriti kauemat aega jäi füüsiline inimtööjõud püsima neis tootmisharudes, kus rohkesti kasutati lihttööjõudu, kus tööülesannetega sai toime iga ettevalmistamata, kvalifitseerimata tööline. Sääraste tööliste madal palgatase vähendas omakorda masinate rakendamise efektiivsust kapitaliomaniku „ökonoomia“ seisukohalt. Kõige selle tagajärjel toimus säärastes tootmisharudes masinate tarvituselevõtt väga aeglaselt (põllumajandus, ehitustööstus, murrud ja kaevandused, turbatööstus, metsa-ületootamine, telliskivitööstus jne., ka peale- ja mahalaadimistööd, käitiste sisetransport jms.). Enamasti olid need tööprotsessid aga füüsiliselt kõige raskemad. Seega mehhaniseeriti kodanlikus Eestis kõige aeglasemalt neid tööprotsesse, kus masin oleks võinud kõige roh-

kem kergendada ja asendada inimtööd. On ühtlasi mõistetav eriti majanduskriisi perioodidel kodanlikus Eestis avaldatud seisukoht, nagu kutsuks ratsionaliseerimine, mehhaniseerimine, masinate ulatuslikum rakendamine tootmisprotsessidesse esile veelgi teravama tööpuuduse; ning seepärast olevat õige loobuda edasisest ratsionaliseerimisest, tehnika edasisest rakendamisest jms. Ja kõike seda vaid selleks, et kindlustada „püha eraomandust“ tootmisvahendite alal, et leevendada ohtu, mida kujutab endast töötute reservarmee inimkonna kultuuri ja tsiviilsatsiooni tänapäeva tasemel.

Niisugusele vastuolulisele arengule Eesti tööstuses ja kogu rahvamajanduses tegi lõpu Nõukogude võimu kehtestamine 1940. a. suvel. Eesti tööliklassi, töötavate talupoegade ja haritlaste revolutsiooniline eelvägi — Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei — oli hoolimata raskeist võitlustingimustest viinud ennastsalgava otsustavusega töötavad hulgad tagurliku kliki ja plutokraatliku võimuvalitsuse kukutamisele, kogu Eesti töötava rahva võidule. Eesti töötav rahvas heitis endalt alati-seks reaktsioonilise kodanluse rõhuva ning elupidurdava ikke. Nõukogude võimu kehtestamisel Eestis ja meie rahva liitumisel kõige progressiivsema ning kõige võimsama ühiskondliku korruga — sotsialistliku korruga — maailmas, avanesid eesti töötavale rahvale kõige avaramad võimalused tootlike jõudude arendamiseks ja õitsengule viimiseks.

Ent just siis, kui uus elu laiaulatuslikult oli hoogu võtnud sotsialistliku ülesehitustöö suunas, tungis 22. juunil 1941 fašistlik Saksamaa Nõukogude Liidule reetlikult kallale. See asjaolu lõpetas sotsialismi rahuliku ülesehitustöö ajajärgu ka Eesti NSV-s. Algas Suur Isamaasõda, ja fašistlik okupatsioon Nõukogude Eestis lõi meie rahvamajandusele kolme aasta vältel ränki haavu, desorganiseerides, purustades ja laostades ka Eesti tööstusliku tootmisaparaadi.

Suur Isamaasõda lõppes meie täieliku võiduga saksa fašistlike röövlite ja jaapani imperialistide üle. Tänu Nõukogude Liidu vennasrahvaste ja esijoones suure vene rahva ennastsalgavale abile päästeti eesti rahvas saksa fašistide orjusest. Suure Isamaasõja võiduka lõppemisega astus Nõukogude Eesti koos teiste vennalike nõukogude vabariikidega uuesti rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö ajajärku.

Selle sõjajärgse sotsialistliku ülesehituse laialdaseks programmiks Nõukogude Liidus on NSVL Ulemnõukogu poolt 18. märtsil 1946 vastu võetud seadus NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani kohta 1946.—1950. a.

See uus stalinlik viisaastak on Nõukogude Eestis esimeseks viisaas-

takuks, esimeseks perspektiivplaaniks viie aasta peale, mille järgi hakatakse ka Eesti majandust taastama ja arendama esmakordselt pikema aja peale ettemääratud konkreetsete ülesannete põhimõttel. Selles mõttes omab sõjajärgne viisaastak Nõukogude Eestis suure pöördelise ning ajaloolise tähtsuse.

Milles seisnevad nüüd perspektiivid tööstuse arendamiseks Eesti NSV-s? Missugused võimalused on meile avanenud oma tööstuse arendamiseks sotsialistlikus majandussüsteemis sõjajärgse viisaastaku raames?

On vaja kõigepealt näha sotsialistliku majandussüsteemi printsiipiaalset erinevust võrreldes kapitalistliku majandussüsteemiga. Selle kohta andis seltsimees Stalin Partei XVI kongressil selge vastuse:

„Mis on nõukogude majandussüsteem?

Nõukogude majandussüsteem tähendab, et:

1) kapitalistide klassi võim on kukutatud ja asendatud tööliklassi võimuga;

2) tootmisriistad ja -vahendid, maa, vabrikud, tehased jne. on kapitalistidelt ära võetud ja antud tööliklassi ja talurahva töötavate masside omanduseks;

3) tootmise arenemine ei allu konkurentsi ega kapitalistliku kasumi kindlustamise põhimõttele, vaid töörahva materiaalse ja kultuurilise taseme plaanipärase juhtimise ja süstemaatilise tõusu põhimõttele;

4) rahvatulu jaotamine ei toimu ekspluateerivate klasside ja nende rohkearvulise parasiitliku kodakondsuse rikastumise huvides, vaid tööliste ja talupoegade materiaalse olukorra süstemaatilise parandamise ning sotsialistliku tootmise laiendamise huvides linnas ja maal;

5) töörahva materiaalse olukorra süstemaatiline paranemine ja nende vajaduste (ostuvõime) pidev kasv, olles tootmise laiendamise järjest kasvavaks allikaks, garanteerib tööliklassi liigtootmise kriiside eest, tööpuuduse kasvamise eest jne.;

6) tööliklass on riigi peremeheks, töötades mitte kapitalistide, vaid omaenda klassi heaks.

Mis on kapitalistlik majandussüsteem?

Kapitalistlik majandussüsteem tähendab, et:

1) riigivõim kuulub kapitalistidele;

2) tootmisriistad ja -vahendid on koondatud ekspluateerijate kätte;

3) tootmine ei allu töötajate hulkade materiaalse olukorra parandamise põhimõttele, vaid kõrge kapitalistliku kasumi tagamise põhimõttele;

4) rahvatulu jaotamine ei toimu mitte töötajate materiaalse olukorra parandamise huvides, vaid ekspluateerijaile maksimaalse kasumi kindlustamise huvides;

5) kapitalistlik ratsionaliseerimine ja toodangu kiire kasv, mille eesmärgiks on kapitalistidele kõrgete kasumite kindlustamine, leiavad takistusena eest viletsa seisukorra ja materiaalse heaolu langemise tööraha miljonilistes hulkades, kel tihti puudub võimalus rahuldada oma vajadusi isegi äärmise miinimumi piirides, mis paratamatult loob pinna vältimatuile liigtootmise kriisidele, tööpuuduse kasvamisele jne.;

6) töölisklass on ekspluateeritav klass, kes ei tööta mitte enda heaks, vaid võõra klassi, ekspluateerijate klassi heaks" ⁵.

Seega vastandlikult kapitalistlikule majandussüsteemile põhineb nõukogude sotsialistlik majandussüsteem tootmisvahendite ühiskondlikul omandusel, s. t. tehased ja nende seadmed, transpordivahendid, maa, maavarad jms. ei kuulu eraomandina üksikisikuile, vaid kogu ühiskonnale. Seetõttu valitseb sotsialistlikus majandussüsteemis kooskõla tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite ühiskondliku omanduse vahel, teiste sõnadega — tootmisprotsessi ühiskondlik iseloom leiab tugevdamist tootmisvahendite ühiskondliku omanduse poolt. See kriteerium on väga oluline, nagu näeme alipool.

Kapitalistlikus ühiskonnas aga niisugune kooskõla puudub. Seal valitseb lepitamatu vastuolu tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite kapitalistliku eraomanduse vahel. Teatavasti on tootmine alati ja igasugustes tingimustes ühiskondliku iseloomuga, s. t. materiaalsete varade tootmine inimeste poolt ei toimu isoleeritult, vaid tihedas vastastikusel sõltuvuses üksteisest. Kapitalistlikus ühiskonnas arenes tootmisprotsessi ühiskondlik iseloom küllaltki kõrgele tasemele ja seda eeskätt seoses ühiskondliku tööjaotuse süvenemise, ühiskonna ulatusliku diferentseerumise ja tööjõu kontsentreerumisega suurettevõtteisse (suurtootmine), millest paratamatult johtub üksikute tootmisalade vaheline ja ettevõtete vaheline tihedam ning liitem sõltuvus. Tootmisprotsessi ühiskondlik iseloom ja suurtootmise arenemisega kaasneb ühiskondliku tootmisvormi arenemine dikteerivad tootmise plaanilist reguleerimist. Säärast tootmise plaanikindlat regulee-

⁵ J. Stalin, ÜK(b)P Keskkomitee poliitiline aruanne XVI kongressile, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1946. lk. 63—64.

rimist on kapitalistlik majandussüsteem võimetu teostama eraomanduse valitsemise tõttu tootmisvahendite üle. Tootmisvahendeid, nende olles kapitalistlikus majandussüsteemis üksikisikute, rühmade, resp. klasside käsutuses, ei rakendata rahvahulkade tarvete rahuldamise teenistusse, vaid ainuüksi kapitalistidele profiidi saamiseks. Sealjuures rakendatakse tööle need inimesed, kes ise tootmisvahendeid ei oma, s. t. tootmisvahendeid kasutatakse teiste isikute, rühmade, klasside ekspluaateerimiseks. Nõnda kuhjuvad kapitalistlikus ühiskonnas ühele poolele suured rikkused, teisel poolel leiab aset laialdaste ekspluaateeritavate rahvamasside vaesumine. Säärase vastuolulise arengu tulemuseks on kapitalistlikus majandussüsteemis perioodiliselt korduvad tootmiskriisid, „kus kapitalistid, rahvahulkadele nende poolt tekitatud ruineerimise tagajärjel, ei leia ostujõulist nõudmist oma kaupadele ja on sunnitud tooteid põletama, valmiskaupu hävitama, tootmist seisma jätma, tootlikke jõude purustama, kuna miljonid inimesed on sunnitud kannatama tööpuudust ja nälga mitte seepärast, et kaupu ei jätku, vaid seepärast, et kaupu on toodetud liiga palju“⁶.

Teisiti on see sotsialistlikus majandussüsteemis, kus on loodud kooskõla tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite ühiskondliku omanduse vahel, mis avab kõige laialdasemad võimalused tootlike jõudude arenemiseks.

Tootmisvahendite ühiskondlik omandus võimaldab sotsialistlikul ühiskonnal allutada majanduslikud arenemisseadused inimtahtele, teadlikult kasutada ja rakendada neid seadusi püstitatud eesmärkide taotlemisel ja saavutamisel. See asjaolu võimaldab sotsialistlikul ühiskonnal arendada tootmist kõigi ühiskonnaliikmete tarvete rahuldamiseks ilma nende negatiivsete kaasnähtusteta, mis on paratamatud ning oma sed kapitalistlikule majandussüsteemile.

On mõistetav, et selliste teadlikult püstitatud ülesannete ja eesmärkide praktiliseks lahendamiseks vajatakse tahte ja eesmärgi ühtsust kogu rahva töös. Selle tahte ja eesmärgi ühtsuse rahva töös annavad sotsialistlikus ühiskonnas kogu rahvamajanduse ja selle üksikute harude arendamise plaanid. Rahvamajanduse plaanimise kaudu teostabki sotsialistlik riik ühiskonna majanduslikke arenemisseadusi, „kus tootmisvahendite ühiskondlik omandus täielikult vastab tootmisprotsessi ühiskondlikule iseloomule ja kus seetõttu ei ole ei majanduskriise ega toot-

⁶ ÜK(b) Partei ajaloo lühikursus, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1945, lk. 119.

misjõudude purustamist"⁷, nagu see leiab aset kapitalismi tingimustes. „Seepärast ei tunne Nõukogude Liidu sotsialistlik tootmine perioodilisi liigtootmise kriise ega nendega seotud absurdsusi.

Seepärast arenevad tootmisjõud siin intensiivses tempos, sest neile vastavad tootmissuhted annavad neile niisuguseks arenemiseks täieliku vabaduse"⁸.

Need seltsimees Stalini sõnad väljendavad sotsialistliku tootmise kahte iseärasust: a) sotsialistlikus majandussüsteemis on kaotatud majanduskriiside võimalus ja seepärast toimub avardatud tootmisprotsess vääramatult ning pidevalt; b) sotsialistlikku tootmist iseloomustab kõrge, mitte ühelgi kapitalistlikul maal saavutatav töötempo.

Need tootmise iseärasused väljendavad sotsialistliku majandussüsteemi suuri eeliseid, mis täielikult tulenevad tootmisvahendite ühiskondlikust omandusest ja sellest määratletud tootmissuhete täielikust vastavusest tootlike jõudude iseloomule. Seetõttu sotsialistlikus majandussüsteemis puudub ka antagonistlik vastuolu tootmise ja tarbimise vahel, sest tootmisvahendite ühiskondlik omandus võimaldab toodete kasutamist mitte ekspluataatorlike ühiskonnaklasside rikastamiseks, vaid sotsialistliku tootmise arendamiseks ning töötava rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu tõstmiseks.

Neil sotsialistliku majandussüsteemi põhialuseil ja eeliseil on alustanud nüüd ka Eesti NSV tööstus oma arenemisteed.

Tööstus — nagu kõik teisedki majandusalad — Eestis on nõukogude võimu kehtestamisega lõplikult vabanenud välismaa monopoolse finantskapitali orjusest, vabanenud kapitalistlike rühmitiste omakasupüüdlikest, kasumiahneist ja antisotsiaalseist huvidest, arenedes kogu nõukogude ühiskonna kui terviku huvides.

Sotsialistliku plaanimissüsteemi rakendamisega Nõukogude Eestis on tehtud võimatuks tootmise anarhiline kujunemine. Tootmise edasises arenemises ei saa olla enam stiihilisi momente sõltuvalt turukonjunktuuri kujunemisest. Tööstus Nõukogude Eestis on vaba kriisidest ja kõigist nendele omaseist kaasnähtustest ja absurdsustest.

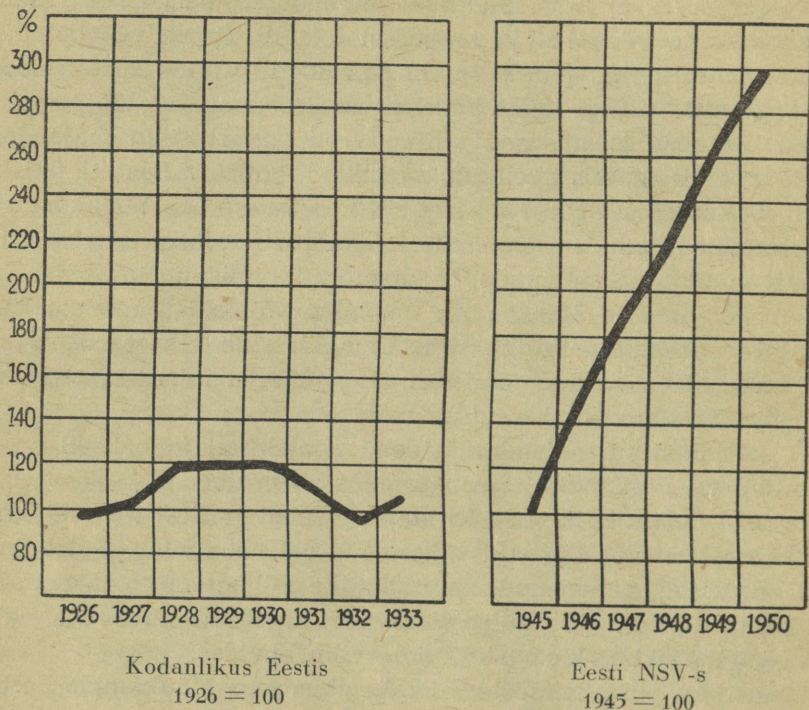
Käesoleval viisaastakul näitab Eesti NSV tööstuse kogutoodang vääramatut tõususuunda ja niisugust kasvutempot, mis kapitalistlikes tingimustes on kujutlematu. Tootmise arenemise järjekind-

⁷ J. Stalin, Leninismi küsimusi, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1945, lk. 488.

⁸ Sealsamas, lk. 492.

las tõususuunas väljendub rahvamajanduse sotsialistliku süsteemi tähtsaid arenemisseadusi.

Veelgi reljeefsema pildi tootmise hoogsast kasvutempost käesoleval viisaastakul saame mõningate Eesti NSV tööstustoodangu kasvutempode võrdlusest üksikuis tööstusharudes samade alade arenemisega kodanlikul ajal. Alamaltoodud võrdlus näitab ilmekalt, kuivõrd tohu-

Joon 1. Tööstuse dünaamika.

tult suuremad on võimalused tööstustoodangu kiireks tõstmiseks sotsialistlikus majandussüsteemis võrreldes võimalustega kapitalistlikus majandussüsteemis. Pealegi tuleb silmas pidada, et toodangu hoogne tõus toimub hoolimata sellest, et sõda ja fašistlik okupatsioon oma röövmajandamispoliitikaga Eesti tööstuslikku tootmisaparaati rängalt laostasid ja hävitasid. Vaja on taastada palju purustatud tehaseid ja sealjuures olla suuteline andma kõrget toodangu juurdekasvu aastas (vt. tab. 6).

Tabel 6.

Kodanliku Eesti tööstustoodangu kasvutempode võrdlus Eesti NSV omadega.

Toote nimetus	Mõõtühik	1936	1939	Keskmine juurde- kasv aastas	1945	1950	Keskmine juurde- kasv aastas
Elektrienergia	milj. kWh	112	183	23,6	122	395	54,6
Põlevkivi . . .	milj. t	0,8	1,6	0,2	1,0	8,4	1,5
Turvas	tuh. t	121,0	167,3	15,3	180,0	665,0	93,0
Tellised	milj. tk.	13,4	22,9	3,1	18,8	136,0	23,6
Tsement	tuh. t	50,0	77,3	9,0	45,6	160,0	23,0
Lubi	" "	20,5	32,0	4,0	13,4	70,0	11,4

Kui kodanlikus Eestis turukonjunkturi tõusuperioodil oli elektrienergia toodangu keskmine juurdekasv aastas 23,6 milj. kWh, põlevkivi alal 0,2 milj. tonni, turba alal 15 300 tonni, telliste alal 3,1 milj. tükki jne., siis nüüd, stalinlikul viisaastakul suudab Nõukogude Eesti anda toodangu keskmist juurdekasvu aastas: elektrienergia alal 54,6 milj. kWh, põlevkivi toodangu alal 1,5 milj. tonni, turvast 93 000 tonni, telliseid 23,6 milj. tükki, tsementi 23 000 tonni, lupja 11 400 tonni jne. Nõnda ületavad eeltoodud tähtsate tööstustoodangute kasvutempod käesoleval viisaastakul Eesti NSV-s mitmekordselt samade toodangute kasvutempot kodanlikus Eestis.

Ka oma struktuurilt ei kujune Nõukogude Eesti tööstustoodang enam stiihiliselt, vaid juba ette kindlaksmääratud proportsioonide kohaselt tootmisvahendite ja tarbimiskaupade toodangu vahel. Õige vahekorra loomine tööstustoodangu mainitud kahe põhi-liigi vahel on kogu Eesti NSV rahvamajanduse eduka taastamise ja edasise sotsialistliku ülesehitamise seisukohalt otsustava tähtsusega teguriks. Mitte ükskõik mida toota, vaid toota plaanikindlalt seda, mis on vältimatult vajalik sotsialistliku ülesehitustöö teostamiseks ja mis on vältimatult vajalik Eesti NSV rahvamajanduse taastamiseks ja tema nõukogulikult kujundamiseks. On vaja üha rohkem kütuseid, elektrienergiat, iga liiki ehitusmaterjale, masinaid, seadmeid, põllutööriistu, väetusaineid jne., ühe sõnaga tootmisvahendeid, mille abil taastada ja ehitada tehaseid ja elamuid, harida põldu ning toota tarbimiskaupu. Eesti NSV tööstusliku kui ka põllumajandusliku tootmisaparaadi, transpordi, elamumajanduse jms. seisukord tingib pärast sõda ja fašistlikku okupatsiooni vältimatult suurima raskuspunkti asetamist tootmisvahendite toodangule, selle kiirendatud kõrvalekaldumatule tõstmisele. Toot-

misvahendite toodangu forsseeritud tõstmine võimaldab omakorda süstemaatiliselt suurendada tarbimiskaupade toodangut. Pole seepärast juhus, et Eesti NSV viisaastakuplaanis on eriti tootmisvahendite tööstuse toodangu alal ette nähtud kiirendatud kasvutempo. Viisaastaku lõpuks (1950, õigemini 1949) peab näiteks põlevkivitoodang võrreldes 1945. a. toodanguga suurenema ligemale 10-kordseks, freesturba-toodang rohkem kui 6-kordseks, telliste arv rohkem kui 7-kordseks, lubjatoodang ligemale 5-kordseks, tsemenditoodang 3,5-kordseks jne. On seepärast väga iseloomustav, kui säärased tööstuslikud ministeeriumid, kes peaaegu eranditult toodavad tootmisvahendeid, oma toodangut käesoleval viisaastakul suurendavad tunduvalt suurema tempoga kui tarbimiskaupu tootvad tööstuslikud ministeeriumid (vt. tab. 7).

Tabel 7.

Eesti NSV tööstustoodangu kasv sõjajärgse viisaastaku vältel.

	Viisaastaku lõpul võrreldes 1945. a.-ga (%-des)
Eesti NSV tööstuslik kogutoodang	293
Põlevkivi- ja Keemiatööstuse Ministeerium	500
Tselluloosi- ja Paberitööstuse Ministeerium	566
Kohaliku Tööstuse Ministeerium	264
Toiduainete Tööstuse Ministeerium	306

Pole juhus seegi, et kogu viisaastakul teostatavaist kapitalimahustest Eesti NSV-s ümmarguselt $\frac{3}{4}$ suunatakse tootmisvahendeid tootvaise tööstusharudesse, ühe sõnaga — rasketööstusse.

Kommunistlik partei ja nõukogude võim on Eesti NSV-s loonud seninägemata võimalused kohapeal leiduvate rikkalike toorainete ja kütuste ressursside kasutamiseks. Säärasteks ressurssideks on mitte ainult maavarad, vaid ka viljakandev põllumaa, kalarikkad järved ja lahed, metsad, rabad. Kõigi nende ressursside ulatuslikum ning mitmekülgsem tööstuslik rakendamine oli suuresti pidurdatud tootmisuhete tõttu, mis valitsesid kodanlikus Eestis. Töö plaaniline, sotsialistlik organiseerimine Nõukogude riigis aga võimaldab meil kohalike toorainete ja kütuste ressursse kasutada maksimaalselt — kogu rahvastiku tarvete rahuldamiseks ja sotsialistliku ülesehitustöö vaatekohast.

Teiselt poolt loob nõukogude kord seninägemata võimalused kohapealse toorainete ja kütuste baasi tunduvalt laiendamiseks ning

mitmekesistamiseks. Nüüd osutub näiteks põlevkivi mitte ainult tooraineiks mitmesuguste vedelkütuste ja immutusõli tootmisel, vaid ka plastmasside (bakeliidi), sünteetiliste parkainete, mitmesuguste arstimite, määrdeõlide, värvainete jne. tootmisel. Põlevkivi kasutamine energiaallikana ei piirdu enam selle otsese kasutamisega küttekoldeis. Põlevkivi hakatakse kasutama ka gaasi tootmiseks (põlevkivi gaasistamine) ja gaas juhitakse sadade kilomeetrite taha linnade ja asulate varustamiseks valgustuse ja küttega. Põlevkivi gaasistamine aga annab omakorda rohkesti kõrvalprodukte ja jäätmeid, mis omalt poolt osutuvad väärtuslikeks tooraineiks keemiatööstusele. Ja lõppeks põlevkivituht ja poolkoks on tooraineiks mitmesuguste ehitusmaterjalide tootmisel (sideaine, tellised, plokk-kivid, mineraalvatt jne.). Nõnda osutub põlevkivi väga laialdaseks ning mitmepalgeliseks toorainebaasiks; tema niisuguseks rahvamajanduslikuks rakendamiseks Eestis on loonud alused ja võimalused alles kommunistlik partei ja nõukogude kord, nõukogude sotsialistlik majandussüsteem, mis eesti rahva tootlikele jõududele on avanud vaba arenemistee. Seda kõike kinnitab meile konkreetselt juba kolmandat aastat teostuv uue stalinliku viisaastaku plaani edukas täitmine ja ületamine.

Viie aasta plaani kohaselt on rajamisel suure tootmisvõimsusega gaasitehased põlevkivibaasil Virumaa rajoonis. Need tehased hakkavad juba käesoleval viisaastakul andma kangelaslinnale Leningradile küttegaasi (umb. 1 miljard m^3 aastas); seejärel tuleb ehitamisele gaasijuhtimestik Tallinnasse, et varustada edaspidi ka Eesti NSV pealinna tööstust ja kommunaalmajandust väärtusliku küttegaasiga. Põlevkivi gaasistamine tähendab meie tohutu kütteressursi — põlevkivi — uut ratsionaalset kasutusviisi tööstuse ja igapäevase elu vajaduste rahuldamiseks. Pole ülearune siinkohal märkida, millist suurt rahvamajanduslikku tähtsust omab põlevkivi gaasistamine. Käesoleva viisaastaku plaani kohaselt asendatakse põlevkivirajoonist Leningradi juhitava gaasiga aastas 3 miljonit m^3 küttepuid ja umbes 250 000 tonni vedelkütust, peamiselt petrooleumi. Seega vabaneb mitmeid tuhandeid töökäsi, mis senini olid seotud küttepuid ülestöötamise ja kohaleveoga Leningradi, samuti vabaneb vähemalt 300 raudteevagunit ööpäevas. Seda tootmisjõudu on võimalik rakendada nüüd mujal.

Viisaastaku vältel taastatakse olemasolevate põlevkiviutmistehaste sõjajaelne tootmisvõimsus ja ehitatakse Kiviõlis uus tehas tootmisvõimsusega 105 000 tonni põlevkiviõli aastas. Organiseeritakse bituumeni tootmine 5000 tonni ulatuses aastas, samuti atsetooni, fenolaatide,

puidu-immutusõli, katusepapi tõrva jne. tootmine. Ehitatakse üles ja pannakse käiku põlevkivifenoolide alusel sünteetiliste parkainete tootmise tehas, mis 1950. a. hakkab andma 3000 tonni parkaineid aastas.

Kõnelemata savi-, pae- ja liivalademete intensiivsest kasutamisest käesoleval viisaastakul telliste, lubja, tsemendi tootmiseks ja nende toodangu enneolematuks suurendamiseks, algab selle kõrval ühtlasi põlevkivituha mitmekülgne kasutamine ehitusmaterjalide tootmise ressursina. Ehitatakse põlevkivituhktellise-tehased Tallinnasse ja Virumaale, tootmisvõimsusega 20 miljonit tellist aastas, põlevkivituhkplokitehased tootmisvõimsusega 10 miljonit plokki aastas, põlevkivituhksideaine-tehased tootmisvõimsusega 60 000 tonni sideainet aastas. Ehitatakse tehas mineraalvati tootmiseks põlevkivituha baasil tootmisvõimsusega 3000 tonni mineraalvatti aastas.

See kõik on vaid esimesi samme põlevkivi laiaulatusliku ning mitmekesise kasutamise suunas Nõukogude Eestis. Suurem areng sel alal seisab veel ees.

Eesti NSV teiseks tähtsaks maavaraks, mille vääristamisele on asutud käesoleval viisaastakul, on fosforiit. Viiakse lõpule fosforiidiveski ja flotatsioonitehase ehitus (Maardus) tootmisvõimsusega 100 000 tonni fosforiidijahu aastas ning ehitatakse superfosfaaditehas tootmisvõimsusega 100 000 tonni superfosfaati ja väävelhappetehas tootmisvõimsusega 40 000 tonni väävelhapet aastas. Kui kodanlik klikivalitsus müüs 10 aastaks ette maha Maardus tol korral toodetava poolfabrikaadi-fosforiidijahu — fašistlikule Saksamaale, loobudes seega tähtsa tooraine vääristamisest kohapeal, siis muudavad praegu Nõukogude Eesti töötajad oma fosforiidilademed väärtuslikuks valmistooteks — superfosfaadiks — Eesti NSV põldude väetamiseks ning põllumajandusliku toodangu tõstmiseks.

Ent superfosfaaditehase rajamisega ei ole veel täielikult lahendatud Eesti NSV põllumajandusele vajalike väetiste probleem. Põllumajandus vajab ka kaaliväetisi. Sellegi tähtsa väetisliigi tootmiseks kohapeal on eeldusi diktüoneemakiltkivis ja glaukoniitsavis ning -liivas akumuläärunud kaali varude näol. Vastavate Eesti NSV-s teostatud teaduslike uurimuste kohaselt on kaaliväetise tootmine glaukoniitliivast võimalik ja on laboratoorselt juba teostatud. Ka seda väetist imporditi kodanlikus Eestis välismaalt, peamiselt Saksamaalt. Kogu kaalitööstust kapitalistlikus Euroopas kontrollis teatavasti „Kaalisündikaat“, omades selle väetise tootmise ja turustamise üle diktaatorlikku võimu. Pealegi omasid ärimehed kodanlikus Eestis vähe huvi oma kapitalide mahutami-

seks ettevõttesse, mis töötas võib-olla vaid 5—7% profiiti, samal ajal kui mõne muu ettevõttega (näiteks majade ehitamine!) võis teenida 20 ja rohkem protsenti „puhast“.

Laiaulatuslikku töötlemist Eesti NSV-s käesoleval viisaastakul leiavad siinsed põllumajanduslikud toorained. Neil põhinev toiduainetetööstus suurendab oma toodangut 1950. aastaks võrreldes 1945. aastaga mitmekordselt. Siinsel linal baseeruv linakudumistööstus suurendab linase riide toodangut 1950. aastaks võrreldes 1945. aastaga rohkem kui 4,5-kordselt.

Kogu Nõukogude Eesti tööstuse viisaastaku tootmisprogramm tervikuliselt näitab, et Nõukogude riik ja kommunistlik partei taotleavad maksimaalselt Eesti NSV tööstusliku tootmisaparaadi kujundamist niisuguseks, mis annab lõplikult viimistletud valmistooteid, mitte aga poolfabrikaate, nagu neid suures osas tootis ja välja vedas peamiselt välismaisel röövkapitalil põhinev kodanliku Eesti tööstus. Nõnda hakkab Nõukogude Eesti tööstus tootma mitte ainult põlevkivi-toorõli ja bensiini, vaid — nagu märgitud — põlevkivikeemia baasil ka sünteetilisi parkaineid, määrdeõlisid, bakeliiti, farmatseutilisi preparaate jne.; mitte üksnes fosforiidijahu, vaid ka superfosfaati, mitte üksnes selluloosi, vaid vääristama seda lõplikult ka paberiks ja paberisaadusteks, mitte üksnes poolfabrikaati — lõnga, vaid viimistletud riidet jne.

Mõistagi ei piirdu Nõukogude Eesti industrialiseerimine käesoleval viisaastakul selles mõttes vaid kohalike toorainete ressursside rakendamise, kuigi see on üheks kaaluvama tähtsusega asjaoluks. Vajadus mitmesuguste tähtsate põhitöorainete (metallid, puuvill, kautšuk) ja abimaterjalide (kemikaalid) sisseveo järele jääb püsima. Nii on näiteks Nõukogude Eesti rahvamajandusega lahutamatult seotud vastava metallitööstusliku baasi loomine vältimatult hädavajalik, olgugi et metalle ei leidu kohapeal ja neid tuleb vennasvabariikidest sisse vedada.

Seepärast kohapeal olevate tootlike jõudude maksimaalne arendamine ja ratsionaalseim rakendamine ei tähenda kaugeltki meie vabariigi rahvamajanduse muutumist mingiks isoleeritud, endasse suletud ühikuks, ei tähenda kaugeltki sidemete lõdvendamist teiste vennasvabariikidega. Just vastupidi. See tähendab meie üheõigusliku ning üheväärsel nõukogude sotsialistliku vabariigi sidemete kõvendamist ja tihendamist teiste vennasvabariikidega. „Asi seisab ainult selles,“ rõhustab õigesti seltsimees A. Veimer, „et meie neid loodusvarasid, mis meie

territoriumil on, et meie neid ajalooliselt kujunenud majanduslikke võimalusi peame kõige ratsionaalsemalt rakendama nii, et meie töö annaks majanduslikult kõige suurema efekti, ja seepärast meie arendame esijoones just neid alasid, milleks meil on nii looduslikud kui ajaloolised eeldused. Anname teistele vennasvabariikidele seda, mis meil on, mille poolest meie rikkamad oleme, nagu põlevkivi, selle tooteid jm., ja saame vennasvabariikidelt seda, mille poolest nemad on rikkamad, mida meil ei ole ja mida meil on tarvis" ⁹.

Nõukogude Eesti tööstusel on võimalus ka oma tehnilise baasi arendamiseks, mis kapitalistliku korra ajal üldse polnud mõeldav.

Sotsialistlikus majandussüsteemis puuduvad tehnika rakendamiseks ja arendamiseks takistused ja piirid, mis olid omased ja iseloomulikud kapitalistlikule majandussüsteemile, tulenedes tolle süsteemi sisemisest vastuoludest. Sotsialistlikus ühiskonnas rakendatakse masinaid kõigil neil juhtumel, kui nad kindlustavad toodete valmistamiseks kulutatava ühiskondliku töö kokkuhoidu ja kergendavad inimtööd. Seepärast võib nüüd ka Nõukogude Eesti tööstuses toimuda tehnika pidev, teadlik ning sihikindel rakendamine, inimtööjõu võimalikult maksimaalne ja süstemaatiline asendamine masinatööga.

Teatavasti uuenes suhteliselt lühikese ajaga — stalinlike viisaastakute jooksul — kogu Nõukogude Liidu rahvamajanduse tootmistehniline aparaat. Üle 80% kogu tööstuslikust toodangust näiteks 1937. aastal pärines nii uutest kui ka esimese ja teise viisaastaku jooksul tehniliselt rekonstrueeritud ettevõttest. See oli võimalik ainuüksi sotsialistliku majandussüsteemi tõttu, mis tööstuse tehnika küsimusi lubab lahendada niisuguses ulatuses.

Sotsialistlikus majandussüsteemis ei saa olla säärast tööstusharu, mille kohta võib öelda, et see on saavutanud tehnilise täiuslikkuse lõplikult ega vaja enam progressi. Ka praegu tehniliselt täiuslikemad tööstusettevõtted püüdleval pidevalt ning väsimatult edasi tehnika edusammude suunas. Tööstuslikku tegevust hinnatakse mitte ainult selle järgi, missuguste tulemustega on täidetud tootmisprogramm, vaid ka selle järgi, missugusel tehnilisel tasemel tööstus toodab. Muidugi pole Eesti NSV tööstuse tootmistehnika täiustamise, eriti Eesti NSV praeguse tööstuse tehnilise rekonstrueerimise probleem kergelt ja iseendast, n. ö. üle-öö lahendatav küsimus. See on aga mitte ainult kapitalimahu-

⁹ Eesti Bolševik, nr. 7/8, Tallinn, 1946, lk. 544.

tuse küsimus, vaid oluliselt ka leidlikkuse, püsiva ja hea tahte küsimus.

Nõnda seisab käesoleva viisaastaku jooksul Nõukogude Eesti tööstusel ees ulatuslik moderniseerimine, tehniline rekonstrueerimine, paljudes ettevõtetes ajast ja arust läinud seadmetepargi uuendamine. Seda tähtsat probleemi Eesti NSV tööstuses võimaldab tervikuliselt lahendada ainuüksi sotsialistlik majandussüsteem ja tihe liit teiste vennasvabariikidega.

Uus stalinlik viisaastak näeb ette Eesti NSV-s suurejoonelise ehitusprogrammi tööstus-, elu- ja kommunaalhoonete taastamise ja ehitamise alal. Neid ülesandeid pole võimalik lahendada aegunud käsitööstusliku ehitustehnikaga. Ainult ehitamise maksimaalse mehhaniseerimisega on võimalik kiiresti taastada purustatud linnu, asulaid, tööstus- ja muid hooneid. Uus viisaastakuplaani seadus kohustabki ehitajaid 1950. aastaks mehhaniseerima mullatöid kuni 60%, kivilõhkumist kuni 90%, betoonivalmistamist 95%, mördivalmistamist 90%, betoonivalamist 60%, maalritöid 50%. Sotsialistlikus majandussüsteemis ei püstitata aga üksnes direktiive, vaid hoolitsetakse ühtlasi nende täitmise eest. Nõnda ongi mainitud direktiivide elluviimise kindlustamiseks loodud üleliiduline Ehitus- ja Teedemasinatööstuse Ministeerium, mis peab varustama kogu Nõukogude Liitu vajalike ehitusmasinate ja mehhanismidega. Samuti on ette nähtud kõikide ehitusorganisatsioonide juurde abikäitised ehitusmehhanismide tootmiseks. Ehitustranspordi mehhaniseerimise kindlustamiseks rajati Autotööstuse Ministeerium, kes peab viisaastaku lõpuks organiseerima 3,4 korda kõrgema toodangu kui enne sõda.

Ainult sotsialistlikus majandussüsteemis on võimalik Nõukogude Eesti tööstuses teostada otstarbekas ning põhjalikult läbimõeldud spetsialiseerimine ja koopereerimine. (Seda probleemi vaatleme lähemalt ühes alljärgnevas teemas.) Tööstuse spetsialiseerimise ja koopereerimise ülesande lahendamine vabariiklikus ulatuses on tööstuse väljaarendamise tähtsamaid küsimusi. Ukski kapitalistlik maa pole suuteline seda probleemi üleriigilises ulatuses tõsiselt püstitamagi, kõnelemata taotlusest lahendada seda süstemaatiliselt.

Tööstuse spetsialiseerimise ja koopereerimise ülesannetega tihedas seoses on tööstusettevõtete paigutamine, niihästi uuelt-rajatavate tehaste suhtes kui ka olemasolevate tehaste asupaikade muutmise mõttes. Sellegi väga tähtsa probleemi ratsionaalset lahendamist võimaldab ainuüksi sotsialistlik majandussüsteem, milles ettevõtete asupaiku

ei määra enam kapitalistlikud kasumisaamise-aspektid, puht-kapitalistlik eramajanduslik kuluprintsiip, vaid esijoones rahvamajanduslikud, teatud määral ka strateegilised ja sotsiaalsed kaalutlused, millede juures tehnilis-majanduslikud tegurid võivad osutada hoopis sekundaarse tähtsusega tegureiks. Sotsialistlikus majandussüsteemis kannab seepärast tööstusettevõtete geograafiline paigutus sootuks teissugust iseloomu kui kapitalistlikus majanduses.

Eesti NSV tööstuse ratsionaalse paigutuse probleem on võinud esile kerkida ning seda on võidud hakata lahendama alles eraomanduse likvideerimisega tootmisvahenditele, tehaste ja vabrikute natsionaliseerimisega, nende muutmisega kogu töötava rahva omandiks.

Tööstuse geograafiline paigutus sotsialistlikus majandussüsteemis tervikuliselt langeb ühte rahvamajanduse kui terviku huvidega. Seepärast lahendatakse üksikute tööstusettevõtete paigutus lähtudes rahvamajanduse kui terviku huvidest.

Ainult sel viisil on võimalik vältida loodusvarade puudulikkust ning ebaratsionaalset kasutamist ja teatud üksikute piirkondade majanduslikku mahajäämust Nõukogude Eestis. Saab võimalikuks arendada efektiivselt kohapeal leiduvaid tootlikke jõude ja tõsta tööviljakust, lähendada tööstust ühelt poolt toormaterjali- ja kütuseallikaile ja teiselt poolt — tarbimisrajoonidele resp. tarbimiskeskustele. Rööbiti sellega aga võimaldub meil nõukogude ühiskonnas kommunistliku partei juhtimisel lõplikult vabaneda endisest kodanlikust ajast päritud vastandlikkusest linna ja maa vahel. See vastandlikkus on üks neid sügavaid põhjusi, miks küla majanduslik, tsivilisatsiooniline ja kultuuriline tase on linna omast jäänud kaugele maha. Kommunistliku partei üks põhilisemaid ülesandeid on kaotada jäädavalt see kapitalismilt päritud õigustamatu vastandlikkus.

Asunud nõukogude ühiskonna progressiivsele arenemisteele, võib Nõukogude Eesti ära kasutada kõik eeldused ja võimalused, mida annavad Nõukogude riik ja kommunistlik partei selleks, et võiks tõusta kõigi meie nõukogude inimeste — nii linnas kui maal — materiaalne ja kultuuriline tase, mille lõhestas ja laialdaste töötava rahva hulkade suhtes ruineeris kapitalism. Tööstusliku tootmise otstarbekas paigutus ja tema mitmekülgne väljakujundamine eeskätt kohapeal leiduvate ressursside baasil on selle ülesande lahendamise tähtsamaks hoovaks. Arendada igakülgsest kohalikkust tööstust kohapealse rahvastiku üha mitmekesisemaks muutuvate tarvete rahuldamiseks, samuti

ka toodete ebaratsionaalsete vastassuunaliste vedude vältimiseks (et mitte näiteks vedada toole ja taburette Tallinnast Tartu).

Tööstuse edasine arenemine nihutab esiplaanile üha tõsisemalt küsimuse tööstuse varustamisest ja kindlustamisest vastavate kaadritega. Juba nüüdki, Nõukogude Eesti tööstusliku tootmisaparaadi taastamisel, on see probleem omandanud aktuaalsuse ning ebapiisavus tööjõu alal on mõningal määral limiteerimas taastamis- ja tootmistegevuse arenemishoogu.

Ent sellegi ülitähtsa probleemi lahendamist võimaldab sotsialistlik majandussüsteem kogu rahvamajanduse teadliku ning plaanikindla juhtimise tõttu. Plaanimisorganite poolt koostatakse vastavad tööjõubilansid üksikute rajoonide kaupa, mis võimaldab üksikasjaliselt määrata antud rajooni tööjõuvajadust ja sealjuures ka avastada olemasolevaid tööjõureserve ning selgitada nende saamis- ja rakendamisvõimalusi. Neid küsimusi aitavad konkreetselt lahendada mitmesugused poliitilis-majanduslikud ja organisatoorsed vahendid: tööjõu värbamine organiseeritult vastavate lepingute alusel, tööde, eriti tööjõumahukate raskemate tööde mehhaniseerimine, elamu- ja materiaalsete tingimuste parandamine, kõrgema kvalifikatsiooniga alaliste tööjõudude järelkasvu korraldamine, progressiivse tükitöötasu süsteemi ja preemiasüsteemi laiendamine ja viimistlemine jne.

Kodanlikus Eestis said kapitalistid neile vajaliku tööjõu keh- ja kesktalupoegade, käsitöölise, linna väikekodanluse ruineerimisega, nende muutmisega endi palgaorjadeks. Kehvtalupoegkonna ruineerimine ja tööliklassi vaesumine osutusidki peamiseks allikaks tööjõudude reservarmee moodustamisel kapitalistlikus ühiskonnas. Sotsialistlikus rahvamajanduses on tähtsamaid tööjõu saamise allikaid tööstusele üksikud rahvamajandusharud ise, nimelt tööjõudude vabastamine põllumajandusest, tööstusest endast ja teistelt majandusaladelt sealsete tööprotsesside järjest kasvava mehhaniseerimise ja igakülgse ratsionaliseerimisega. Selles seisneb ka Nõukogude Eesti tööjõu ebapiisavuse probleemi peamine lahendus. See küsimus langeb oluliselt kokku sotsialistliku tööstuse arendamise ühe otsustavama tähtsusega küsimusega, nimelt tööviljakuse tõstmise probleemiga. Selle probleemi tähendust ja lahendamisvõimalusi vaatleme tagapool lähemalt.

On mõistetav, et Nõukogude Eesti rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine käesoleval viisaastakul ei saa toimuda ilma ulatuslike kapitalimahutusteta. Kinnitatud seaduse järgi moodustavad kapitalimahutused Eesti NSV rahvamajandusse käesoleval viisaastakul

teatavasti 3,5 miljardit rubla; kui arvestada ka neid kapitalimahutusi, mida teostatakse täiendavalt väljaspool nimetatud plaani, saame kapitalimahutusi kogu-ulatuses üle 4 miljardi rubla. Võrreldes teiste vennasvabariikidega tuleb meil seega ühe elaniku kohta kõige rohkem kapitalimahutusi.

See tohutu summa näitab kõigepealt seda, kuivõrd suurt tähelepanu osutab Nõukogude valitsus ja partei meie vabariigi rahvamajanduse ülesehitamisele. Kodanlik-kapitalistliku ühiskonnakorra juures ei oleks iialgi mõeldav nii lühikese ajaga — viie aastaga — taastada purustatud linnad, tööstusettevõtted ja kultuurihooned. See tohutu summa näitab aga ka seda, millist erakordselt suurt abi osutavad meile teised vennasvabariigid, peamiselt Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik meie rahvamajanduse taastamise ja edasise arendamise töös. Aastane kapitalimahutuste ulatus on tunduvalt suurem kui meie aastane kogutoodang käesoleva viisaastaku jooksul.

Vennasrahvaste abi väljendub Nõukogude Eestile paljude toor- ja abimaterjalide saatmises, mida kas kohapeal ei leidu või mida ei piisa praegu küllaldaselt määral (puuvill, vill, lina, metallid, kautšuk, sooda, väävel jne.). See abi väljendub paljude seadmete, jõu- ja töömasinate ning transpordivahendite saatmises Eesti NSV-le. See abi väljendub ka paljude kogemuste ja teadmiste, teaduslike uurimuste ja töömeetodide edasiandmises meile kui ühele kõige nooremaist sotsialistlikest liiduvabariikidest.

Ainult sotsialistlik majandussüsteem ja kuulumine Nõukogude Liidu rahvaste ühtsesse perre võimaldab Nõukogude Eestil taastada ja ületada tööstuse ja põllumajanduse sõjajärgset taset, arendada hoogsalt edasi kogu oma majanduslikku ja kultuurilist elu säärases monumentaalses ulatuses ja nii kiire tempoga, mis kodanlik-kapitalistliku ühiskonnakorra tingimustes on täiesti kujutlematu. Nõnda saavutas juba 1947. a. lõpuks näiteks tööstus Eesti NSV-s sõjajärgse tootmistaseme. Kõiges selles kajastub leninlik-stalinlik rahvuspoliitika, mis taotleb rahvaste sõpruse vääramatut tugevdamist ja nende majandusliku ja kultuurilise heaolu tõusu.

II. Tööstuse taastamise esmajärgulisi ülesandeid.

Innustatuna neist perspektiividest, mis avanevad nõukogude sotsialistlikus ühiskonnakorras tootlike jõudude arenemiseks, on ka Eesti NSV töötajad koos teiste nõukogude vennasrahvastega asunud täitma neljanda stalinliku viisaastaku põhiülesannet: taastada vabariigi kannatada saanud majandus, taastada tööstuse ja põllumajanduse sõjajärgne tase ja seejärel ületada see tase tunduvas ulatuses.

Sõda ja fašistlik okupatsioon oma röövmajanduspoliitikaga löid raskeid haavu Nõukogude Eesti rahvamajandusele ja kultuurile. Põllumajanduse tootmisvõime vähenes 50% võrra, kusjuures külvipind vähenes 30%, teravilja brutotoodang vähenes 45%, kartulisaak 45%, linakiusaak koguni 79%; tunduvalt langes töö- ja kariloomade arv, veelgi rohkem nende tootmisvõime. Eesti NSV linnade elamufondist hävis üldiselt 57%, Tallinna elamufondist 54%, Tartu omast 67%, Narva omast 100%. Kommunaalmajanduses hävis 53% vesivarustuse pumba- jaamadade töövõimest, 22% kanalisatsioonivõrgust, 67% saunadest jne. Kultuuriasutistest hävitati fašistide poolt täielikult 116 koolihoonet ja purustati osaliselt 223. Täielikult hävitati 4 suurimat teatrit, 16 haigla- ja ambulatooriumihoonet, 16 kinohoonet.

Eriti rängalt sai fašistliku okupatsiooni ja sõjategevuse tagajärjel kannatada Eesti NSV tööstuslik tootmisaparaat, mille tootmisvõimsusest hävis 45% (vt. tab. 8).

Nõukogude Eesti tööstuse taastamine ei tähenda aga lihtsalt sõjajärgse taseme taassaavutamist. Taastamine selles mõttes tähendaks vaid sõjajärgse ulatuse ja struktuuriga tööstusliku tootmisaparaadi taassaavutamist, s. t. eeskätt kodanliku vabariigi ajal stiihiliselt väljakujunenud tööstusliku tootmisaparaadi ulatuse ja struktuuri rekonstrueerimist, mis kaugeltki poleks suuteline taotlema kõiki neid eesmärke ja täitma neid ülesandeid, mis on täita Nõukogude

Tabel 8.

Fašistide hävitustöö ulatus Eesti NSV tööstuse tootmisvõimsusele.

Tööstusharu	Tööstuse tootmisvõimsus oktoobris 1944 võrreldes 1941. aastaga (=100) %-des
Elektrienergia	55
Põlevkivi	6
Põlevkiviõli ja bensiin	0
Tselluloos	10
Vineer	0
Puuvillriie	4
Villane riie	45
Linane riie	22
Kunstsiidriie	16
Pakkimisriie	0
Jalatsid	50
Seep	50

Eestil. Enne sõja puhkemist ainult ühe aasta kestnud nõukogude korra ja tema poolt loodud avarate arenemisvõimaluste taustal ei suudetud Eesti NSV tööstuslikku tootmisaparaati veel kaugeltki täielikult kujundada sotsialistlike arendamisprintsipi kohaselt; sellesuunalise arenemise katkestas fašistliku Saksamaa reetlik kallaletung Nõukogude Liidule ja sellele Eesti NSV-s järgnenud fašistlik okupatsioon. Taastamine tähendab Nõukogude Eesti tööstusliku tootmisaparaadi ülesehitamist ja kujundamist sotsialistlike arendamisprintsipi kohaselt, mis on rohkem kui lihtne sõjaeelse taseme taassaavutamise.

Kuid mida tähendab Eesti NSV tööstuse taastamine ja kujundamine sotsialistlike arendamisprintsipi kohaselt?

See tähendab eeskätt nõukoguliku industrialiseerimismeetodi rakendamist Eesti NSV-s.

Milles seisneb see meetod? Milles erineb see meetod kapitalistlikust industrialiseerimisest?

Sellele küsimusele annab klassikalise vastuse seltsimees Stalin. Ta ütleb: „Maa industrialiseerimise nõukogulik meetod erineb põhjalikult industrialiseerimise kapitalistlikust meetodist. Kapitalistlikes maades algab industrialiseerimine tavaliselt kergetööstusest. Et kergetööstus vajab vähem investeringuid ja kapital ringleb kiiremini, kusjuures kasu saamine on kergem kui rasketööstuses, siis kujuneb kergetööstus seal esimeseks industrialiseerimise objektiks. Alles pikema aja möö-

dudes, mille kestel kergetööstus akumuleerib kasusid ja koondab neid pankadesse, alles pärast seda tuleb kord rasketööstuse kätte ja algab säästude järk-järguline voolamine rasketööstusse, et luua tingimused selle arendamiseks. Kuid see on kauakestev protsess, mis nõuab pike-mat aega, mitu aastakümnet, mille jooksul tuleb oodata kergetööstuse arenemist ja virelda ilma rasketööstuseta. On arusaadav, et kommunistlik partei ei võinud asuda sellele teele. Partei teadis, et sõda läheneb, et ilma rasketööstuseta on võimatu maad kaitsta, et on vaja kiiresti asuda rasketööstuse arendamisele, et selles hiljaks jääda tähendab kaotada. Partei pidas meeles Lenini sõnu, et ilma rasketööstuseta on võimatu maa sõltumatust kaitsta, et ilma temata võib nõukogude kord hukkuda. Seepärast hülgas meie maa kommunistlik partei industrialiseerimise „tavalise“ tee ja alustas maa industrialiseerimist rasketööstuse arendamisega. See oli väga raske, kuid teostatav”¹⁰.

Niisiis — nõukogulik industrialiseerimismeetod seisneb põhiliselt tootmisvahendite tootmises, rasketööstusliku toodangu kujundamises.

Nõukogude inimesed on kommunistliku partei juhtimisel ehitamas uut, progressiivset ühiskonda. Oleme teadlikud, et ainult rasketööstuse igakülgne arendamine kindlustab homse päeva. Kui meil on põlevkivi, õli, elektrienergiat, masinaid, tööpinke, telliseid, tsementi, superfosfaati ja palju muud sellesarnast, siis on loodud kõik vajalikud eeldused ja alused selleks, et meie rahva materiaalne ja kultuuriline tase võib kõrvalekaldumatult tõusta. Ilma kütuse ja elektrienergiata ei saa töötada masinad, ilma masinateta ei saa valmistada riidet, jalatseid, ilma väetiseta ei saa tõsta põllumajanduse toodangut, ilma ehitusmaterjalideta ei saa taastada purustatud linnu, ehitada hooneid jne. Need lihtsad tõed on selged igale ausale nõukogude inimesele ja patrioodile.

Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise plaan on üles ehitatud täielikus kooskõlas sotsialistlike industrialiseerimisprintsipi-dega. Peamine raskuspunkt selles plaanis on asetatud tootmisvahendeid tootva tööstuse taastamisele ja arendamisele. Kogu kapitalimahutusest, mis sõjajärgse viisaastaku seaduse järgi Nõukogude Eesti kohta ulatub 3,5 miljardi rublani, suunatakse ümmarguselt $\frac{3}{4}$ tootmisvahendeid tootvasse tööstusse.

Nõnda asutakse Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani teostamisel teadlikult teele, mis on läbi proovi-

¹⁰ J. Stalin. Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseel-sel koosolekul 9. veebruaril 1946. Tallinn, 1946, lk. 15 ja 16.

tud sotsialistliku ülesehitustöö praktikas ja mis on viinud nõukogude progressiivse ühiskonna maailma-ajaloolistele võitudele nii sõjalisel, majanduslikul kui ka poliitilisel alal. Asutakse nimelt täie teadlikkusega Eesti NSV industrialiseerimise nõukoguliku meetodi rakendamisele.

Taastamisel selles mõttes tõusebki küsimus: missugused ülesanded on esmajärgulise tähtsusega, s. t. mis laadi on need ülesanded, millede lahendamisest sõltub kogu Nõukogude Eesti tööstuse taastamine, tema edasine arendamine ning kogu töötava rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu tõus? Sest on tõsi, et mitte kõik need ülesanded ei ole juba täna täielikult lahendatavad, küll peab neid aga teadlikult ja plaanikohaselt taotlema juba täna. Taastamine peab toimuma süstemaatiliselt ning järjekindlalt, mobiliseerides sellele tööle Nõukogude Eesti kõiki töötajaid, liites selle eesmärgi kiireks saavutamiseks üksmeelselt kõigi töötajate käed, püüdlikkuse ja jõu.

Kodanlikus Eestis vaieldi sageli, kas Eesti peab olema tööstus- või põllumajandusmaa. Ja vastavalt sellele, millised ringkonnad kodanlikus võimuaparaadis antud momendil osutusid kõige mõõduandvamaks, kujunes ka ühe või teise rahvamajandusharu „pooldamine“, selle finantseerimine, toetamine ja kaitsmine välismaise võistluse vastu jne. Säärase küsimuse püstitamine on üldiselt iseloomustav kõigile kapitalistlikele maadele, sest kapitalistlikule ühiskonnale ei ole omane üksnes leppimatu vastuolu tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite eraomanduse vahel, vaid vastuolu ja sellest tulenev võistlus ka tootmisvahendite eraomanike — töösturite, maaomanike jne. endi vahel.

Nõukogude Eestis, kus nüüd ollakse kujunemas juba sotsialistliku ühiskonna arenemisprintsipiide kohaselt ja kus tootmisvahendite eraomandus ning sellel põhinev inimese ekspluateerimine inimese poolt on kaotatud, ei ole säärasel küsimusel mõtet. Sotsialistlikus ühiskonnas toimub kõigi rahvamajandusharude terviklik, igakülgne arenemine, kus tootlike jõudude järjest tõusva taseme juures leiavad rahuldamist üha mitmekülgsemaks kujunevad inimeste tarbed. Rahvamajanduse säärane igakülgne arendamine on sotsialistlikus ühiskonnas mõeldav ja teostatav ainult masinatööstusliku tehnika baasil. Tööstus oma masinatehniliste tootmismeetoditega on seega juhtivam ja arenemist edasiviiv majandusharu ka Nõukogude Eestis, ning tema areng määrab ühtlasi kõigi teiste majandusharude arenemistempo ja struktuuri. Ainuüksi tööstus ja tööstuslik tootmistehnika võimaldavad arendada tootmist

säärases ulatuses, mis rahuldab meie ühiskonna vajadusi toorainete ja kütuse, seadmete ja tarbimiskaupade alal niihästi laiendatud sotsialistlikuks taastootmiseks kui ka riigikaitse otstarbeks. Erilist tähtsust omab tööstus põllumajanduse rekonstrueerimisel, tööliste ja talupoegade klassierinevuste kaotamisel, seoses sellega vastandlikkuse kaotamisel linna ja maa vahel üldiselt, erinevuste kaotamisel linna ja maa vahel sotsialistliku laiendatud taastootmise, selle arenemistempeode, tööviljakuse, kultuurilise ning tehnilise taseme jms. suhtes.

Ent just tööstus, millel on niisugune määrav tähtsus kogu Nõukogude Eesti rahvamajanduse edasise arenemise suhtes, sai fašistliku okupatsiooni ajal ja sõjategevuse keerises majandusaladest kõige rängemini kannatada. Suur osa tööstuse endisest tootmisvõimsusest, nagu eespool näidatud, hävis. Eriti raskesti sai kannatada energia- ja a n d u s, millel on kõigi tööstusharude, samuti ka transpordi-alade, põllumajanduse jne. edasise arenemise suhtes esmajärguline tähtsus. Mõistagi, et purustused sel alal ei olnud juhuslikud, vaid olid tekitatud kindla eesmärgiga — halvata Nõukogude Eesti tööstuse ja kogu rahvamajanduse edasist arenemist. Nõnda oli näit. kogu Nõukogude Eesti 1941. a. tööstuse energiavõimsusest pärast maa vabastamist fašistliku okupatsiooni alt jäänud järele vaid ümmarguselt 55%. Seejuures osutus peaaegu täielikult purustatuks Eesti NSV kahe suurema majandusrajooni — Lõuna-Eesti ja põlevkivibasseini energeetiline süsteem, osaliselt purustatuks ja rüüstatuks — mitmed avalikud ja tööstuslikud jõujaamad.

Seepärast on Nõukogude Eesti tööstuse taastamise üheks esmajärguliseks ülesandeks ehitada kiiresti üles kütte-energeetiline baas, mis tagaks kogu Nõukogude Eesti rahvamajanduse katkestamatut arenemist meie vabariigi kõigis majanduspiirkondades ja -keskustes. On oluline, et kütte-energeetilise baasi taastamine ja selle edasine kujundamine oma arenemistempolt ei jääks maha teiste majandusalade arengust, vaid sammuks neist pigem ees. Rahvamajanduse tugev kütte-energeetiline baas loob aluse teiste majandusalade edukaks arenemiseks.

On vaja väsimatult püüelda selle poole, et elektrienergia puuduse, põlevkivi, turba ja teiste kohalike kütuste puudumise tõttu ei katkestaks ajutiseltki oma tootmistegevust ükski tehas ega langeks välja graafikust ükski rong.

Selles mõttes ongi Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanis erilist rõhku pandud kütte-energeetilise töös-

tuse kiiretempolisele taastamisele, põlevkivi, turba ja teiste kütte-energeetiliste ressursside toodangu antud olustikus maksimaalselt võimalikule tõstmisele.

Nõnda taastatakse ja laiendatakse viisaastaku jooksul olemasolevaid põlevkivikaevandusi koguvõimsuseni 9,4 miljonit tonni. 1950. aastal peab põlevkivi-toodang tõusma 8,4 milj. tonnini. Kui tööstuse (nii vabariikliku kui ka liidulise alluvusega) kogutoodang käesoleval viisaastakul suureneb sõjaeelse tasemega (1940) võrreldes 2,5-kordseks, kasvab põlevkivi-toodang 1950. a. sõjaeelse tasemega võrreldes ligemale 5-kordseks. Võrreldes sõjaeelse toodanguga mitmekordistub ka turba-toodang. Tehniliselt täiuslikuma freesturba tootmine tõuseb sõjaeelse tasemega võrreldes rohkem kui 6 korda; turbabriketi-toodang 1950. a. ületab sõjaeelse taseme üle 3 korra, ulatudes 100 tuh. tonnini.

Seega ei jää Eesti NSV rahvamajanduse kütte-energeetilise baasi taastamine ja edasine kujundamine maha rahvamajandusliku tegevuse tõusuarengust ning areneb koguni kiiremini kui teised alad, luues vajalikud alused ja eeldused teiste tööstus- ja majandusalade edasiseks arenemiseks.

Siinjuures mainigem aga ühtlasi, et kütte-energeetilise baasi taastamine ei toimu lihtsalt kodanliku vabariigi ajal väljakujunenud küttega baasi struktuuri suunas. Siingi näeme taastamise sügavamalt tähendust, nimelt meie rahvamajanduse küttebilansi struktuuri muutmise mõttes, selle rekonstrueerimises Eesti NSV-s rikkalikult esinevate kütte-energeetiliste ressursside, põlevkivi ja turba, ulatuslikuma kasutamise ning varemil aegadel laialdasemalt kasutatud halupuude osakaalu tunduva vähendamise teel (vt. tagapool).

Niisama tähtsaks ülesandeks on ehitusmaterjalide tootmise forsseerimine. Et edukalt teostada riiklikus plaanis ettenähtud laiaulatuslikke taastamistöid nii tööstuse, kommunaalmajanduse, põllumajanduse kui ka teistel aladel, on vaja rohkesti ehitusmaterjale — telliseid, tsementi, lupja, klaasi, katusepappi, isolatsioonplaate jne. Teatavasti leidub Eesti NSV-s rikkalikult savi- ja lubjakiviladeid, samuti ka klaasiliiva ja teisi lähteaineid ehitusmaterjalide laiaulatuslikuks tootmiseks. See tööstusharu väljus saksa okupatsiooni ajast suhteliselt väiksemate purustustega, mistõttu probleemi raskuspunkt ei seisne niivõrd selle tööstusharu taastamises kui ühelt poolt kogu olemasoleva ehitusmaterjali-tööstuse tootmisvõimsuse maksimaalses rakendamises ja edasiarendamises, tööseisakute vähendamises praktiliselt saavutatava miinimumini, kahe-

vahetusliku töö sisseseadmises, kitsaskohtade määratlemises ja abinõude rakendamises nende kaotamiseks jms. Teiselt poolt seisneb probleemi raskuspunkt sel alal uute tootmisvõimsuste rajamises niihästi üldiselt tuntud ja tarvitataivate ehitusmaterjalide kui ka võimalike uute ja senini vähem tarvitusel olnud ehitusmaterjaliliikide tootmiseks.

Mainigem näiteks ehituspae senisest ulatuslikumat kasutamist seinamaterjalina hoonete püstitamisel, põlevkivituha kasutamist ja põlevkiviõlivabrikute poolkoksi kasutamist tsemendi, tuhtkelliste ja poorsete kivide valmistamiseks, valatud kivide ja granuleeritud isolatsioonija täitematerjali valmistamist vedelast põlevkivišlakist jne. Kõik need uued ja senini vähe tarvitusel olnud ehitusmaterjalid ei tarvitse sugugi kujuneda surrogaatideks, millistega vaid ajutiselt tahetakse katta defitsiiti meie ehitusmaterjalide bilansis. Vastavad uurimused ja analüüsid näitavad, et enamikul juhtumel on tegemist kõrgekvaliteediliste ja efektiivsete ehitusmaterjalidega, millel tulevikuperspektiivis seisab ees laialdane areng ja mis võivad mitmete endiste ehitusmaterjalide kasutamist tunduvalt piirata või koguni neid osaliselt väljagi tõrjuda. Seoses sellega tuletagem meelde partei XVI kongressi resolutsiooni, milles muuhulgas nõutakse suurima tähelepanu pööramist uute ehitusmaterjaliliikide tootmisele ¹¹. Kahtlemata on ses suhtes meil Nõukogude Eesti ehitajate hulgas veel säilinud rohkesti konservatiivsust, millest tuleb lahti saada.

Tabel 9.

Näitarve Eesti NSV ehitusmaterjalide tööstuse alalt sõjajärgse viisaastaku tootmisprogrammi järgi.

N ä i t a j a d	Mõõtühik	1940 (tegelik)	1950 (plaan)
Tellised	milj. tk.	57,7	136,0
Tsement	tuh. t	70,9	160,0
Lubi	"	36,5	70,0
Põlevkivituhk-sideaine	"	—	40,0
Kips	"	6,4	15,0
Kriit	"	—	3,0
Vahtbetoon	tuh. m ³	—	5,0
Mineraalvatt	tuh. t	—	3,0
Isoleerplaadid	tuh. m ²	46,0	360,0
Katusekivid	milj. tk.	1,0	6,1
Katusepapp	tuh. rulli	—	225,0
Aknaklaas	tuh. m ²	602,2	1400,0

¹¹ ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов, II osa, 6. tr., lk. 416.

Viie aasta plaani järgi suureneb silmapaistvalt kõigi põhiliste ehitusmaterjalide tootmine (vt. tab. 9).

Nagu kütte-energeetiline tööstuski, on ka ehitusmaterjali-tööstus rahvamajanduses sääraseks tööstusharuks, mille toodang peab kasvama pigem kiiremini kui kapitalimahutused rahvamajandusse ning tööstuse kogutoodang.

Ehitusmaterjalide tootmine sääraseis mõõtmeis, mis on vajalik Nõukogude Eesti rahvamajanduse kiireimaks taastamiseks, eeldab ühtlasi mainitud tehaste otstarbekat paigutamist. Rajades uusi tehaseid on vajalik need paigutada nõnda, et ehitusmaterjalid oleksid tarbijaile võimalikult lähedalt kättesaadavad ning minimaalselt koormaksid transporti. Selle ülesande lahendamisele aitab tõhusalt kaasa ka põhiliste ehitusmaterjalide — telliste, lubja, katusematerjalide, põrandamaterjalide — tootmise organiseerimine linnade ja maakondade täitevkomiteede tööstuskombinaatide, samuti ka töönduslike kooperatiivide poolt.

Teatavasti sõltuvad ehitustehnika, ehitustüüp, nende maksumus jne. suurel määral sellest, milliseid ehitusmaterjale toodetakse. Ehitusmaterjalide tootmise forsseerimisega peab seepärast kaasnema ka nende standardimine, mis kiirendab ehitustegevust, võimaldades seega suurt aja- ja materjalisäästu.

Rahvamajanduse taastamise plaanide teostamise üheks olulisemaks ülesandeks ja eelduseks on küllaldase ehitusmaterjalibaasi loomise kõrval vastava ehitustööstuse organiseerimine. On mõeldamatu riiklikus plaanis ettenähtud taastamistööde teostamine esiisadest päritud primitiivsete ehitustehniliste vahenditega. Nende taastamisplaanide teostamine on võimalik ainult ehitustegevuse ulatusliku mehhaniseerimisega. Ehitustööstus on üks esimesi alasid, mis nõuab tööprotsessi mehhaniseerimist, sest selles ei domineeri üksnes lihtne füüsiline töö, vaid see töö on ühtlasi üks kõige raskemaiseloomulisi, mistõttu masinatehnilised vahendid sel alal eriti peavad kergendama inimtööd ja tõstma tööviljakust.

Ehitustegevuse mehhaniseerimisse kohustab meid eriti tõsiselt suhtuma ka tööjõu nappus. Ehitusprotsesside mehhaniseerimiseks on aga vaja mitmesuguseid masinaid ja seadmeid, on vaja ehitamismehhanismide parki — ekskavaatoreid, transportööre, krohvimis- ja lupjamismasinaid, betoonisegajaid, tõstevahendeid jne. Kahtlemata on Nõukogude Eesti masinaehitustööstus suuteline osa ehitusmehhanismide valmistama, komplektseeritumate ehitusmehhanismide saamise suhtes abistavad meid vennasvabariigid. Ent küsimus seisneb mitte ainult

ehitusmehhanismide soetamises, vaid ka nende kõige intensiivsemas oskuslikus ning otstarbekas rakendamises. Keerukamate ehitusmehhanismide töö oskamatu ja ebaratsionaalse organiseerimise tulemuseks on nende madal kasutamismäär. Sageli on soov end võimalikult eemal hoida muredest ja askeldustest, mis paratamatult on seotud mehhanismide soetamise ja nende rakendamisega, mõndagi majandusmeest pannud eelistama käsitsitöötamist. Sääraste antimehhaniseerimismeeolude ja -vaadetega ehitustööstuses peab nõukogude võim ja kommunistlik partei otsustavat võitlust. Märkigem veel seda, et ehitusajanduses on laialdaselt võimalik kasutada arvukaid lihtmehhanisme ja -seadeldisi, mis suuremate kuludeta on konstrueeritavad ehituspaigal.

Ehitustööstuse mehhaniseerimist kergendavad ja ehitusproduktiivsust tõstavad üldiselt ehitustrustide juurde organiseeritavad ehitushoovid, kus valmistatakse mehhaaniliselt mitmesuguseid kokkupandavaid konstruktsioone ja ehitusdetalle, nagu betoontalasid, silluseid, plaate, väikeplokkke, trepiastmeid jne.

Taastades ja kujundades Nõukogude Eestis kütte-energeetilist baasi ning rajades ja laiendades kapitaalehitusplaanide teostamiseks vastavat materiaalselt baasi (ehitusmaterjali-tööstus, ehitustööstus), loome vajaliku aluse kõigi teiste majandusalade taastamiseks ja edasiarendamiseks.

Rahvamajanduse eduka väljakujundamise suhtes Eesti NSV-s omakaluvat tähtsust metallitööstus.

Kodanlikus Eestis kiratsenud ja üsna juhusliku toodanguprofiiliga metallitööstuse hävitas teatavasti fašistlik okupatsioon. Eriti teravalt andis see tunda pärast maa vabastamist Lõuna-Eesti põllumajanduslikus rajoonis, mis jäi peaaegu sootuks ilma põllutöömashinade ja -tööriistade tööstusbaasita.

Tungivat vajadust tugeva metallitööstusliku baasi järele on arvestanud Eesti NSV sõjajärgse rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaan. On ette nähtud selle rahvamajanduslikult ülitähtsa tööstusharu taastamine ja väljaehitamine Nõukogude Eesti rahvamajanduse — esijoones põlevkivi-, ehitustööstuse ja teiste hoogsalt arenevate tööstus- ja põllumajandusharude vajaduste rahuldamiseks. Peale mõnesuguste üleliiduliselt tähtsate ülesannete täitmise on vabariikliku alluvusega metallitööstusel eeskätt lahendada järgmisi ülesandeid: a) väärintada kohapeal leiduvat vanametalli (metallijäätmeid) ja toota keskmisesordilist valtsmetalli, mis oleks teatavaks täienduseks toormaterjalidele, mida vajab metallitööstus ja mida me saame teistelt ven-

nasvabariikidelt; b) toota mitmesuguseid seadmeid ja mehhanisme tööstusharudele, eeskätt põlevkivi- ja turbatööstusele, samuti aga ka ehitustööstusele; c) toota põllumajandusele mitmesuguseid masinaid ja hobupõllutööriistu; d) toota metall-laiatarbekaupu elanikkonna igapäevaste tarvete rahuldamiseks, sealhulgas ka raadioaparaate; e) teostada töös- lus-, põllumajandus-, transpordi- ja kommunaalmajandus-seadmete, masinate ja tööriistade remonti.

Rajatakse metallurgia-masinaehituse kombinat Tallinnas, mis hakkab tootma keskmisesordilist valtsmetalli (5000-tonnine toodang 1950. a.), valmistama ehitusmehhanisme, turbamasinaid, teedeehitusmasinaid, kompressoreid, transportööre jne. Arendatakse täisvõimsu- seni kodanlikul ajal kiratsenud elektrimootoritehas „Volta“, mis kujuneb suurtehaseks elektrimootorite massilise tootmise alal. Tunduvalt laiendatakse ja ehitatakse üles mõõteriistade-tehas Tartus, veduri-va- guniremonditehas Tallinnas, tehased (Tallinnas) seadmete ehitamiseks põlevkivi-keemiatööstusele ja põlevkivikaevandustele, tehased (Tal- linnas) kaalude, naelte, raadioaparaatide, põllutöömasinate, metall- laiatarbekaupade jne. tootmiseks. Taastatakse, rekonstrueeritakse ja laiendatakse tähelepanuväärse tootmisvõimsusega põllutöömasinate- tehased Tartus, mis hakkavad eeskätt Lõuna-Eesti põllumajandus- rajoonile tootma viljalõikus-, rehepeksu- ja heinaniidumasinaid, tuula- jaid, kuid ühtlasi ka piimatööstusseadmeid. Rakveres rekonstrueeri- takse põllutöömasinate-vabrik, mis hakkab massiliselt tootma atru ja äkkeid. Pärnus taastatakse mootoritehas, mis aastas hakkab tootma sadu siseplahvatusmootoreid.

Rahvamajanduse metallibaasi taastamisel kujuneb nii mõnigi metalli- töötlev tööstusala Eesti NSV-s kaugelt suuremaks kui üksnes lokaalse tähtsusega tootmisalaks, nagu näit. täpsumehhaanikatöös- tus, mille ulatuslikumaks arenemiseks eriti vastavate kvalifitseeritud tööjõudude olemasolu tõttu on eeldusi.

Nõukogude Eesti rasketööstusharudest, mis samuti nagu loetletud aladki sai rängalt purustada, mainigem kohalikul põlevkivil baseeruvat keemiatööstust.

Fašistliku okupatsiooni alt vabanemise momendil olid kõik endised põlevkiviõli- ja bensiinivabrikud purustatud ja laostunud seisukorras. Taastades neid tehaseid ja rajades juurde uusi, loome ühelt poolt aluse Eesti NSV kütteõlide ja bensiinimajandusele. Teiselt poolt aga arenda- des uurimistöid ja avastades uusi teid põlevkivi ümbertöötamiseks, rajame aluse ka põlevkivi-keemiatööstusele. Viimasest

kujuneb kõigi eelduste kohaselt tootmisala, mis võib oma võrratult tähtsate toodetega rahuldada vastavaid vajadusi kaugeltki mitte üksnes Nõukogude Eestis, vaid kogu Nõukogude Liidus. Eriti tuleb arvestada seda, et eesti põlevkivi on keemiatööstusele avaramaks baasiks kui kivisüsi ja maaõli eraldi võetuna. Meil on sel puhul tegu suuremõõtmelise tulevikualaga.

Käesoleval viisaastakul taastatakse olemasolevate põlevkiviutmistehaste sõjaeelne tootmisvõimsus, ehitatakse Kiviõlis uus põlevkiviutmistehas tootmisvõimsusega 105 000 tonni põlevkiviõli aastas. Ehitatakse ja rakendatakse tegevusse gaasi tootmise tehased eeskätt Lenini gradis gasifitseerimiseks. Organiseeritakse bituumeni tootmine, samuti atsetooni, fenolaatide, puuimmutusõli, katusepapi- ja katusepapi, sünteetiliste parkainete jt. keemiatoodete tootmine põlevkivibaasil.

Ränga purustuse osaliseks sai ka kohalikul metsal baseeruv tselluloositööstus. Kohalikul toorainel põhineva tselluloositööstuse arendamiseks on Nõukogude Eestis eeldusi, eriti kui kindlustada sellele tööstusharule edaspidi senisest veelgi suuremal määral puitu, mis küttebilansi järjekindla rekonstrueerimise tagajärjel üha rohkem peab vabana tööstuslikuks tooraineks ja kaotama oma osatähtsust kütusena. Oma tootmisvõimsuse tõttu tuleb ka selle, nagu mitme teisegi tööstusala taastamist Eesti NSV-s vaadelda mitte üksnes lokaalsete, vaid tunduvalt laialdasemate, üleliiduliste vajaduste rahuldamise seisukohalt.

Ülesandeks pole piirduda üksnes tselluloosi tootmisega, nagu see valdavas osas toimus kodanlikus Eestis, mil seda poolfabrikaati toodeti väljaveoks. Praegu kasutame oma tselluloosi ise ja peamiselt paberi tootmiseks. 1950. a. paberitoodang ulatub 35 000 tonnini, ületades sõjaeelse taseme (1940) 75% võrra. Kehra Sulfaattselluloositehase juurde ehitatakse käesoleva viisaastaku jooksul paberivabrik (tootmisvõimsusega 10 000 t paberit aastas). Taastatakse Türi Paberivabrik, paberimasinad V. Kingissepa nimelises Kombinaadis ja Tallinna Paberivabrikus. Ka tselluloositööstuse taastamine käesoleval viisaastakul on seega rohkem kui lihtne sõjaeelse taseme taassaavutamine.

Eesti NSV tootmisvahendite-tööstuse, s. o. eeskätt kütte-energeetilise tööstuse, ehitusmaterjali- ja ehitustööstuse, metallitööstuse, põlevkivi-keemia- ja tselluloositööstuse kõrval, mille taastamisele viisaastaku plaanis on pööratud esmajärgulist tähelepanu, nõuab taastamist ka rida **t a r b i m i s v a h e n d i t e t ö ö s t u s h a r u s i d.**

Rasketööstuse taastamine ja arendamine esmajärjekorras ei tähenda sugugi, et selle kõrval ei omistataks vajalikku tähelepanu kergetöös-

tuse ja põllumajandusel põhineva tööstuse väljaarendamisele. Käesoleva viisaastaku plaanis on oluliselt arvestatud meie rahva vajadusi tarbimisesemete alal. Nõukogude rahvad talusid Suure Isamaasõja käigus loendamatuid materiaalseid puudusi, kandsid suuri ohvreid ja loobusid paljust, eriti aga neis rajones, mis ajutiselt kannatasid fašistliku okupatsiooni ja selle röövmajandamispoliitika all. On täiesti mõistetav, et käesoleva viisaastaku tähtsamaid ülesandeid on nõukogude inimeste materiaalse, olustikuliste ja kultuuriliste elutingimuste parandamine.

Rahva materiaalse ja kultuurilise taseme kõrvalekaldumatu tõstmine jääb nõukogude ühiskonnakorra üheks kõige põhilisemaks iseärasuseks, sotsialistliku rahvamajanduse üheks seaduspärasuseks. See iseärasus põhineb ühelt poolt sellel, et nõukogude rahvamajanduses kehtib tootmisvahendite ühiskondlik, sotsialistlik omandus, mistõttu on kaotatud inimese ekspluateerimine inimese poolt ning likvideeritud tööpuudus ja tehtud võimatuks majanduskriiside tekkimine. Sellele põhiiseärasusele lisandub veel asjaolu, et Stalinliku Konstitutsiooniga on tegelikult garanteeritud kõigi nõukogude kodanike õigus tööle, õigus haridusele, õigus materiaalsele kindlustatusele nii vanaduses kui ka haiguse ja töövõime kaotamise puhul, õigus puhkusele jne., ning on hoolitsetud nende õiguste teostamise tingimuste, nende teostamise võimaluste ja abinõude eest. Kõik need asjaolud moodustavad aluse nõukogude inimeste materiaalse ja kultuurilise elutaseme kõrvalekaldumatuks tõusuks.

Sõjajärgne viisaastak evibki tähtsa ülesande — kõigi rahvamajandusharude taastamise ja arendamise alusel mitte üksnes taastada, vaid tunduvas ulatuses ka ületada nõukogude rahva heaolu sõjajärgne tase. On öeldud: „Toodangu suurendamise, kaubakäibe arendamise ja kulutuste suurendamise alusel töötajate korteriolude alal ning kultuuriliselutarbeliseks teenindamiseks viie aasta plaani perioodil tuleb mitte üksi taastada rahva heaolu sõjajärgne tase, vaid see ka ületada...”¹²

On arusaadav, et rahva materiaalse heaolu tõus tegelikult on mõeldav vaid sotsialistliku tootmise baasil. Rasketööstuse ja transpordi esmajärjekorraline taastamine ja arendamine võimaldab ka Nõukogude Eestis taastada ja arendada kõiki teisi majandusharusid, sealhulgas suurendada oluliselt ka igapäevaste tööstuslike ja põllumajanduslike tarbimiskaupade, eriti laiatarbekaupade tootmist. Seadus lausebki, et tuleb „saavutada põllumajanduse ja tarbimisvahendeid tootva

¹² Eesti NSV Teataja 1946, nr. 59, lk. 665.

tööstuse tõus Nõukogude Liidu rahvaste materiaalse heaolu kindlustamiseks ning meie maal tähtsamate tarbeesemete külluse loomiseks" ¹³.

Nõnda näeme, et põllumajandusliku toodangu tõusu kõrval näeb Eesti NSV viisaastakuplaan ette ka kõigi nende tööstusharude tootmisvõimsuste tunduvat suurendamist, mis toodavad tarbimisesemeid (vt. tab. 10). Kohalik rasketööstus peab vennasvabariikidelt saadava abi kõrval tootma ka omalt poolt kergetööstusele seadmeid, masinaid, andma selle taastamiseks ja laiendamiseks ehitusmaterjale, töötlemiseks tooraineid ja kütuseid ning elektrienergiat. Kõige selle tagajärjel suureneb ka kaubakäive.

Tabel 10.

Näitarve Eesti NSV tarbimisvahendite-tööstuse alalt sõjajärgse viisaastaku tootmisprogrammi järgi.

N ä i t a j a d	Mõõtühik	1940 (tegelik)	1950 (plaan)
Puuvillane riie	milj. m	22,8	121,4
Linane riie	" "	2,3	4,0
Pealisanhk	milj. dm ²	26,1	44,6
Alusanhk	t	968,0	1 163,0
Nahkjalatsid	tuh. pr.	474,5	923,0
Kummijalatsid	" "	242,4	400,0
Raadioaparaadid	tk.	8 229	20 000
Klaasnõud	tuh. tk.	6 218,0	10 100,0
Seep	t	1 013,1	3 610,0
Paberossid	milj. tk.	1 286,6	1 300,0
Või	tuh. t	13,3	9,0
Juust	t	595,2	1 000,0
Toorpiiritus	tuh. dl.	614,0	700,0
Olu	"	1 265,0	1 300,0
Makaronid	t	832,5	3 400,0
Kalad	tuh. t	21,8	20,0

Ex bibl. univ. Tart.

Suured ülesanded tarbimisesemete tootmise alal on käesoleval viisaastakul täita kohalikul tööstusel, töönduslikel kooperatiividel ja ka tööstusettevõttele Eesti NSV kaubandussüsteemides (riiklik ja kooperatiivne kaubandus). Elanikkonna kasvavate vajaduste järjest täielikumaks rahuldamiseks on partei ja valitsus astunud rida mõjuvaid samme. Augustis 1945 andis NSVL RKN määruse abinõude kohta massi- ja toidukaupade tootmise suurendamiseks kohaliku tööstuse, töönduslike

¹³ Seadus NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani kohta 1946.—1950. a., Tallinn, 1946, I osa p. 2.

kooperatiivide ja invaliidide kooperatiivide ettevõtete poolt. Selle määrusega anti ulatuslik kava töötajate varustamise otsustavaks parandamiseks. Samu sihte taotles ka Eesti NSV Ülemnõukogu esimese koosseisu V istungjärgul 26. novembril 1945 vastuvõetud seadus massi- ja toidukaupade tootmise suurendamise plaani ja abinõude kohta 1946. aastal. Vastavalt sellele seadusele suurenes laiatarbekaupade toodang 1946. a. võrreldes 1945. aastaga rohkem kui kahekordseks.

Kohalikest tooraineist ja jäätmeist valmistatavate laiatarbekaupade ja toiduainete tootmise suurendamisest võtab käesoleval viisaastakul aktiivselt osa ka kogu nõukogude kaubandusaparaat. Ühelt poolt organiseerivad kaubandussüsteemid mudel- ja musterkaupade tootmist, mis peavad kujunema eeskujuks tööstusele vastavate toodete massilisel tootmisel. Teiselt poolt organiseerivad nad ka kohalike tootmisressurside kasutamist selleks, et suurendada oma süsteemi kaubakäibesse siirduvaid kaubafonde kohalike elanike vajaduste rahuldamiseks. Eriti suurt tähtsust omab NSVL Ministrite Nõukogu 9. novembril 1946. a. määrus „Kooperatiivkaubanduse arendamise kohta linnades ja asulais ning toiduainete ja massikaupade tootmise suurendamise kohta kooperatiivettevõtete poolt.“ Selles määruses väljendub uus stalinlik hoolitus töörahva heaolu tõstmiseks. Tarbijate kooperatiivid on kaubanduse laialdase arendamise kõrval kohustatud asuma ka ise tootma toidu- ja tarbimiskaupu müügiks oma võrgu kaudu, laiaulatuslikult organiseerima põllumajandussaaduste töötlemist, asutama mitmesuguseid töökodasid elanikkonna elutarbeliseks teenindamiseks.

Laiatarbekaupade tootmine kohapeal rikkalikult leiduvaist tooraineist, tööstuslikest jäätmeist, vanamaterjalist ja muist lähteaineist on suurel määral selle tootmise organiseerimise oskuse ja leidlikkuse probleem. Selles mõttes sõltub laiatarbekaupade toodangu ulatus ja struktuur peaaegu eranditult sellest, mil määral ja kui initsiatiivirohkelt nimetatud ettevõtted oskavad kasutada kohapeal leiduvaid ressursse ja neist organiseerida laiatarbekaupade tootmist. Kahtlemata aitab kohaliku alluvusega ettevõtete laiatarbekaupade toodangu pidevale kasvule kaasa ka asjaolu, et mainitud seaduse kohaselt suurem osa toodangut jääb samadesse maakondadesse ja linnadesse, kus nad toodetakse. See- ga toodavad töötajad otseselt iseendale, nende heaolu pidev parandamine on usaldatud otseselt nende endi kätte. Kodanlikul ajal suur osa igapäevaseid laiatarbekaupu veeti sisse välismaalt, hoolimata sellest, et nende tootmiseks kohapeal oli eeldusi. Veeti sisse aastast aastasse suurel hulgal mitmesuguseid tekstiilkaupu puuvillast, villast, linast jne.,

nahkkaupu (ka näiteks nahkkindaid), klaas- ja metallkaupu, kalosse ja muid jalatseid kummist (üle 1 milj. Ekr. eest aastas), kosmeetilisi preparaate, nõöpe, isegi mööblit ja mitmesuguseid muid tisleri- ja treialitöötooteid jne.

Suurimaid kapitalimahutusi tarbimiskaupade tööstusaladest suunatakse käesoleval viisaastakul tekstiiltööstusse. Taastatakse täies ulatuses okupatsiooniajal hävinud puuvillavabrikud Narva Kreenholmis ja Tallinnas. Viisaastaku lõpul kujuneb Kreenholmi puuvillavabrikust kogu Euroopa suurimaid oma ala tekstiilvabrikuid, mis omab täielikult lõpetatud tootmistsükli. Laiendatakse linavabrikuid Pärnus, Viljandis ja Mõisakülas, samuti kalevivabrikut Sindis ja villase riide vabrikut Tallinnas, kunstiidiiride-tööstust Tallinnas jne.

Viisaastaku jooksul laiendatakse ja rekonstrueeritakse nii nahk- kui ka kummijalatsite tööstust. Nahkjalatsite toodang tõuseb 1950. aastal 2,5-kordseks sõjaeelse tasemega võrreldes, kummijalatsite toodang 1,7-kordseks.

Rahva elatustaseme tõstmisel ja varustamise parandamisel esmajärguliste tarbeesemetega etendab eriti suurt osa toiduainetetööstus. See tööstusharu ei saanud fašistliku okupatsiooni ajal, võrreldes teiste tööstusharudega, sugugi vähem kannatada. Ka sel alal hävis rida suurtehaseid, mis varustasid toidukaupadega eeskätt linnade elanikkonda. Purustatuks osutus ka rida väiketehaseid, mis paiknesid maal ning töötlesid oma ümbruskonna põllumajanduslikke tooraineid (jahuveskid, piimasaaduste-, piiritusvabrikud jt.). Eriti tõsiseid raskusi aga tekitab toiduainetetööstusele kohaliku toorainebaasi suhteline piiratus, seda peamiselt liha- ja piimatööstuse osas, sest okupatsiooniajal kahanes ja laostus fašistliku röövmajanduspoliitika tulemusena suur osa kariloomadest. Seepärast ei või toiduainetetööstuse taastamise probleem seisneda üksnes hävinud tehaste taasehitamises, vaid samal ajal ka rahva toitlustamise suhtes ülitähtsa tööstusharu — kodumaise toorainebaasi — intensiivses taastamises.

Et täita toiduainete toodangu viie aasta plaani, teostatakse esmajoones toiduainetetööstuse ettevõtete taastamine ning ehitatakse juurde rida uusi vabrikuid ja tehaseid, kus võetakse laialdaselt tarvitusele kõige uuem tootmistehnika ning uued tehnoloogilised tootmismeetodid, maksimaalselt kasutades uusi tootmisvõimsusi. On osalt juba ehitatud ja osalt veel ehitamisel uued leivakombinaadid Tallinnas, Pärnus, Kohtlas, Kiviõlis, Narvas, Kuressaares. Taastatakse piimakombinaadid Tartus, Narvas, Tallinnas, ehitatakse piimakonservitehas Põltsamaale, taas-

tatakse Tallinnas sadama külmutushoone, lihakombinaat, taastatakse kalakombinaadid Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus, ehitatakse puuvilja- ja aedvilja-konservitehas Tallinnas, taastatakse kartulisiirupitehas ja õlletehas Virumaal, makaronitehas Tartus jne.

Eeltoodust nähtub, et nõukogude võimu taotluseks on maksimaalselt taastada ja kujundada Eesti tööstuslik tootmisaparaat sääraseks, mis annab lõplikult viimistletud valmistooteid, mitte aga poolfabrikaate.

Küsimuse kõrval — mida taastada, tuleb taotleda lahendust ka küsimusele — kuidas taastada resp. missuguseks taastada?

Üheks sääraseks põhiprobleemiks on Eesti NSV tööstuse tootmistehnika probleem. See küsimus puudutab niihästi olevaid tööstusettevõtteid kui ka uuelt-rajatavaid tehaseid. „Meie ajal,“ ütles seltsimees Molotov oma kõnes Moskva Nõukogu pidulikul istungil 6. nov. 1945, „kus tehnika on kõrgel tasemel ja kus teadust kasutatakse laialdaselt tootmises, kus on saanud juba võimalikuks ka aatomienergia ja teiste suurte tehniliste leiutiste kasutamine, peab majandusplaanides pööratama esmajärgulist tähelepanu tehnikaküsimustele, meie tööstuse tehnilise taseme tõstmise küsimustele ja kõrge kvalifikatsiooniga tehniliste kaadrite loomisele. Meie peame joonduma kaasaegse ülemaailmse tehnika saavutustega kõigis tööstuse ja rahvamajanduse harudes ning kindlustama nõukogude teadusele ja tehnikale tingimused igakülgeks arenemiseks“¹⁴.

Ei tule unustada, et Nõukogude Eesti on kodanlikult Eestilt pärinud tööstuse, mille enamikus oli jäänud püsima tööstustehniline mahajäämus. Enamikul juhtumel piisas vabrikuomanikele kodanlikus Eestis profiidisaamiseks kohapeal väljakujunenud madalaist töölospalkadest, mistõttu nad vaevalt erilist vajadust tundsid tööstustehnilise uuendamise, täiustamise, ratsionaliseerimise jms. järele. Seda enam peavad nüüd tööstusse kõige uuema tehnika rakendamise ja tootmistehnilise baasi rekonstrueerimise küsimused kujunema kõigi meie kaadrite praktilise tegevuse keskseima tähelepanu objektiks. Eriti puudutab kõige uuema tehnika rakendamise küsimus tehaseid, mida me taastame või mida me rajame täiesti uutena viisaastaku jooksul, nagu näiteks Balti puuvillavabrik, Türi paberivabrik, superfosfaadi- ja väävelhappetehas, uued tellisetehased jne., et kujundada need tehni-

¹⁴ Eesti Bolševik, nr. 20/21, Tallinn, 1945, lk. 838 (autori sõrendus).

liselt a j a k o h a s e l t a s e m e l s e i s v a i k s n i i , e t n a d a n n a k s i d m e i l e k ö i g e k ö r g e m a t ö ö v i l j a k u s e k o r r a l k ö i g e k ö r g e m a k v a l i t e e d i g a t o o d a n g u t .

Seepärast nüüd, sotsialistlikus majandussüsteemis, kus puuduvad takistused tehnika rakendamiseks ja arendamiseks, tuleb tööstusettevõtete resp. tööstusharude taastamisel rakendada eesrindlikku tehnikat, neid seda enam moderniseerida, kõige ulatuslikumalt m e h h a n i s e e r i d a t ö ö p r o t s e s s e , e r i t i a g a r a s k e m a i d t ö ö p r o t s e s s e , s e l v i i s i l k e r g e n d a d e s j a a s e n d a d e s i n i m t ö ö d . M i t t e s e e p ä r a s t e i p e a m e s i s u l i s e l t m ö t l e m a m e h h a n i s e e r i m i s e l e , e t m e i l o n t u n d a t e r a v a t t ö ö k ä t e p u u d u s t , v a i d e s i j o o n e s s e e p ä r a s t , e t t ö s t a t ö ö v i l j a k u s t . „Töövilkus on uue ühiskonnakorra võiduks lõppeks kõige tähtsam, kõige peamine... Kapitalismi saab lõplikult võita ja ta võidetakse lõplikult sellega, et sotsialism loob uue, palju kõrgema töövilkuse,“ ütleb Lenin¹⁵. Töövilkuse pidev tõstmine oli ja jääb sotsialistliku revolutsiooni kõige tähtsamaks majanduslikuks ja poliitiliseks ülesandeks. Töövilkuse järjekindla tõstmiseta ei oleks võimalik olnud Nõukogude Liidu rahvamajanduse tehniline rekonstrueerimine, mis suures osas leidis teostamist juba esimese ja teise viisaastaku jooksul ja mis endisest mahaäänud agraarmaast kujundas võimsaima tööstusmaa maailmas.

Niisama suure tähtsusega ülesandeks meie tööstuse taastamise ja arendamise viisaastakul on tööstusliku tootmise koopereerimise ja spetsialiseerimise küsimuste läbitöötamine, seoses sellega ka kompleksse toodangu andmise küsimus. Võib isegi öelda, et Eesti NSV tööstuse läbimõeldud taastamine ja edaspidine kujundamine, selle toodangu ulatus, mitmekesisus, kvaliteet ja omahind on otseselt sõltuvad sellest, kui võrd energiliselt, otstarbekalt ja läbimõeldult taotletakse nii taastatavate kui ka uuel-rajatavate tööstusettevõtete spetsialiseerimist ja koopereerimist.

Üksikute tööstusettevõtete resp. tööstusharude spetsialiseerimine ja koopereerimine peab oma olemuselt looma aluse kogu vastava tootmisala korrastamiseks ja üleviimiseks kõrgemale organisatsiooniasemele. Ent spetsialiseerimine ja koopereerimine loovad aluse mitte ainult tootmise kõrgemate organisatsioonivormide rakendamiseks, vaid ka tootmise täpseks rekonstrueerimiseks ja üksikute tööstusharude resp. -ettevõtete struktuuris esinevate puuduste likvideerimiseks. Spetsiali-

¹⁵ V. I. Lenin, Valitud teosed kahes köites. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1946, II k., lk. 402.

seerimise ja koopereerimise järjekindel teadlik taotlemine loob tingimused ja eeldused nii tööstuse, transpordi kui ka põllumajanduse tootmisvõimaluste laialdaseks kasutamiseks, kõigi nende majandusalade maksimaalseks koordineerimiseks kui ka nende alade ettevõtete ratsionaalseks paigutamiseks.

Kodanliku Eesti tööstus evis äärmiselt madalat spetsialiseerumistaset. Peaaegu igas üksikus tehases domineeris toodangu ääretu universalism. See universalism esines terve rea samalaadsete, samatüübiliste tehaste toodangus. Mõelgem näiteks neile tekstiilettevõtetele omal ajal Tallinnas, mis peaaegu kõik üksikult tegelesid mitmete samataoliste tekstiilkaupade tootmisega. Laskis üks ettevõtte mingit tekstiilkaupa turule, mis kõrge tollikaitse all leidis soodsa minemi, soetas peatselt rida teisi tekstiilkäitisi endile samu seadmeid samasuguste tekstiilesemele tootmiseks. Pole ime, et suur osa Tallinna endistest tekstiilkäitistest igauks omaette muutus otse tootmiseseadmete kollektsiooniks. Mõistagi, et säärases olukorras võis olla vaevu mõeldav tekstiiltööstuse spetsialiseerimine, veel vähem selle ala ettevõtete koopereerimine ning selle taustal tulenev tööviljakuse tõstmine ja omahinna alandamine.

Nõukogude Eesti tööstuse taastamisel ja korrastamisel seisab selles mõttes ees esmajärguline ülesanne — vaadata hoolikalt läbi kogu toodangu sortiment ja ositada see ratsionaalselt vastavate üksikute tehaste vahel. Sel viisil on võimalik paremini ära kasutada ettevõtete tootmisvõimsusi, ettevõtete masinaid, seadmeid, teostada toorainete ja materjalide ökonoomseimat tarvitamist, praagi vähendamist ning lõppefektina: alandada toodete omahinda.

Suurt rahvamajanduslikku tähtsust omab ka taastatava ettevõtte suuruse määramine. Ettevõtte suurusest sõltub tähtsal määral tööviljakuse kõrgeima astme saavutamine uue tehnika baasil, tööstuse territoriaalne paigutamine majanduspiirkondade järgi, samuti ka kohalike toorainete ning energeetiliste ressursside kasutamise võimalus.

Tööstusettevõtte suuruse plaanimisel ja määramisel on vaja lähtuda sotsialistliku ühiskonna tootlike jõudude üldistest arendamisülesannetest. Pole olemas igavesti muutumatuid „seadusi“ ettevõtete suuruse määramiseks. Rööbiti tehnika arenemisega ja tööstuse ülesannete muutmiselega võivad muutuda ühtlasi ka ettevõtete ratsionaalsed suurused. Ettevõtte rentablust ei tule pidada ainuotsustava tähtsusega teguriks, nagu see on omane kapitalistlikule süsteemile. Sotsialistlikus tööstuses on ettevõtete suuruse, samuti kui nende territoriaalse paigutuse

määrajaks nende üldine rahvamajanduslik efektiivsus, kusjuures tehnilis-majanduslikud näitajad ja omahind on kahtlemata tähtsamaid elemente ettevõtte rahvamajandusliku efektiivsuse arvestamisel. Nii võib näiteks teataval ettevõttel, mis rajatakse majanduslikult mahajäänud rajooni industrialiseerimiseks, olla suur tähtsus vastava rajooni majandusliku ja kultuurilise taseme tõstmisel, samuti seal leiduvate loodusvarade kasutamisel jne. Ent ettevõtte tehnilis-majanduslikud näitajad võivad algul olla mitmeti madalad, millest hoolimata see ettevõtte võib rahvamajanduslikult olla väga efektiivne, kui võtta arvesse rahvamajanduslikke tulemusi edaspidi.

On veel rida teisigi olulisi ülesandeid, milliste lahendamist taotleatakse Nõukogude Eesti tööstuse taastamisel.

Üheks sääraseks põhiülesandeks on näit. kõige rangema kokkuhoiurežiimi teostamine ülesehitavas töös nii ehitusmaterjalide tarvitamise alal kui ka üldiselt kõigi toor- ja abimaterjalide, kütuste, elektrienergia, masinate, seadmete ja tööriistade kasutamise alal. Võitlus kõige rangema kokkuhoiurežiimi eest, võitlus toorainete ja kütuste ning elektrienergia kõige ökonoomsema ja ratsionaalsema tarvitamise eest võitlus tööstusseadmete, tööriistade ja mehhanismide hoolika käsitlemise eest — see kõik peab meie tööstuse taastamisel kujunema töösüsteemiks, mis aitab omalt poolt kindlustada sotsialistlikku akumulatsiooni ja luua lisareserve taastamistöde edukaks teostamiseks.

Rahvamajanduse taastamine ja viisaastakute edukas täitmine on lahutamatu seotud sotsialistliku akumulatsiooni seesmiste majandusreservide kasutamisega, samuti kui partei ja valitsuse kindla ja järeleandmatu võitlusega kokkuhoiurežiimi eest. Näeme, et stalinlike viisaastakute jooksul on Nõukogude Liidus tugevasti tõusnud seadmete, toorainete ja kütuste rahvamajanduslik efektiivsus.

Näiteks oli Nõukogude Liidus 13 sõjaeelse aasta jooksul kütusekulu 1 kWh elektrienergia tootmisel vähendatud peaaegu $\frac{1}{3}$ võrra: iga kulutatud tonni kütuse efektiivsus elektrijaamades kasvas samal perioodil rohkem kui 40%. Iga kulutatud tonnist kütusest saadi 1928. a. 1220 kWh elektrienergiat, 1940. a. aga rohkem kui 1700 kWh. See asjaolu põhjustas muuseas sellist kütuse kokkuhoidu, mis 1940. aastal võrreldes 1928. aastaga võimaldas täiendava lisana toota 11,5 miljardi kWh elektrienergiat. Selliseid näiteid võib tuua rohkesti. Ei ole ka Nõukogude Eestis mingit tõsist põhjust selleks, et üks elektrijaam 1 kWh elektrienergia tootmiseks kulutab 2,5 kg turvast, samal ajal kui mõni

teine sama energiahulga tootmiseks kulutab mitu korda rohkem turvast.

On vajalik energiliselt selgitada meie tööstuses nii toorainete kui ka kütuste kulunorme ja taotleda järjekindlalt nende vähendamist ühe tooteühiku kohta. Ent mitte ainult seda: kokkuhoiurežiimi teostamist tuleb taotleda ka materjalide kvaliteedi parandamise, toorainete sortimendi muutmise, standardimise ja kadude vähendamise teel, samuti kui kütuse koostise muutmise ja kohapeal saadavaile kütuseliikidele ülemineku, jäätmete kasutamise jne. teel.

Niisama suure tähtsusega ülesandeks on ka range finantsdistsipliini taotlemine tööstuses. Taastades ja rakendades käiku okupatsiooniajal laostunud ja hävinud tööstusettevõtteid, ei tule rõhku panna üksnes ettevõtete plaanitaimisele toodangu koguslikus osas, vaid tähelepanu tuleb pöörata ka finantsplaanile, selgitada täpselt toodangu omahind ning otsida ja rakendada ellu vahendid toodangu omahinna alandamiseks. Selleks on vaja rangelt taotleda finantsdistsipliini taseme tõstmist, tutvuda nõukogude finantssüsteemiga kõigis tema üksikasjus, kasutada teiste liiduvabariikide pikaajalisi kogemusi ettevõtte arvepidamise, finantseerimise, tehnilise normimise, majandusliku tegevuse analüüsi ja omahinna arvestuse aladel. Sotsialistlikus majandussüsteemis ei piisa kaugeltki sellest, kui finantsküsimumstest on teadlik üksnes ettevõtte direktor. Iga üksiktöeline ettevõttes saab kogu ettevõtte finantsolukorra parandamisel tegelikult kaasa töötada, ja seda nimelt juhul, kui ta finantsküsimumstest on teadlik. Ent selles suhtes ilmnevadki suured raskused, kuna puuduvad veel nõukogude finantssüsteemi küllaldane tundmine, teadmised sotsialistliku töö organiseerimisest, arvepidamisest, kalkulatsioonist jms. See asjaolu nihutab esiplaanile Eesti NSV tööstusettevõtete kaadrite ümberõpetamise vajaduse ja nende tutvustamise finants- ja arvestussüsteemidega, mis tulenevad töö sotsialistlikust organiseerimisest.

Kõiki eelloetletud ülesandeid, mille lahendamisele Nõukogude Eesti purustatud ja laostatud tööstuse taastamisel sotsialistlike arendamisprintsiipide kohaselt tuleb omistada esmajärgulist tähtsust, on võimalik teostada ainuüksi kõigi Nõukogude Eesti töötajate kõige aktiivsemal osavõtul. Selleks on aga vaja, et meie töötajad sügavamalt õpiksid tundma ühiskonna arenemisseadusi ja

marksismi-leninismi põhialuseid, üha teadlikumaks saaksid sotsialistliku ühiskonna ja selle majandussüsteemi põhiolemusest, ümberkujunevast ühiskondlikust eluprotsessist ja ühiskondlikust formatsioonist, mida kujutab endast sotsialism.

Selles mõttes tuleb paljudel Nõukogude Eesti töötajatel veel tublisti eneste kallal töötada kodanlike ideoloogiliste pärimuste kütkeist lõplikuks vabanemiseks.

Iga nõukogude töötaja toodab vahetult ühiskonna tarvis, ja iga nõukogude töötaja kasutab ise selle ühistöö tulemusi. Töö ühiskondlik tähendus, mida see evib sotsialistlikus ühiskonnas, peab meie töötajate arusaamises üha rohkem süvenema ja omaks saama ning esile kutsuma hoopis teissugust suhtumist töösse kui see oli kodanliku Eesti kapitalistlikus ühiskonnas. Üheks põhiliseks ülesandeks seejuures on õhutada töölishulkades lööktööd, organiseerida sotsialistlikku võistlust ja arendada selle kõrgeimat vormi — stahhaanovlikku liikumist.

On tõsi, et kogu meie tööstuse taastamisel tuleb ette palju tõsiseid raskusi. Eesti NSV tööstuse taastamise ja arendamise viie aasta plaani teostamine, pealegi nelja aastaga, pole kerge. Raskusi on seda rohkem, et me selle ülesande teostamisele asume esmakordselt ning ühe kõige noorema Nõukogude sotsialistliku vabariigina. Kuid raskustest ei tohi end lasta heidutada. Nendest peame üle saama. Meenutagem seltsimees Karotamme sõnu EK(b)P Keskkomitee pleenumil 10. sept. 1944: „Need raskused tuleb meil võita eelkõige omal jõul. Härdamise ja kurtmisega pole võimalik üles ehitada saksa okupantide poolt lõhutatud ja purustatud linnu. Julge pealehakkamine, kiire ja energiline organiseerimistöö, kõigi kohalike ressursside ja võimaluste täielik ja otstarbekohane ärakasutamine, igasuguste raskuste võitmine, — kõik see võimaldab meil kiiresti ravida saksa okupatsiooni poolt meie maa majandusele löödud rängad haavad. Ka teised Nõukogude vennasvabariigid osutavad meile abi meie ehitustöös. Ent meil tuleb loota eelkõige iseenda jõule ja abi hankida ainult siis, kui meie endi jõud tõepoolest enam ei küüni selle või teise küsimuse lahendamiseks. Väljastpoolt, teistelt liiduvabariikidelt abi nõutama oleme meie õigustatud alles siis, kui meie tõepoolest kõik endi kohalikud, sisemised võimalused oleme ära kasutanud”¹⁶.

Käesoleva viisaastakuga peame looma nõukogude majandussüsteem-

¹⁶ N. Karotamm, Vabanemisaasta, Tallinn, 1945, lk. 159.

mile omased alustalad, põhialuse meie noore Nõukogude vabariigi rahvamajanduse edasiseks edukaks väljaarendamiseks sotsialismi baasil.

Vastupidi kapitalistlikele maadele, kus pärast sõja lõppu on uuesti puhkenud tööpuudus, palkade, töötasude kärpimine, suurele osale kapitalistlikust tööstusest tekkinud tõsised toodangu turustamisraskused, mille tagajärjel on tootmistegevus tööstuses nõrgenenud ja üha ähvardavamalt süveneb terava majanduskriisi oht kõigi sellele omaste kaasnähtustega, — sammub Nõukogude Eesti rahvas koos vennasrahvastega kindlalt edasi sotsialistliku ühiskonnakorra ja tema majandussüsteemi edasise tugevdamise ja arendamise teed, kartmata majanduskriise, depressioone ja tööpuudust, sealjuures astudes majandusliku arenemise ja kogu töötava rahva materiaalse ja kultuurilise elutaseme tõusu uude ajajärku. Selles kõiges avalduvad need põhilised paremused, mis on omased uuele, eesrindlikule, progressiivsele sotsialistlikule ühiskonnakorrale ja majandussüsteemile.

III. Tootmisvõimsused ja nende kasutamine.

Tööstuse tootmisvõimsuse määrajaks on tavaliselt toodangu ulatus, mida on võimalik saavutada aasta jooksul tööstuse olemasoleva tootmisaparaadiga, s. t. kogu tööstuse olemasoleva seadmetepargi ja käitistruumide maksimaalse rakendamisega. Nõnda näiteks oli omal ajal kodanlikus Eestis kahe tsemendivabriku tootmisvõimsuseks kokku aastas 170 000 tonni tsementi, lubjatööstuse tootmisvõimsuseks (1939. a.) 60 000 tonni lupja aastas, puuvillatööstuses — 60 milj. m puuvillriiet aastas jne.

On pikematagi selge, et tööstuse tootmisvõimsused kujundatakse selleks, et valmistada tooteid ning rahuldada viimastega ühiskonnaliikmete mitmekesiseid vajadusi. See asjaolu on ometi kogu majandusliku tegevuse lõppeesmärgiks. Sellest lõppeesmärgist kirjutatakse sissejuhatusena peaaegu kõigis kodanlikes majandusteaduslikes õppe- ja käsiraamatuis. Ent ometi on tööstuslike tootmisvõimsuste kasutamine kapitalistlikus majandussüsteemis tegelikult suuresti erinev tootmisvõimsuste kasutamisest sotsialistlikus majandussüsteemis. Võib öelda, et tööstuse tootmisvõimsuste kasutamises avaldub mõlema süsteemi — kapitalistliku ja sotsialistliku majandussüsteemi — vastandlikkus erakordse selgusega, ning ühtlasi ilmnevad ka võrratud paremused ja eelised, mida omab sel alal sotsialistlik majandussüsteem.

Juba eespoolsest käsitlusest selgus, et kapitalistliku majandussüsteemi tüüpilisemaks iseloomujooneks ei ole kaugeltki rahvastiku vajaduste rahuldamise moment, vaid eeskätt võimalikult suurema kasumi saamise moment. Seepärast ei tuletu kapitalistlikus majandussüsteemis tööstusliku tootmisaparaadi kasutamine eesmärgist — rahuldada ühiskonna vajadusi, vaid kasumi taotlusest. Sellega kaasuvad kapitalistlikule majandussüsteemile ka iseloomustavad asjaolud:

1) Kapitalistliku tootmisviisi puhul ei suudeta tööstuse

tootmisvõimsusi (tööstuse seadmeteparki) täielikult ära kasutada, sest väljavaated kasumi saamiseks on alati kõikuvad, kord esinedes soodsaina, kord kadudes hoopis.

Huvitav on märkida asjaolu, et tööstuse tootmistegevuse analüüsimisel kapitalistlikes maades ei kõnelda eeskätt sellest, kuidas tootmisvõimsused antud momendil või perioodil tegelikult kasutamist leiavad, vaid sellest, millised on toodangu realiseerimise võimalused ja tingimused, kuidas ja mis tulemustega on toodangut turustada suudetud. See aspekt on mõõduandev olnud ka peaaegu kõigis kodanliku Eesti ajal teostatud majandusstatistilistes uurimustes. Tsentraalse tähtsusega neis uurimustes on alati olnud turu- ja hinnaprobleem, teiste sõnadega — äritehingute ja ärivõimaluste probleem. Sellele probleemile on ju kogu kapitalistlik majandusteooria üles ehitatud, hoolimata sellest, et teoreetilistes käsitlustes ning õppe- ja käsiraamatute sissejuhatavas osas antakse majanduse kohta definitsioon, kus rõhutatakse, et majandusliku tegevuse lõppeesmärgiks on inimeste vajaduste rahuldamine.

Ja kuigi majandusliku konjunktuuri tõusuperioodil osa tootmisvõimsusi võivad leida täielikku kasutamist, näitab statistika, et selle kõrval alati hulk ettevõtteid seisavad tegevuseta, et paljudes käitistes vahetuskoefitsient püsib madalana ning et ühte ja sedasama liiki seadmeid üksikuis käitistes kasutatakse äärmiselt ebauhtlaselt. Väga iseloomustav on see, et tootmisvõimsuste käsitlemisel ja kogu tootmistegevuse käsitlemisel kapitalistlikus majandussüsteemis ei lähtuta mitte sellest, kuipalju oleks võimalik toota tarbimiseks, tootmisaparaadi laiendamiseks ja rahvastiku vajaduste rahuldamiseks olemasolevate tootmisvõimsustega, vaid lähtutakse ikka sellest, kuipalju oleks võimalik toota müügiks, kui see müük toimuks normaalseil või eelnevate aastate kogemuste järgi kõige soodsamail turustamistingimustel. Seepärast ei ole kapitalistlikus tööstuses permanentselt esineva tootmisvõimsuste alarakenduse ja puudulikkuse peamiseks põhjuseks tootmistehnilised tingimused, vaid kapitalistliku ühiskonna majanduslik süsteem üldse oma vastuoluga tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite eraomanduse vahel.

Tootmisvõimsuste kroonilise alarakenduse kohta kodanlikus Eestis võib tuua loendamatuid näiteid. Pigem võiks küsida, millised tehased, millised tööstusharud ei kannatanud meil tootmisvõimsuste alakoor-

muse all, seistes alatiselt toodete turustamisküsimuste ees, tüüpilise kapitalistliku turuprobleemi lahendamata ees? Olgu need siis kiviõli- ja bensiinivabrikud Virumaal, mis — tõsi küll, hoolimata omaaegsest tähelepanuväärsest arengust, — pidevalt seisid turustamisprobleemide ees: kas põlevkivi suudab hinnalt võistelda maaõliga, kas põlevkivi-bensiin suudab võistelda naftabensiiniga, eriti kui see meil endal maksis 2—3 korda rohkem kui välismaa naftabensiin ilma tollita ja selle väljavedu ainult n.ö. tänu rafineeritud kliiringlepinguile õnnestuda võis või ehitusmaterjali-tööstus, tekstiil- ja metallitööstus, kõnelemata paberi-, naha-, tuletiku- ja paljude teiste tööstusharude tootmisvõimsuste alarakendusest.

Tehes vastavad arvutused, saame näite mõningate tööstusharude tootmisvõimsuste ja nende tegeliku rakendamise kohta kodanlikus Eestis (vt. tab. 11).

Tabel 11.

Tootmisvõimsused tööstuses ja nende kasutamine kodanlikus Eestis 1932. a.

T o o t e d	Mõõtühik	Tootmisvõimsused	Toodeti tegelikult	
			kogus	%
Tsement	tonn	80 000	30 256	37
Lubi	"	45 000	12 000	26
Tellised (igat liiki)	tuh. tk.	50 000	14 800	29
Aknaklaas	tuh. m ²	1 600	458	28
Puuvillriie	tuh. m	60 000	15 401	25
Vineer	m ³	17 000	6 420	37
Paber	tonn	25 000	14 035	36
Tuletikud	milj. toosi	250	56	22
Õlu	milj. l	16	5,2	32
Piiritus	" "	8	3,1	33

Nõnda toodeti (1932. a.) kodanlikus Eestis tsementi ühe elaniku kohta 27 kg, tsemenditööstuse tootmisvõimsus oleks võimaldanud toota aga 71 kg. Lupja toodeti ühe elaniku kohta 10 kg, võimalik oleks olnud toota 41 kg; telliseid 13 tükki — 45 asemel, aknaklaasi 0,4 m² — 1,4 m² asemel, puuvillriiet 14 m — 53 m asemel jne.

2) Kapitalistlik tootmisviis põhjustab sageli tootmisvõimsuste muutumist väärtusetuks, kaugelt enne nende, s.t. seadmete, masinate, aparatuuride tegelikku ärakulumist. Kodanlikus Eestis — nagu igas teiseski kapitalistlikus ühiskonnas — võisime korduvalt tähele panna tehaste, vabrikute seismajäämisi ja likvideerimisi, paremal juhtumil üksikute masinate ja seadmete seismajäämisi ja kõrvaldamisi tootmisprotsessist. See toimus mitte sellepärast, et leiutati mingi

uus, täiuslikum ning produktiivsem masin, vaid sellepärast, et olemasolev tehas või masin muutunud tingimustes tootmise ja lisaväärtuse realiseerimise alal ei võimaldanud enam ekspluateerida tööjõudu sel määral, nagu see oleks toimunud kapitalistliku tootmisprotsessi „häireteta arenemise“ puhul. Tehased, vabrikud, seadmed ja masinad jäeti seisma mitte sellepärast, et neid ei vajatud, vaid otse vastupidi, võib öelda, et kapitalismi ajastul üldse toodetakse masinaid ja seadmeid, rajatakse vabrikuid ja tehaseid liiga vähe selleks, et rahuldada inimkonna hädavajalikke nõudeid! Küll aga jäeti tehaseid ja seadmeid seisma ka kodanlikus Eestis sellepärast, et nende rakendamine ei võimaldanud antud juhtumel ja tingimustes kapitaliomanikele profiiti. Kõnelemata metallisuurtehaste — Vene-Balti laevatehaste, Peetri tehaste, Beckeri tehaste, „Dvigateli“ vagunitehase jt. — kui ka Mayeri keemiasuurtehase täielikust seismajätmisest kodanliku Eesti algaastail, kordusid samasugused nähtused peaaegu kõigis tööstusharudes hiljemgi kogu kodanliku vabariigi kestel. Mainigem lisaks eelmistele näiteks veel Aseri tsemendisuurvabriku, „Lennuki“ laevaehitustehaste (Pärnus), Vändra klaasivabriku, „Eko“ pudeli- ja klaasnõudevabriku (Lelle-Eidaperes), tuletikuvabrikute (Tallinnas, Pärnus, Paides) jt. seismajätmist, samuti ka paljude väiksemate tehaste likvideerimist naha-, puidu- ja tubakatööstuse alal. Paljudes tehastes jäeti seisma osa masinaid ja seadmeid, nagu see üldiselt on teada Kreenholmi puuvillavabrikus mitmesaja tuhande värtna „konserveerimise“ kohta omal ajal. Kahjumid, mis sel puhul tekkisid kapitaliomanikule, piirdusid tehase või seadme tegevuseta olekust tulenevate kahjumitega. Tehase või seadme tegevuseta oleku, seismapaneku tõttu vabaneva tööjõu eest ei tulnud kapitalistil midagi maksta ning kaotused olemasoleva tööjõu kasutamise alal ei ole kapitalisti seisukohast vaadates üldse mingisugused kaotused.

3) Kapitalistlikku tööstust iseloomustab tootmisvõimsuste äärmiselt ebaühtlane kasutusmäär üksikuis tehastes, tööstusharudes ja majanduspiirkondades. Kui tootmisvõimsuste kasutusmäär mõnedes tehastes, tööstusharudes või koguni mõnedes majanduspiirkondades paraneb, muudab see asjaolu selliste tehaste resp. tööstusharude positsiooni võistluses teistega kindlamaks, mis omakorda põhjustab tootmisvõimsuste kasutusmäära alanemist teistes tehastes resp. tööstusharudes.

Kui näiteks Lorupi klaasivabrik Tallinnas oma soodsama asupaiga, oma paremate ärisidemete ja osavamate äritehingute tõttu tollikaitse var-

jus tehase tootmisvõimsuse kasutusmäär järk-järgult suutis tõsta, ilmes samal ajal teiste klaasivabrikute — konkurentide (Tartus ja Meleskis) tootmisvõimsuse kasutusmäär tunduv kahanemine ja põhjustas neis koguni osalist seismajäämist. Samasuguseid nähtusi võisime pidevalt konstateerida peaaegu kõigis teistes tööstusharudes, olgu siis turba-, telliskivi-, lubja- või naha-, tekstiil-, puidu-, toiduainete- või mõnes muus tööstusharus. Ja see edu, mis saavutati tootmisvõimsuste kasutamise alal näiteks majandusliku konjunktuuri tõusuperioodil, hävis taas kriisi- ja depressiooniajal, mis teatavasti raudse paratamatusega aeg-ajalt vapustavad kogu kapitalistlikku maailma ja selle majandust.

4) Erinevused tootmisvõimsuste kasutamismääras põhjustavad omakorda ebaproportsionaalsusi tootmisvõimsuste arenemises kapitalistliku tööstuse üksikharudes, ühtede tööstusharude hüpertrofeerunud arenemist, sealsamas teiste tööstusharude mahajäämist. Säärased disproporsionaalsused üksikute tööstusharude vahel moodustavad tähtsa ja ületamatu takistuse tootmisvõimsuste täieliku kasutamise alal kapitalistlikus tööstuses.

Tabel 12.

Tööstuse netotoodang kodanlikus Eestis aastail 1929 ja 1936.

Tööstusharud	1929	1936
	milj	Ekr.
Suurtööstus üldse	52,0	67,2
Sellest:		
Põlevkivitööstus	2,6	3,1
Turbatööstus	0,9	0,5
Masinaehitus	3,7	4,0
Tsemenditööstus	1,0	1,0
Puidutööstus	4,2	4,8
Nahatööstus	1,4	1,4
Puuvillatööstus	6,3	8,5
Linatööstus	1,9	2,4
Kunstiidi- ja trikotaažitööstus	0,4	4,3
Kunstsarvetööstus	0,2	1,9
Polügraafiatööstus	2,1	2,0
Tuletikutööstus	0,7	0,5
Toiduainetetööstus	9,4	9,5

Sellelaoline ebaproportsionaalsus üksikute tööstusharude arenemiskäigus oli kodanlikus Eestis väga iseloomustavaks faktiks (vt. tab. 12).

Vaadeldud ajavahemikul, s. o. seitsme aasta jooksul, suurenes kodanliku Eesti tööstustoodang 28% võrra. Esitatud aastate võrdlusest aga nähtub, et kaugeltki mitte kõik tööstusharud ei andnud toodangu juurde-

kasvu tol ajavahemikul. Tööstusharude kõrval, mis andsid toodangu juurdekasvu (põlevkivitööstus, masinaehitus, puidutööstus, kunstiidi-trikotaažitööstus jms.), esines rida tööstusharusid, kus toodang seitsme aasta jooksul üldse ei kasvanud (tsemenditööstus, nahatööstus). Nende kõrval oli ka tööstusharusid, kus toodang 1936. a. oli madalam kui 1929. a. (turbatööstus, polügraafiatööstus, tuletikutööstus). Eriti hüper-trofeerunud arengut näitas kunstiidi- ja trikotaažitööstus, samuti ka kunstsarvetööstus. Esimene neist kasvas eriti tolli- ja monopolipoliitika läbi loodud olukorra tõttu siseturul, teine turustas oma poolfabrikaadi — kunstsarve — peaaegu täielikult (90%) välismaale.

Kodanliku vabariigi viimaseil aastail (1937—1939) — tingituna täiel määral välismõjustustest, nimelt hitlerliku Saksamaa sõjaettevalmistusest — osutas intensiivset arenemist põlevkivitööstus; põlevkiviõli veeti välja peamiselt Saksamaale. Selle tööstusharu arenemine tõmbas kaasa ka ehitusmaterjali-tööstuse ja mõningad teised tööstusharud. Samal ajal ei ilmnunud aga paljudes teistes tööstusharudes mingit toodangu juurdekasvu. Otse vastupidi. Mitmeis tööstusharudes, nagu näiteks puidu-, naha-, tselluloosi-, paberi- ja tekstiiltööstuses, võis konstateerida toodangu tagasiminekut.

5) Tööstusliku tootmisaparaadi piiratud kasutamine kapitalistlikus tööstuses põhjustab kaotusi mitte ainult tootmisvõimsuste madalast kasutamiskoeffitsiendist tingituna, vaid ka tööviljakuse languse tagajärjel üksikuis tööstusharudes ja kogu kapitalistlikus majanduses. Ka elava tööjõu kulutus kasvab tunduvalt ühes tootmisvõimsuse alarakenemise suurenemisega, nagu seda kujukalt tõendab järgmine näide kodanliku Eesti ainukeses tsemendivabrikus, mille tootmisvõimsusest oli 1931. a. kasutatud 50%. Seal moodustas tööjõukulutus ühe tonni tsemendi tootmise kohta 20,8 inimtöötundi; järgmisel aastal (1932) langes koormus tsemendivabrikus 30%-le, tööjõukulutus ühe tonni tsemendi kohta aga kasvas 24 inimtöötunnile ehk üle 16%.

6) Kapitalistlik tootmisviis ei ole võimeline temale omaste vastuolude tõttu lahendama sesoonsuse probleemi tootmisvõimsuste kasutamise alal tööstuses. Kapitali isekasvamise seisukohast ei kujune üleminek pidevale tööle alati kasulikuks. Kui näiteks tooraineid saadakse hooajaliselt või kui toodete tarbimine toimub hooajaliselt, siis on sesoonsuse likvideerimine tootmistegevuses seotud toorainete või valmiskaupade varude (laoseisude) kasvamisega. Põhikapitali käibimise kiirendamine satub konflikti käibekapitali käibimise kiiren-

damisega, ning sääraates tingimustes võib tootmistegevuse sesoonsuse säilitamine kapitalistlikus majandussüsteemis osutada kapitaliomanikule kasulikuks. Tõsi küll, et põhikapital ja tööjõud ei leia seejuures pidevat kasutamist ning tekib vajadus tööliste arvu tunduvalt suurendamiseks hooaegadel. Kuid kapitalistlikus ühiskonnas leidub küllalt töölisi, kes tööd otsivad ja alati nõustuvad hooajalise tööga, ning see asjaolu loobki võimalusi tootmistegevuse selliseks sesoonseks laiendamiseks. See isegi stimuleerib sesoonset tegevust tööstuses, vähemalt sel määral, kui antud tööstusharule seejuures avaneb võimalus erakordselt odava tööjõu kasutamiseks.

Sesoonsuse tavaliseks tulemuseks inimtööjõu rakendamise alal kapitalistlikus majanduses on sesoonne töötaolu. Sellele lisandub veel tööaja kadu tööotsimise puhul iga sesooni algul ning töökoha mitmekordsed vahetused sesooni vältel (eriti iseloomustav ehitustööliste kohta), kõnelemata ebakindlustundest, mida tekitavad teadmatus ja alatine tööotsimine.

Kodanlikus Eestis oli tööstus põllumajanduse järel tähtsamaks majandusharuks, kus inimtööjõu rakenduse sesoonsus oli võrdlemisi suur. Eriti sesoonseteks aladeks tootmisvõimsuste rakendamise suhtes olid mäetööstus, mineraalide töötlemine, puidu- ja ehitustööstus.

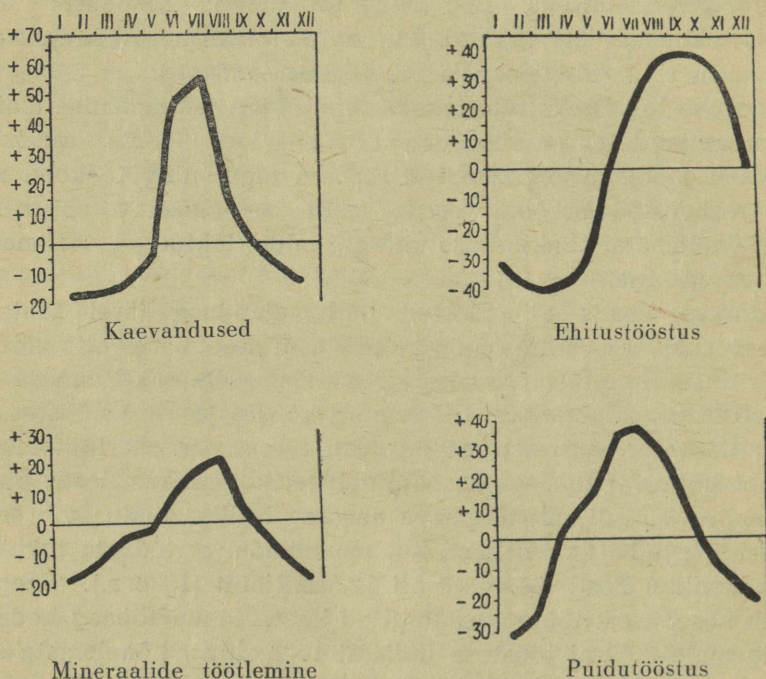
Nagu nähtub vastavaist uurimustest, on sesoonsest töötaolust tingitud kaotaminevat tööaega sesoonitöölistel kodanlikus Eestis hinnatud kokku umbes 3,5 miljonit tööpäeva aastas. Millist kaalu evib see arv, võib järeldada juba üksi sellest, kui meenutada, et tööliste tööpäevade üldarv kodanliku Eesti tööstuses oli 12,5 miljonit (1938. a.). Seega ulatus ainult sesoonsest töötaolust tingitud kaotiläinud tööaeg kodanlikus Eestis ligemale 30%-ni tööstuse üldisest töömahust, kõnelemata sellest, missuguse lünga see jättis hooajatöölise leibkonna sissetulekuisse.

Sotsialistlikus majandussüsteemis on avanenud Eesti tööstuse tootmisvõimsuste kasutamiseks printsipiaalselt sootuks teissugused võimalused.

Kõigepealt, — mitte suurema profiidi taotlemine, vaid rahvastiku vajaduste rahuldamine on sotsialistliku majandussüsteemi põhijooneks. Sel asjaolul on otsustav tähtsus ka tööstuse tootmisvõimsuste suhtes. Sotsialistlikus majandussüsteemis lähtutakse sellest, kui palju on võimalik toota tootmisaparaadi edasiseks laiendamiseks ja rahvastiku, kõigi ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamiseks.

Vastuolu likvideerimine tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmis-

vahendite eraomanduse vahel võimaldas nõukogude võimul juba oma kehtivuse esimestest päevadest alates kõrvaldada alaraken-
dusi ja kaotusi tootmisvõimsuste kasutamises Eesti sotsialistlikus
tööstuses. Täiel määral rakendati tegevusse tööstuslikud tootmisvõim-
sused, mis kapitalistlikul ajal olid koormatud vaid osaliselt või olid

Joon. 2. Inimtööjõurakenduse sesoonsus kodanliku Eesti tööstuses.
(%-lised kõrvalekaldumised liiguvad aastakeskmisest, 1928.—1937. a. keskmised.)

koguni aastaid seisnud tegevuseta. Ilmekalt avaldus see juba 1941. a. Eesti NSV rahvamajanduse arendamise plaani koostamisel ja selle täitmisele asumisel (vt. tab. 13).

Nõukogude Eesti tööstus sotsialistliku tööstusena ei tunne majanduskriise ega nendega seoses olevat laostavat toimet tööstuslikele tootmisvõimsustele. Kogu tööstuse tootmistegevus plaanitakse ette kindlale ajale, millega tööstuse arenemistee ja tema potentsiaalide rakendamine ning suurendamine toimub teadlikult.

Käesoleva viisaastaku jooksul taastatakse ja suurendatakse kõik tootmisvõimsused Eesti NSV tööstuses; paljudes tööstusharudes luuakse juurde täiesti uusi tootmisvõimsusi.

Tabel 15.

Tootmisvõimsuste rakendamine kodanlikus Eestis ja Eesti NSV-s (1941. a.).

Toote nimetus	Mõõtühik	1937.—1939. a. toodeti kodanlikus Eestis aastas keskm.	1941. a. plaani järgi asuti tootma
Põlevkivi	tuh. t	1 300,0	2 700,0
Turvas	" "	166,0	214,0
Turbabrikett	" "	23,7	35,0
Tsement	" "	72,0	80,0
Tellised	milj. tk.	35,3	78,0
Lubi	tuh. t	30,0	60,0
Puuvillriie	tuh. m	21 190,0	35 000,0
Linane riie	" "	1 473,0	4 500,0
Tuletikud	milj. toosi	54,5	225,0
Kummijalatsid	tuh. paari	257,0	320,0
Paberossid	milj. tk.	933,0	1 625,0
Raadioaparaadid	tk.	11 000,0	20 000,0

Nii näiteks taastatakse olemasolevate põlevkiviutmistehaste sõjaeelne tootmisvõimsus ja ehitatakse uus utmistehas Kiviõlis juurde. Ehitatakse ja rakendatakse tegevusse põlevkivist gaasi tootmise tehased. Taastatakse ja laiendatakse põlevkivikaevanduste tootmisvõimsused koguvõimsuseni 9,4 milj. tonni. Laiendatakse turbabriketitööstuse tootmisvõimsust Tootsis kolmanda pressi ülesseadmisega ja uue turbabriketitehase rajamisega, mille tootmisvõimsus on 50 000 tonni. Tõsetatakse Lavassaare turbatööstuse tootmisvõimsus 35 000 tonnilt 60 000 tonnile, kusjuures turbatootmisel siirduakse bagermenetluse alusele; rajatakse juurde kaks uut turbatööstust. Kahekordistatakse tsemenditehase „Punane Kunda“ tootmisvõimsus, ehitatakse juurde mitmed uued ehitusmaterjalide tööstusettevõtted nii telliste, põlevkivituhk-sideaine, katusekivide, kipsi ja kipstoodete, mineraalvati, vahtbetooni jne. tootmise alal. Ehitatakse superfosfaaditehas ja väävelhappetehas. Mitmekordistatakse masinaehitus- ja metallitöötleva tööstuse tootmisvõimsusi viisaastaku jooksul. Taastatakse ja rakendatakse tegevusse puuvillavabrikud Narvas ja Tallinnas koguvõimsusega üle 121 miljoni meetri puuvillast riie aastas. Taastatakse senised ja ehitatakse juurde uued tootmisvõimsused paberitootmise alal. Mitmekordistatakse tootmis-

võimsused leiva, mitmesuguste konservide, jookide jt. toidukaupade tootmiseks.

Tootmisvõimsuste säärane kasv Eesti NSV tööstuses toimub käesoleval viisaastakul kahe põhilise ressursi najal:

1) Seadmete-masinatepargi suurendamise ja selle tehnilise taseme tõstmise teel. See saavutatakse uute seadmete-masinate juurdesoetamise ja installeerimisega ning olemasolevate seadmete-masinate uuendamise, rekonstrueerimise teel.

2) Olemasolevate tootmisvõimsuste ratsionaalsema kasutamise teel.

Mis puutub tootmisvõimsuste tõusu esimesse allikasse käesoleval viisaastakul, siis kujuneb sellest tähtsaim ning kogu Eesti tööstuslikku tootmisaparaati haarav tegur. See ilmneb viie aasta plaanis rangelt püstitatud nõudest igakülgset mehhaniseerida tootmisprotsesse Eesti NSV tööstuses. Mehhaniseerimine tähendab seadmete-masinate juurdesoetamist, seadmete-masinate pargi suurendamist, tähendab tööstuse tootmisvõimsuste ja toodangu kasvu.

Selles suunas on näiteks järjest kasvamas põlevkivitööstuse tootmisvõimsus. Senise põlevkivitootmise asemel nn. kambersüsteemi rakendamisega (ee pikkus 15—20 m), kus põlevkivi murdmine toimub puurimise ja lõhkumise abil, on põlevkivitootjad rakendamas uut, pika-eelist tootmismeetodit, kus rakendatakse raiumismasinaid. Põlevkivi kaevandamise niisugune mehhaniseerimine tõstab tunduvalt selle tähtsa tootmisala tootmisvõimsust. Sellele lisandub veel põlevkivi veo mehhaniseerimine maa alt laadimispaikadesse (allmaateede elektrifitseerimisega, elekterveokite rakendamisega, mis tunduvalt tõstab vagonettide ringluskiirust); peale selle põlevkivi mehhaaniline sortimine ja põlevkivi mehhaaniline laadimine. See kõik tähendab esmajoones uue tehnilise varustise juurdesoetamist põlevkivikaevandustele. See kõik tähendab aga ühtlasi ka selle tähtsa tootmisala tootmisvõimsuse suurenemist, endiste projekteeritud võimsuste ületamist. Samas suunas toimub ka turbatööstuse, ehitusmaterjalitööstuse, metsatööstuse, toiduainetetööstuse jt. tootmisvõimsuste kasv käesoleval viisaastakul. Olu-line pööre selles mõttes on toimumas Eesti NSV leivatööstuse tootmisvõimsustes, kus seniste primitiivsete väiketehaste asemel on püstitamisel uued leivasuurtehased (mehhaaniliste tainasegajate, -jagajate ja automaatkaalude rakendamisega).

Süsteemiliselt ja võimalikult suuremas ulatuses Nõukogude Liidu vennasvabariikide tehnika ja teaduse saavutusi ning eesrindlikke koge-

musi rakendades ja kasutades suurendame Eesti NSV tööstuse mehhaniseerimise astet ja tehnilist baasi, seega tõstes tema tootmisvõimsust.

Sama tähtis on tööstuse tootmisvõimsuste tõstmiseks eespoolmainitud teine ressurss: olemasoleva tootmisaparaadi ratsionaalsem kasutamine. Sellekski on mitmesuguseid võimalusi, millest siinkohal vaatleme järgmisi:

a) Seadmete-masinate tööaja pikendamine resp. nende ekstensiivne kasutamine. Selles asjaolus peituvad tööstuse tootmisvõimsuste ratsionaalsema kasutamise suurimad võimalused, töötuse tootmisvõimsuste kasvu tähtsamad allikad.

Seadmete-masinate tööaja pikendamine Nõukogude Eesti tööstuses seisneb eeskätt veel esinevate tööajakaotuste süstemaatilises likvideerimises. Tööajakaotused kannavad teatavasti väga mitmesugust iseloomu. Et selgitada nende iseloomu, on vaja igas tööstusettevõttes ära määrata üksikasjaliselt seadmete-masinate ajafond (nii absoluutne, kalendriline, kasutamisevõimalik kui ka tegelikult disponeeritav ajafond). Ainult sel viisil on võimalik ära määrata tööajakaotusi, mis on tingitud töörežiimist, aga ka tööstusettevõtte organisatsioonilis-tehnilisest tasemest. Eriti viimasest asjaolust tingitud tööajakaotused varjavad endas neid reserve, millede avastamine ja rakendamine võib seadmete-masinate tööaega tõhusalt pikendada, seega tööstuse tootmisvõimsust otsustavalt tõsta.

Tööajakaotuste puhul, mis on tingitud tööstusettevõtete organisatsioonilis-tehnilisest tasemest, tuleb eristada kahesuguse iseloomuga tööajakaotusi. Nimelt, esiteks tööajakaotused, millede esinemist teatava määrani (minimaalses ulatuses) võib pidada lubatavaks. Nõnda näiteks seadmete-masinate tööseisak, mis on tingitud remondist. Kahtlemata esineb aga selleski osas peidetud reserve, mida ettevõtte parema organisatsiooni puhul (õigeaegne, ettenägelik remont, profülaktiliste abinõude tarvituselevõtt jne.) on võimalik ära kasutada. Teiseks — tööajakaotused, mille esinemist tuleb pidada täiesti lubamatuks ja mis kuuluvad likvideerimisele. Säärasteks tööajakaotusteks on tööstuses tööseisakud, mis tulenevad näiteks tööliste töö väljaandmise ebarahuldavast organiseerimisest (töö ootamine, materjalide, tööriistade jms. ootamine, tööline käib materjalide järele jne.). Säärasteks tööajakaotusteks on ka tööseisakud, mis on tingitud tööpaiga ebarahuldavast teenindamisest tööprotsessi vältel, (näit. tõstekraana ootamine, kontrollija ootamine jne.). Lubamatud on tööseisakud ja sellest tingitud tööajakaotused, mis tulenevad nõrgast töödistsipliinist.

Siinkohal märkigem ka sääraseid veel esinevaid nähtusi Nõukogude Eesti tööstuses, mis kannavad kasutu töö ilmet, s. t. säärane töö, mis suurendab toote valmistamiseks vajalikku tööaega. Sellesse rühma kuuluvad praagi tootmine, samuti ka praagi parandamine, joonistes esinevad vead, puudulik ja ebaõige instruktaaž, mittevastavad materjalid jms. Kõigil nimetatud põhjustel peituvad Eesti NSV tööstuses veel tähelepanuväärsed reservid seadmete-masinate tööaja kasulikuks pikendamiseks, järelikult tootmisvõimsuste suurendamiseks, tootmisplaanide alataitmise vältimiseks, tootmisplaanide ületamiseks. Ei ole kahtlust, et need tööstusettevõtted, mis oma tootmisplaanid veel ebarahuldavalt täidavad, võivad oma seadmete-masinate tegevuse hoolika analüüsi järel tõenäoselt avastada mõjukaid reserve tootmisvõimsuse suurendamiseks, tootmisplaanide edukaks täitmiseks ja nende ületamiseks.

Töõseisakute tõsisteks põhjusteks võivad olla ka veel mõnevõrra likvideerimata disproportsionaalsused üksikute tööstusharude vahel, samuti ka disproportsionaalsused tööstuse ja teiste rahvamajandusharude vahel. „Me peame veenduma selles,“ ütleb sm. A. Veimer, „et ühe käitise või tööstusharu mahajäämine takistab kõigi teiste käitiste tööd“¹⁷. Nõnda näiteks puukoore kogumise plaani alataitmine ETKVL-i poolt 1945. a. andis end teravalt tunda naha- ja jalanõudetööstuse tootmisplaanide täitmisel tol aastal, takistades selle tööstusharu tööd. „Meie nõukogude majandussüsteem on tervik,“ rõhutab sm. A. Veimer, „milles igal väikesel rattakesel on oma kindel ülesanne ja tähtsus ja mille halb töötamine võib paralüüsida kogu terviku funktsioneerimist“¹⁸.

b) S e s o o n s u s e ü l e t a m i n e tööstuslikus tootmistegevuses. Tootmisvõimsuste kasutamismäär sõltub oluliselt sesoonsusest, aasta vältel tootmistegevuses asetleidvaist kõikumistest. Teatavais tööstusharudes väljendub sesoonsus vahelduvas aktiivsuses seadmete rakendamise alal aasta vältel, teistes jällegi avaldub see tootmistegevuse katkemises teatavil kuudel. Ainult sotsialistliku tootmisviisi eelised võrreldes kapitalistliku tootmisviisiga võimaldavad sesoonsuse probleemi põhjalikult lahendada ja seda peaaegu täielikult kaotada enamikus tööstusharudes juba lähemas tulevikus. Selles mõttes ei ole sotsialismi eelised Nõukogude Eesti tööstuses kaugeltki veel täielikult realiseeritud. Tööstuse teaduslikult põhjendatud plaanimise kaudu on selle probleemi

¹⁷ A. Veimer, Eesti sotsialistliku industrialiseerimise viisaastak, Eesti Bolševik 1946, nr. 7/8, lk. 550.

¹⁸ Sealsamas.

lahendamiseks olemas suured võimalused. Nõnda näiteks turbatööstuses, kus sesoonsed võnked on teatavasti väga teravad, on nende tasandamine võimalik selle tootmisala igakülgse mehhaniseerimisega; eriti freesturba ja turbabriketi tootmismenetlus võimaldab tohutult vähendada inimtööjõu vajadust selles tööstusharus ja vähendada sesoonsed võnkeid miinimumini. Selles mõttes on sesoonsuse tasandamine seotud teatavate kapitalimahutustega. Ent sotsialistlikus ühiskonnas teostatakse kapitalimahutusi ja rakendatakse masinaid kõigil neil juhtumel, kus need kindlustavad toodete valmistamiseks kulutatava ühiskondliku töö kokkuhoidu ning kergendavad inimtööd.

Nõnda kohustab Eesti NSV viie aasta plaan turba tootmist mehhaniseerima ja kõige uuemaid ning täiuslikumaid turba tootmismenetlusi rakendama; peamist osa käesoleval viisaastakul hakkab etendama freesturba tootmismenetlus turba briketeerimisega ja pressturba tootmine bagermenetluse alusel, mis mehhaniseerib niihästi turba kaevandamist, samuti kui pressimist ja ka mahapanekut 100%-liselt. Ent vastavad mehhanismid, traktorrongid, kraanad jne. võimaldavad mehhaniseerida ka turba kogumist kuivatusväljalt, ladumist aunadesse, laadimist vagonettidesse ja ümberlaadimist, kuid samuti ka turbasoode ettevalmistust: nende tasandamist, kraavitamist, kändude väljajuurimist jms. See kõik aitab sesoonsust turbatööstuses (eriti tööjõu rakendamise alal) märgatavalt vähendada juba käesoleval viisaastakul.

c) Tegevuses olevate seadmete osatähtsuse tõstmine. Kogu seadmetefondi kasutamine tööstuses eeldab, et kõik olemasolevad seadmed on rakendatud tegevusse, välja arvatud plaani järgi ettenähtud remondis olevad seadmed, samuti avariide puhuks reserveeritud (näiteks, reservagregaadid elektrijaamades) ja eriotstarbeiks ettenähtud seadmed (nagu näiteks riiklikeks reservideks).

d) Seadmete kasutamise intensiivsemaks muutmise. On tõsi, et seadmete kasutamise intensiivsuse normidest sõltub mitte ainult toodangu tõstmise võimalus, vaid ka seadmete kasutamise kestus. Tuleb arvestada neid kahte momenti ja kooskõlastada need omavahel. Eriti oluline on kindlustada aasta läbi stabiilset ning ühtlast tootmistööd kõrgel tasemel igasuguste väärnähtuste likvideerimisega seadmete kasutamise alal. Selles mõttes evib erilist tähtsust tootmistegevuse rütmilisuse kindlustamine tööstuses. Selle kohta võttis ÜK(b)P XVIII kongress vastu resolutsiooni: "... on vaja likvideerida plaanitu töötamine, ebahütlane tootmine ning tootmine ettevõttes plaaniperioodi lõpul plaani mittetäitmise kartusel üli-

kiire tempoga, ja jõuda nii kaugemale, et plaan täidetaks aegsasti koostatud graafiku järgi iga päev iga tehase, vabriku, kaevanduse ning raudtee poolt... Ebaühtlane tootmine loob ettevõttes ebaõige töörežiimi, toob endaga kaasa seadmete seisaku, tööliste tööseisaku, tootmisvõimsuse mittetäieliku kasutamise, praagi suurendamise ja ebaproduktiivseid kulutusi ületunnitöö eest. Selline ebaõige režiim hoiab ettevõtet palavikulises seisukorras ja asetab riikliku plaani täitmise ettevõtte poolt alatisse ohtu". Seadmete kasutamise intensiivsemaks muutmisel omab erilist tähtsust tehnika täiendamine, erisuguste automaatmasinate ja erikvaliteediliste töövahendite tarvitamine ning üleminek vooltootmisele.

e) Teaduslikult organiseeritud ettevõtete vaheline koopereerimine. See tegur olemasolevate tootmisvõimsuste ratsionaalse kasutamise vahendina saab olla eriti tunduva efektiivsusega Eesti NSV-s. Ainult säärane tootmisviis võimaldab meil rationaliseerida ühtlasi olemasoleva seadmete-masinatepargi kasutamist. Spetsialiseerumine üksikosade valmistamisele muudab tunduvalt intensiivsemaks seadmete-masinate kasutamise. Ent kompleksne toodangu andmine on seejuures alles siis võimalik, kui säärased spetsialiseerunud üksikettevõtted omavahel pannakse koopereerima.

Sotsialistliku tööstuse tootmisvõimsus on tegelik maksimumaalne võimalus tootmiseks, ja seda nimelt tingimusel, et parimate, eesrindlikemate tööliste kogemusi kogu tööliklassi ja kõigi tööstusettevõtete poolt rakendatakse. Ainult sotsialistlikus majandussüsteemis on võimalik, et tootmisvõimsuste ratsionaalsem kasutamine ühtedes ettevõtetes resp. tööstusharudes tingib, soodustab tootmisvõimsuste ratsionaalsemat kasutamist kogu tööstuses. Seejuures toimub eesrindlike kogemuste edasiandmine ühtede ettevõtete või tööstusharude poolt teistele.

Sotsialistliku majandussüsteemi paremuste tõttu saavutatud kõrgeim tase tootmisvõimsuste kasutamise alal tagab ühtlasi ka palju kõrgema tööviljakuse, kui see on mõeldav kapitalistlikus ühiskonnas.

Seoses sellega tuleb eriti rõhutada subjektiivse teguri suurt tähtsust tootmisvõimsuste kasutamise ja parandamise alal sotsialistlikus tööstuses, nimelt kaadrite tähtsust.

Seltsimees Stalin püstitas loosungi: Kaadrid otsustavad kõik! Orienteerumine sotsialistliku ühiskonnakorra paremuste igakülgse kasutamise suunas, tööliste kultuurilis-tehnilise taseme tõstmise suunas, kaadrite

kui tööstuse edasise arenemise kõige otsustavamana teguri parandamise suunas, on nõukogude ühiskonnas markantsemalt kajastunud üldtuntud stahhaanovlikus liikumises. See liikumine on nüüd võtnud ka Nõukogude Eestis üha rohkem maad. See on uus, kapitalistlik ühiskonnas tundmatu suhtumine töösse; iga tööline-stahhaanovlane mõtleb töötades, kuidas parandada oma tööd, kuidas saavutada parimaid töötulemusi. Seepärast on stahhaanovlaste töö oma olemuselt loominguiline töö. Midagi säärast ei või leida kapitalistlikus majandussüsteemis, kus töövahendid on seatud tööliste vastu temale võõra ning vaenuliku jõuna ja kus tööline ei ole huvitatud seadmete ratsionaalsemast kasutamisest.

Töötades loovalt, lükkavad töölistest-stahhaanovlased ümber vanad tehnilised normid, millele alusel arvestati varem tööstuse tootmisvõimsusi, ja seavad üles uued, kõrgemad tehnilised normid. Sel asjaolul on suur tähtsus. Sellega nimelt tõestati praktikas, et tähtsaim tegur tootmisvõimsuste parandamise ja nende kasutamise tõstmise alal peitub tööliste klassi kultuurilis-tehnilise taseme tõstmises. „Stahhaanovlik ... liikumine,“ ütles seltsimees Stalin Esimesel Üleliidulisel Stahhaanovlaste Nõupidamisel 17. novembril 1935, „purustab vanad vaated tehnikale, purustab vanu tehnilisi norme, vanu projekteeritud võimsusi, vanu tootmisplaane ja nõuab uute, kõrgemate tehniliste normide, projekteeritud võimsuste ja tootmisplaanide loomist. Tema ülesandeks on revolutsioneerida meie tööstus. Just sellepärast on stahhaanovlik liikumine oma põhialuselt sügavalt revolutsiooniline“¹⁹.

Lõpuks olgu öeldud mõni sõna tootmisvõimsuste ratsionaalse kasutamise majanduslikust efektiivsusest.

Kõigepealt sõltub tootmisvõimsuste kasutamismäärast oluliselt ka toodangu ulatus tööstusliku tootmisparaadi antud suuruse puhul. On huvitav märkida, et just tootmisvõimsuste ratsionaalsem kasutamine on nõukogude tööstuses andmas toodangu kasvu suhtes tähelepanuväärselt suurt efekti. Kui Nõukogude Liidus saavutati esimesel viisaastakul suurem osa toodangu juurdekasvust tööstusliku tootmisparaadi resp. seadmete- ja masinatepargi üldise suurendamisega, siis juba teisel viisaastakul vähemalt 40% tööstusliku toodangu juurdekasvust langes tööstusliku tootmisvõimsuse ratsionaalsema kasutamise arvele. Sel faktil on ka Nõukogude Eesti tööstustoodangu kujundamisel

¹⁹ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 436 ja 437.

lähemas perspektiivis suur tähtsus. Ka Nõukogude Eesti tööstuse tootmisvõimsuse suurenemine ei sõltu üksnes meie tööstusseadmete ja -masinate pargi arvulisest suurendamisest, vaid küllaltki suured tootmisvõimsuste reservid peituvad meie tööstuses senini veel kasutamatuina. Need reservid tuleb rakendada. Sel alal etendab üha kasvav stahhaanovlik liikumine Nõukogude Eestis kahtlemata tähtsat osa — nii oma loominguise kui ka organisatoorse tööga.

Tööstusharude vastastikuste seoste tõttu ei piirdu tootmisvõimsuste kasutusmäära tõstmise majanduslik efektiivsus üksnes toodangu suurenemisega antud tööstusharus. Toodangu kasvamine, näiteks mingis tooraineid tootvas tööstuses, loob eeldused tootmisvõimsuse ratsionaalsemaks kasutamiseks ka neid tooraineid töötlevas tööstuses, eriti kui seal varem tunti puudust toorainete järele. On arusaadav, et säärane asjaolu aitab kaasa kogu rahvamajandusliku toodangu suurenemisele, seega kogu töötava rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu tõusule.

Tootmisvõimsuste ratsionaalsem kasutamine on oluliseks teguriks tööviljakuse tõstmisel. Parandades seadmete kasutamist säästetakse neis seadmes materialiseerunud tööjõudu, ja see järelikult vähendab toote valmistamiseks vajalikku tööhulka. Teatud tingimustel säästab seadmete ratsionaalsem kasutamine ka elavat tööjõudu nende seadmete tarvitamisel. Mõistagi suureneb selle tagajärjel tööviljakus mitte ainult antud tööstusharus, vaid kogu tööstuses ja rahvamajanduses tervikuna. Seejuures tuleb arvestada, et seadmete ratsionaalsemast kasutamisest tulenev majanduslik efekt sõltub oluliselt ka teiste tegurite, nagu toorainete, kütuste ja elektrienergia kulutamise ulatusest. Nimelt, kui seadmete ratsionaalsem kasutamine on saavutatud toorainete või kütuste ülekulutamise hinnaga, siis võib sellega seoses olev lisatööjõu kulutus osutada suuremaks kui tööjõu sääst põhifondi juures jne.

Suurt tähtsust omab tootmisvõimsuste ratsionaalsem kasutamine seadmete üldise bilansi suhtes, ja seda nimelt Nõukogude Liidu rahvamajanduse kogu ulatuses. Mida täielikumalt ning hoolikamalt kasutame käesoleval viisaastakul tööstuse olemasolevaid tootmisvõimsusi Nõukogude Eestis, mida rohkem tasandame sesoonsust tööstuses ja kaotame tööseisakuid, mida intensiivsemalt kasutame seadmeid-masinaid jne., seda tõhusamalt aitame kaasa NSVL seadmete-masinate üldbilansi tasakaalustamisele ja teatavate pingete lahendamisele. Orienteeruvad arvestused on näidanud, et tootmisvõimsuste ratsio-

naalsem kasutamine tööstuses 10—15% ulatuses on ligikaudu võrdne NSVL tööstusliku masinaehituse aastase toodangu ökonoomiaga. Ei ole raske mõista, millist tähtsust omab see eriti defitsiitsete kvalifitseeritud seadmete ja komplitseeritud tootmisagregaatide bilansi suhtes.

Parandades olemasolevate tootmisvõimsuste kasutamist, on võimalik tõsta tõhusalt tööliste tehnilise varustatuse taset. Sellega kaasnev tööviljakuse tõus omakorda tõstab töötava rahva materiaalsel heaolu.

IV. Rahvamajanduse kütte-energeetiline baas.

Nõukogude Eesti sotsialistliku rahvamajanduse kindlustamine tugeva kütte-energeetilise baasiga on üheks otsustava tähtsusega majanduspoliitiliseks ülesandeks, mille õigest ja otstarbekast lahendamisest sõltub suurel määral kogu meie nõukogude rahvamajanduse taastamine ja väljaarendamine.

Probleem seisneb aga mitte ainult selles, kuidas üldse varustada rahvamajandust kütte-energeetiliste ressurssidega, vaid ka selles, mis s u g u s t e kütte-energeetiliste ressurssidega varustada, teiste sõnadega, m i s s u u n a s arendada välja kütte-energeetiline baas Nõukogude Eesti rahvamajanduses.

Kapitalistlikus majandussüsteemis toimub majandusalade, nii ühiskondlike kui ka individuaalsete vajaduste rahuldamine kütusega samade põhimõtete kohaselt, nagu see on iseloomulik ja omane kõigi teiste toodetega varustamisele nimetatud süsteemis, nimelt — sõltuvalt esmajoones turukonjunktuurist ja võimalikust saadavast profiidist. Kapitalist, rajades turbatööstuse ettevõtet, ei lähtu sellest, kui palju tuleks toota turvast rahvastiku küttevajaduse rahuldamiseks, vaid ta lähtub taotlusest võimalikult suurema kasumi järele; ta lähtub sellest, kas ja kuidas turba tootmine ja selle müük, realiseerimine antud olukorras ja tingimustes võimaldaks suuremat profiiti. Ei osutu antud momendil turukonjunktuur selles mõttes küllalt „soodsaks“, otsib kapitalist endale mingi teise tegevusala, mis võimaldaks talle küllaldast profiiti.

Heites pilgu tagasi kodanliku Eesti küttemajandusele, võime üldiselt tähele panna sellelgi alal kõiki neidsamu tüüpilisi arenguhooni, mis on omased küttemajanduse kujunemisele kapitalistlikus ühiskonnas. Kodanliku vabariigi algaastail puhkes terav kütusekriis. Lootuses tõhusale kasumile rajati rida suuremaid ja väiksemaid turbatööstus-ettevõtteid. Peatselt aga lasti vabaks välismaise kivisöe sissevedu; plaanitu ja paljudest kõrvalmõjudest sõltuv metsaekspluateerimispoliitika põhjustas

üha suureneva metsalaastamise, mille tagajärjel paiskus turule odavahinnalist küttepuitu. See kõik pidurdas turbatööstuse arenemist, nii et rida ettevõtteid pankroteerus ja lõpetas oma tegevuse. Hulk töölisi jäi tööta ja paljud tootmisvahendid seisid kasutamata. Pealegi jõuti tollaegses kodanlikus Riigikogus arvamusele, et Eesti kliima ei võimaldagi valmistada küttesturvast ning Eestis olevat ju metsi küllaldaselt.

Kui nüüd küsida, milliseks kujunes niisuguse vastuolulise arengu tulemusena kodanliku Eesti küttemajanduslik pale ja küttebilansi struktuur, siis võib selle kohta — andmete ebatäpsusest hoolimata — saada ikkagi kujutluse (vt. tab. 14).

Tabel 14.
Küttemajanduslik pale kodanlikus Eestis.

	Kütuse tarvitus 1935/36. a. ting- kütustes* tonni	%-des
Puitküte	607 190	64,5
sellest: kännud	1 830	0,0
hagu	22 560	2,3
Põlevkivi	163 990	17,1
Turvas	63 330	6,7
sellest: labidaturvas	26 530	2,8
Kivisüsi	56 000	6,0
Põlevkiviöli	50 000	5,4
K o k k u:	940 510	100,0

Neist andmeist nähtub, et kodanliku Eesti küttemajandus baseerus peamiselt puitküttele, s. o. halupuudel, kusjuures puidujäätmete, kändude ja hagude osatähtsus oli äärmiselt väike. Ka põlevkivi suhtarv kütuste üldbilansis oli võrdlemisi väike, veel väiksem oli aga turba hulk. Küttepuidu suurimaks tarvitajaks oli elanikkond, kes kasutas seda aastas keskmiselt 413 600 tonni ehk üldtarvitusest 68% tingkütust (= 2,0—2,2 milj. rm halupuid). Seevastu nii tööstuses kui ka raudteel, pikemaajalise arengu tulemusena, jäi oma ulatuselt peamise kütusena lõpuks püsima p õ l e v k i v i (vt. tab. 15).

Tuleb rõhutada, et hoolimata põlevkivi suhteliselt suurest osatähtsusest tööstuse üldküttestarvituses, ei tähenda see veel sugugi, nagu oleks põlevkivikütet kodanlikus tööstuses ka laialdaselt tarvitatud. Põlevkivi selline võrdlemisi suur osatähtsus kodanliku Eesti tööstuse kütte-energeetilisest baasist oli tingitud vaid üksikuis teatavast tööstusharudest tar-

* Tingkütuse (leppekütuse) ühikuks on 1 kg kütteväärtusega = 7000 kg/cal.

vituselevõetud põlevkiviküttest, nimelt eeskätt mõnes elektrijaamas (Tallinn), tsemendivabrikus, tselluloositööstuses, mõnedes piiritustehastes ja tärklisetööstuses. Seega oli põlevkivi tööstusliku kütusena kodanlikus Eestis levinud veel võrdlemisi vähe.

Tabel 15.
Tööstuse kütetarvituse struktuur kodanlikus Eestis 1936. a.

	Mõõtühik	Kogus	Tingkütustes	
			tonni	%-des
Põlevkivi	t	349 894	134 750	39,6
Küttepuit	rm	604 607	113 740	33,4
Turvas	t	91 064	38 950	11,4
Kivisüsi	"	36 030	36 030	10,5
Põlevkiviõli	"	11 798	17 500	5,1
K o k k u		—	340 970	100,0

Vastupidi tavaliselt levinud arvamusele oli küttepuidu tarvitus kodanliku Eesti tööstuses veel küllaltki suur, moodustades kogu tööstuse kütuste tarvitusest üle 33%. Ja mitte üksnes seda; hoolimata mõnede teiste kütuseliikide tarvituselevõtmisest oli küttepuit püsivalt kõige levinumaks kütuseks tööstuses, domineerides peamiselt rohkearvulistes kesk- ja väiketööstuskäitistes, kuid ka suurtööstuslikes ettevõtetes (paljudes metallitehastes, keemiatehastes, tekstiil- ja puidutööstuses jm.).

Turbal oli kodanliku Eesti küttemajanduses tunduvalt väiksem osatähtsus, ja nimelt: kogu kütetarvitusest 6,7% ja tööstuslikust kütetarvitusest 11,4%. Püsivalt baseerusid turbakütel vaid kaks suuremat elektrijaama (Ellamaa ja Ulila) ja üks suuremaid tekstiilvabrikuid (Sindi). Ligikaudu niisama suur oli kodanlikus Eestis kivisüsi tarvitamine, moodustades kogutarvitusest 1936. a. 6,0% ja tööstuslikust kütetarvitusest 10,5%.

Kuigi üldjoontes kodanliku Eesti küttemajanduslik pale oma struktuurilt muutus vähe, kandis üksikute majandusharude varustamine kütustega suuresti juhuslikku ilmet, sõltuvalt antud momendi kütuste saamise võimalustest ja nende turukonjunktuurist. Peamiseks küttebaasiks jäi endiselt mets küttepuiduna, mille tagajärjel koormati metsi kohustustega, milliste täitmine osutus raskeks ja metsamajandamise seisukohalt õigustamatuks. Tegelik metsakasutus oli tunduvalt suurem, kui seda oleks lubanud puidu aastane juurdekasv. Kodanliku vabariigi ajal kõigist metsadest raiutud puidukogus on olnud aastas keskmiselt

900 000 tihumeetrit ehk 32% suurem puidu juurdekasvust metsades. „Soodsa konjunktuuriga“ aastail on säärased ülekasutused olnud isegi üle kahe korra suuremad juurdekasvust. Nõnda kujunes ühelt poolt metsakasutusraie ja teiselt poolt metsade pindala ning juurdekasvu vahel püsivaloomuline *d i s p r o p o r t s i o o n*. Ühtlasi oli ka küttepuidu osatähtsus metsaraies suur, teiste sõnadega — suhteliselt kasutati küttepuiduks rohkesti säärast metsa, mis oleks võinud anda väärtuslikku toorainet ja tarbepuitu. Nagu nähtub vastavaist andmeist, oli riigimetsade pindala alates 1920. aastast kuni 1937. aastani, tingituna sagedastest etteraiumistest ja nn. erakorralistest raietest, metsamaade planeerimisel vähenenud ligi 14% (umb. 110 000 ha võrra). Selline laiaulatuslik metsapindala vähenemine hakkas end üha teravamini tunda andma. Kütte- ja tarbepuidu vahekord kujunes vastavalt turukonjunktuurile, kõikudes küttepuidu osas 50—60% vahel, kusjuures küttepuidu moodustasid peamiselt halupuud, kuna kändude ja hagude tootmine oli tähtsusetu.

Kujunenud olukorda rahvamajanduse küttebaasis ei suutnud oluliselt muuta ka kodanliku vabariigi hilisemal aastail valitsusvõimu poolt rajatud nn. Kütteineteeturu Korraldamise Komitee, kes pidi metsalaastamisele panema piiri ja kogu kütteasjandust reorganiseerima ja „plaanikindlalt“ ümber korraldama. See näitab meile ühelt poolt, et tekkinud ummikust, mis oli tingitud kapitalistliku tootmise anarhiast ja kõigist sellele omastest kaasnähtustest, püüdis kodanlik riigivõim ainsa väljapääsuna kinni haarata majanduse plaanimise ideest. Et aga selline „plaanimine“ soovitud tulemusi ei võinud anda, on ilmne, sest kapitalistlikus majanduses valitsevate stiihiliste majandusseaduste toime ees on iga kodanlik riigivõim osutunud paratamatult võimetuks. Sest niikaua, kui ühiskonnas kehtib eraomanduse valitsemine tootmisvahendite üle, on kõik sellised majanduse „reformimise ja ümberkorraldamise plaanid“ jäänud vaid „plaanideks-oletusteks“, „plaanideks-prognoosideks“, mis, nagu ütleb seltsimees Stalin, ei ole kellelegi kohustuslikud ja millele alusel ei ole võimalik juhtida majandust riigis.

Alles Nõukogude riigikorra ja sotsialistliku majandussüsteemi kehtestamine Eestis pani aluse Eesti küttemajanduse teadlikule kujundamisele. 1941. a. rahvamajanduse plaan nägi ette niihästi turba- kui ka põlevkivitoodangu tunduva suurendamise, millega järk-järgult teatud osas oleks asendatud eeskätt küttepuitu, kuid ka kivisütt seal, kus see poleks olnud tehnoloogiliseks kütteks tingimata vajalik. Selle aktiivse ning laiaulatusliku tegevuse sotsialistliku majanduse teadliku ja plaani-

kindla ülesehitustöö suunas katkestas fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule ja fašistlik okupatsioon Nõukogude Eestis. On endastmõistetav, et fašistlikud okupandid, taotlede vaid röövmajanduspoliitikat ja kasutades ka eesti rahva — nagu paljude teistegi rahvaste — vara oma vallutussõja otseseks finantseerimiseks, desorganiseerisid ja laastasid kolme aasta jooksul Nõukogude Eesti rahvamajandust ja selle tootmisaparaati ega tundnud loomulikult mingit huvi rahvamajanduse kütte-energeetilise probleemi, veel vähem selle perspektiivse lahendamise vastu. Masinaturba-toodang püsis okupatsiooni-aastail tunduvalt alla 100 000 tonni, turbabriketi-toodang ulatus 1942. a. 14 000 tonnini, 1943. a. — 23 000 tonnini. Briketitööstuse tootmisvõimsusest kasutati ära kõigest 30—50%. Eriti ulatuslikult teostati metsalaastamisi mitmesuguste „kütteaktsioonidega“, kusjuures suurem osa valmistatud küttepuidest väljaveovõimaluste puudusel jäi metsadesse pehkima.

Vabanedes fašistlikust okupatsioonist seisis Nõukogude Eesti raske küttemajandusliku olukorra ees, arvestades eriti tookord eelseisnud talveperioodi. Põlevkivikaevandused olid suures osas töötamiskõlbmatud, kogu põlevkivirajooni energeetiline süsteem purustatud, nii suuremais kui ka väiksemis turbatööstusettevõtteis seisis valdavam kogus turbast kokku panemata, raudteed ja muud ühendusteid olid paralüüsitud jne. Seepärast kujunes nõukogude võimu üheks olulisemaks ülesandeks kiiresti taastada Eesti NSV kütte-energeetiline baas, taastada kütuseid tootva tööstuse lõhutud tootmisvõimsused ja vastavate korralduste ning muude abinõudega varustada esmalt kõige hädavajalikumad ja olulisemad tööstusettevõtted, elektrijaamad ja asutised vajaliku kütusega.

Sotsialistlikus majandussüsteemis lähtutakse kütusega varustamisel rahvamajanduse kõigi alade faktilisest küttevajadusest. Olles vaba stiihilistest majandusseadustest ja nende anarhisest ning laastavast toimest, võimaldab sotsialistlik majandussüsteem sotsialistlikul ühiskonnal juba kaugemas perspektiiviski ette määrata oma tegevuse tulemused ka rahvamajanduse kütte-energeetilistes küsimustes.

Nõnda ongi vastavad plaanimisorganid Nõukogude Eestis selgitanud Eesti NSV tööstuse, transpordi ja teiste majandusalade küttevajaduse käesoleval viisaastakul vastavate teaduslikult põhjendatud normide alusel kooskõlas rahvamajanduse tegevuse plaanitud ulatusega antud perioodil. On lahendatud ka teine niisama tähtis küsimus: milli-

seid kütuseid toota ja kui suures ulatuses ning missuguses proportsioonis neid toota, et oleks rahuldatud kogu küttevajadus ja tagatud Eesti NSV rahvamajanduse kõigi alade korrapärane plaaniline funktsioneerimine käesoleval viisaastakul?

Nagu selgus juba eeltoodust, tuleb Nõukogude Eesti tähtsamaiks kohalikeks kütuse-ressurssideks pidada põlevkivi, turvast ja metsa. Mitte väiksemat tähelepanu ei tule aga Eesti kütte-energeetilises üldbilansis omistada ka hüdroenergiale, mille kasutamine elektrienergia tootmiseks võib olulist abi anda kogu maa energeetilisele bilansile ja vähendada nii tahke- kui ka vedelkütuste tarvitamist energia tootmiseks. Mil määral hüdroenergia Nõukogude Eestis selles mõttes kasutamisele võib tulla, mis tähendus ja toime on sel tähtsal, senini veel vägagi piiratud ulatuses kasutatud energiaallikal Nõukogude Eesti rahvamajanduse arendamise tulevikuperspektiivis, jäägu siinkohal teadlikult puudutamata ning teemaks teistele käsiteludele. Siinkohal mainigem vaid seda, et käesoleval viisaastakul algab Eesti NSV suurima hüdroenergia-allika — Narva kose — baasil hüdroelektrijaama ehitamine, milline võetakse ekspluateerimisele järgmisel viisaastakul.

Eeltähendatud kolm kütuste põhiressurssi — põlevkivi, turvas ja mets — ei ole oma värude ulatuselt ega ka kütteväärtuselt kaugeltki võrdsed. Oma ulatuselt suurimaks kütuseressursiks tuleb pidada põlevkivi. Seejuures tuleb tähendada, et alates põlevkivi kasutamisest kütusena kuni tänapäevani, s. o. ümmarguselt 25 aasta jooksul on sellest kütusereservist meil senini kasutatud vaid umbes 0,3%. Turbarabade all on Eesti NSV-s umbes 14,6% riigi pindalast, millest umbes 50% suurune osa on kõlblik küttureturba tootmiseks. Sealt saadav kütusekogus, arvestades praegust kütturetarvitust, võiks üksi katta kogu Nõukogude Eesti küttevajadust vähemalt 1000 aasta jooksul²⁰. Ka sellest suurest reservist on senini kasutamist leidnud ainult tähtsusetu mürdosa.

Hoopis vastupidine on olukord metsa kui kütuseressursiga.

Metsapindala tuleb ümmarguselt hinnata 900 tuh. hektaarile, mis moodustab vabariigi üldpindalast 20%. Arvestades aastast juurdekasvu

²⁰ A. Raudsepa poolt koostatud turbasoode nimestiku järgi ulatub Eesti NSV turbasoode kogupind 326 074 ha ja toorturba massi kogumaht neis soodes on umbes 9 400 000 000 m³. Senise turbatoodangu järgi otsustades peaks jätkuma tema arvestuse järgi toormassi 2350 aastaks; vt. A. Raudsepp, Eesti NSV turbasood, Tartu, 1946, lk. 31.

keskmiselt 3 tihumeetrite hektaarilt, oleks puidu aastane juurdekasv umbes 2,7 milj. tihumeetrit, millest umbes pool tuleb arvesse küttepuiduna. Nagu eespool öeldud, on aga metsakasutus olnud paljude aastate jooksul püsivalt suurem kui seda oleks õigustanud puidu aastane juurdekasv, metsade normaaltoot. Teiste sõnadega, metsakasutus on varemate aastate jooksul suures osas toimunud metsavarude hävitamise arvel. Hoolimata sellest et mets kütuseressursina oma ulatuselt on tunduvalt väiksem, võrreldes teiste kütuseressurssidega — põlevkivi ja turbaga, ning et mets mitmel tööstusalal on asendamatuks tooraineks ja mitmel juhtumil ka asendamatuks tarbepuiduks, on kogu endise kodanliku Eesti küttemajandus, nagu nägime eespool, baseerunud ülekaalukalt just puidul.

Et säilitada metsa eeskätt väärtusliku toorainena ja tarbepuiduna, tuleb metsakasutust kõigepealt kindlalt suruda puidu juurdekasvu piiridesse ja küttepuidu tarvitusest lülitada välja kõik see osa, mis kõlbab tarbepuiduks või tooraineks tööstusele. Küttepuiduks tuleb metsaraiel eraldada ainult tarbepuiduks või tooraineks kõlbmatu osa.

Selle põhimõtte teostamine tähendab möödunud aastate jooksul kodanliku režiimi ajal väljakujunenud küttebilansi rekonstrueerimist, nimelt kõigepealt halupuude ulatuslikku asendamist teiste kütustega, eeskätt turba ja põlevkiviga. See asendamine toimub järk-järgult, kooskõlas asendavate kütuste, turba ja põlevkivi toodangu kasvava suurendamisega, teatud määral võib-olla ka mõnesuguste tehniliste muudatustega kütteseadeldiste alal (eriti põlevkivi) ratsionaalsema tarvitamise puhul.

Kuna masinaturvas eriti kommunaalse ja elukondliku küttevajaduse rahuldamise alal võib sobivalt asendada halupuid, ja et just nimetatud ala on senini olnud küttepuidu suurimaid tarvitajaid, osutub turbatootmise arendamisel tähtsaks mitte ainult selle kvantitatiivne tõstmine, vaid veel olulisemaks — tootmise otstarbekas regionaalne paigutus, et vältida turba asjatut transportimist ja ümberlaadimist.

Seoses sellega aga tõuseb rida ülesandeid, millede võimalikult kiirest lahendamisest sõltub suurel määral Nõukogude Eesti küttureturbatootmise edukas arenemine tulevikus. Tuleb teostada kogu vabariigi ulatuses turbarabade uurimist, lähtudes eeskätt kütteprobleemi lahendamise seisukohast. Selles mõttes tuleb kõigepealt kiirendada uurimistöid linnade, asulate ja ka raudteejaamade läheduses olevaist turbarajoonidest, et oleks võimalik tarbimiskeskuste vahetus läheduses hakata

arendama turbatootmist. Ei ole millegagi õigustatud hakata turvast vedama näit. Lehtselt Tartu või Lavassaarest Viljandisse, kui nende tarbimiskeskuste vahetus läheduses asetsevad turbarabad. Kuid turbarabade olemasolu teadmisesest on üksi vähe; on vaja täpsemaid andmeid rabade kihipaksuse, turba kütteväärtuse jne. kohta. Seda kõike võib saavutada vaid süstemaatilise ja koordineeritud uurimistöö tulemusena²¹.

Niisama oluliseks küsimuseks turbatootmise lahendamisel ja suu- rendamisel on tootmistehniline küsimus, mis seisneb nimelt selles, millise tootmismenetluse ja milliste tehniliste seadmetega tuleb hakata turbatootmist Eesti NSV-s teostama. Käesoleval viisaastakul on see küsimus õigustatult, põhjendatult lahendatud freesturba tootmisega ja freesturba brikettimisega, samuti ka bagermenetluse rakendamisega turbatootmisel. Nii freesturba-tootmine kui ka turbatootmine bagermenetlusega võimaldavad meie oludes turbatootmist suuresti mehhaniseerida, hoida kokku tööjõudu, vähendada inimtööjõu rakenduse sesoonsust turbatööstuses jne. Võrreldes sõjaeelse tasemega suurendatakse freesturba-tootmist käesoleval viisaastakul kuuekordselt. Lavassaare turbatööstuses siirdutakse tootmisele bagermenetlusega; Sõmerpalus organiseeritakse turbatööstus samuti bagermenetluse alusel.

Rõhutagem veel, et halupuude võimalikult ulatuslikku asendamist turbaga (resp. turbabriketiga) ei tule vaadelda kui ajutist, eeskätt sõja- järgsest olustikust tingitud mööduvat nähtust, vaid kui teadlikku, sihikindlat ning püsivat üleminekut Nõukogude Eestis võrratult rikkalikule kütte-energeetilisele ressursile — turbale.

Mis puutub põlevkivisse, siis sellelegi tähtsale kütte-energeetilisele ressursile langeb edaspidi Nõukogude Eesti küttebilansis senisest tunduvalt suurem osatähtsus. Põlevkivi ja põlevkiviõli muutuvad peamisteks kütusteks tööstusele ja raudteetranspordile. Oluline on, et põlevkivi leiaks kütusena levikut võimalikult rohkemais, eriti põlevkivirajoonile lähemal asetsevais tööstusettevõtteis; selliseks tööstuspiirkonnaks võib pidada peaaegu kogu Põhja-Eestit koos Tallinnaga. Kuid ka mitmed intensiivsema küttevajadusega suurtehased Tartus võivad kujuneda põlevkivi tarvitavaiks tööstuskäitisteks. Põlevkiviküttele tuleb siirduda ka rohkearvulistel keskküttega suurhoonetel linnades. Nii tööstuse kui ka suuremate keskküttega hoonete

²¹ Väärtuslikku materjali selle kohta pakub A. Raudsepa teos: Eesti NSV turbasood, Tartu, 1946. Teoses esitatakse andmeid 935 Eesti NSV turbasoo kohta.

siirdumine põlevkiviküttele (eriti selle III sordile) ja põlevkiviõliküttele on seotud mõnesuguste muudatustega kütteseadeldistes, nende kohaldamisega uuele kütuseliigile. Need ettevalmistus- ja kohaldamistööd tuleb teostada plaani- ja süsteemikindlalt, sobival ja õigel ajal.

Et põlevkivitoodangust nn. III sordi põlevkivi (peenpõlevkivi, s. o. alla 10-mm läbimõõduga tükikestest ja peenpulbrist koosneva materjali) kasutamine eeldab küttekollete sellekohast ümberehitamist, olles sobimatu tarvitamiseks antud kujul, eriti elamuahjude, pliitide ja keskkütete kütisel, on vastavail lihtsamail menetlustel arendatud põlevkivi brikettimine. Põlevkivibrikettide valmistamine nii kodusel viisil kui ka töönduslikul poolmehhaniseeritud menetlusel (näit. vastavais artellides) võimaldab otstarbekalt ära kasutada senini suurel hulgal tarvitamata jäävat peenpõlevkivi ning anda omalt poolt väärtuslikku kütust (olenevalt niiskusest ja tuhasisaldusest 3000—3500 cal/kg), vähemalt lisaks teistele küttematerjalidele.

Siinkohal meenutagem veel kord põlevkivi gasifitseerimist, põlevkivi ressursside ratsionaalselt kasutamise viisi eeskätt suuremate tarbimiskeskuste küttevajaduse rahuldamiseks. Käesoleval viisaastakul teostatakse kangelaslinna Leningradi gasifitseerimine Eesti põlevkivi baasil. Põlevkivi gasifitseerimise ülesandeks pole mõistagi elektrifitseerimise asendamine; põlevkivi gasifitseerimine koos elektrifitseerimisega peab looma avaraid võimalusi rahvamajanduse varustamiseks niihästi energia kui ka soojust ja valgusega. Teiselt poolt tähendab põlevkivi gasifitseerimine mitmeti teiste kütusekoguste (näit. küttepuidu) säästmist, eriti aga nende vedude säästmist suuremisse tarbimiskeskustesse. Selles mõttes on Eesti NSV põlevkivil täita suur rahvamajanduslik ülesanne, nimelt Leningradi gasifitseerimise suhtes, Leningradi kütteprobleemi ratsionaalse lahendamise suhtes.

Et põlevkivi kasutamise tõus kütusena annab paratamatult üha suuremaid koguseid tuhka, mida eriti ulatuslikult koguneb suuremate põlevkiviküttele baseeruvate vabrikute ja tehaste lähedusse, tõstab see asjaolu esile kahtlemata küllalt tõsise põlevkivituha probleemi. Vastavad uurimused ja analüüsid, kui ka osalt praktilised kogemused on aga näidanud, et põlevkivituha kasutamine mitmesuguste tulekindlate ehitusmaterjalide (tellised, tsement jt.) tootmiseks on niihästi tehniliselt kui ka majanduslikult täiesti võimalik, ent samuti teatud ettevalmistusel (vajaliku peenuseni jahvatamine) on see sobivaks vahendiks pinnase lupjamisel.

Eelmainitud kolme kohaliku põhilise küttesursi — põlevkivi, turba ja puidu — kõrval tuleb nimetada veel mitmesuguste puidujäätmete, nagu kändude, hagude, saepuru ja pindade osa Nõukogude Eesti küttebilansis. Kodanliku vabariigi ajal oli nende osatähtsus küttebilansis võrdlemisi väike. Nii kändude kui ka hagude tootmisvõimalustest kasutati vaid tähtsusetut osa. Ometi tuleb neile kütuseliikidele omistada tulevikus tunduvalt suuremat tähelepanu, eriti nende tarvitamisele valmistamispaikade lähemas ümbruses, kuigi nende kasutamine on seotud suurema tööjõukuluga. Nii näiteks maal asetsevad piimatalitused, piiritusvabrikud jt. ettevõtted peavad oma küttevajaduse rahuldamiseks ära kasutama kõik võimalused mainitud kütuste saamiseks. Kändude tootmine, tõsi küll, on piiratud metsaraie suurusega; arvestades kändude kogust vähemalt 10%-le metsaraiest, oleks sellekohaselt aastas võimalik saada keskmiselt kände kuni 300 000 rm. Et kändude juurimine ei ole metsauuendamise huvides täies ulatuses teostatav (lehtpuukännud jäävad selles mõttes juurimata), võiks ligikaudse hinnangu järgi juurimisele tulevaid kände arvestada umbes 40%-le kändude võimalikust üldtoodangust, mis annaks kuni 120 000 rm. kände aastas. Ka hagude tootmist ja nende kasutamist maal asetsevais tööstusettevõtteis võib tunduvalt suurendada. Ligikaudsete arvutuste põhjal võib hagude toodang asendada halupuid aastas kuni 100 000 rm. ulatuses (arvestades 1 rm. hagu keskmiselt $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ rm. halupuudele).

Eri küsimuse moodustab k i v i s ü s i, millist küttesurssi teatavasti Eesti NSV-s kohapeal ei leidu ja mida varemil aastail pidevalt on imporditud. Nii veeti kodanliku vabariigi ajal kivisütt sisse 1929.—1931. a. keskmiselt aastas 92 300 tonni, 1932.—1934. a. 45 000 tonni, 1935.—1937. a. 65 000 tonni. Kuidas suhtuda praegu kivisöe sisseveo küsimusse? Kas taotleda rangelt Nõukogude Eesti rahvamajanduse kütte-energeetilise bilansi muutmist eranditult vähimalgi määral sõltumatuks sisseveetavaist kütustest? Autor on seisukohal, et kivisöesse tuleb Nõukogude Eesti rahvamajanduslikus küttebilansis nii lähemas kui kaugemas perspektiivis suhtuda kui mõnevõrra täiendavale resp. abistavale kütusele, mille sissevedu oleks põhjendatav ainult mõnesuguste tehnoloogiliste motiividega, eriti metallitööstuses (näit. mõnede metalli-suurtehaste taastamise puhul juba lähemas tulevikus). Siinjuures tuleb aga ühtlasi märkida, et tehnoloogiliseks motiiviks ei tule pidada kivisöe tarvitust, mis põhineb mingil traditsioonil. Kohalikest küttesurssidest toodetav turbabrikett asendab suurepäraselt sääraseid „traditsioonilisi“ kivisöevajadusi. Teiste sõnadega, kivisöele,

mille sissevedu tulevikuperspektiivis koguselt võib rööbiti kogu rahvamajanduse aktiveerumisega suurenedagi, peab Nõukogude Eesti kütteenergeetilises bilansis jääma ikkagi vaid vähene tähtsus, kuna see on enamasti asendatav kohalike kütustega. Transpordivahendid on vaja ülekaalukalt rakendada esijoones asendamatu materjalide veoks.

Tuletades tingkütuses väljendatud küttevajadusest vastavad suhtarvud ja arvestades kohalike küttesursside kõige intensiivsemat rakendamist selle vajaduse rahuldamiseks, kujuneb Nõukogude Eesti tööstusliku küttevajaduse struktuur käesoleval viisaastakul tabeli 16 kohaselt.

Tabel 16.

Nõukogude Eesti tööstuse küttevajaduse struktuur käesoleval viisaastakul (aastad 1946—1950).

Kütuse liigid	1936	1946	1947	1948	1949	1950
	% -des					
Puitküte	33,4	20,8	11,5	5,5	2,3	1,5
Põlevkivi	39,6	57,5	60,9	65,7	65,9	66,0
Turvas	11,4	8,4	11,8	13,7	16,7	18,0
Põlevkiviõli	5,1	2,7	3,2	4,2	5,1	7,0
Kivisüsi	10,5	10,6	12,6	10,9	10,0	7,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kütteprobleem Nõukogude Eesti rahvamajanduses, mõistagi, ei piirdu üksnes ruumide ja tehnoloogilise kütte küsimustega, vaid see probleem olulises osas seisneb ka energeetikas. Teadlikult ja eesmärgi-kindlalt suurendame nii põlevkivi kui ka turba osatähtsust rahvamajanduslikus, peamiselt aga tööstuslikus ja transpordi küttebilansis, eriti selle energeetilises osas. Põlevkivi- kui ka turbatarvitus tööstuses peab suurenema eeskätt soojusjõujaamade osas elektrienergia tootmiseks. Probleemi lahendus tulevikuperspektiivis ei seisne selles mõttes mitte põlevkivi ja turba üha ulatuslikumas juurdeveos tööstusse vajaliku jõu produtseerimiseks, vaid põlevkivi ja turba ümber töötamises elektrienergiaks mainitud kütteallikate leiukohtadel ja toodetud energia juhtimises tarbimispaikadesse, nii tööstusse, transpordialadele (raudtee elektrifitseerimine) kui ka põllumajandusse. Selle küsimuse lahendamisel omab kahtlemata sama tähtsust ka hidroenergia.

Kütuste tootmiseks ja nende transportimiseks, samuti kütuseid tarvitavate agregaatide ja energeetiliste seadmete ehitamiseks kulutatakse rahvamajanduses kolossaalseid summasid. See asjaolu kohustab meid

suurima tähelepanuga suhtuma küsimustesse, mis puudutavad kütuste ökonoomseimat ja ratsionaalseimat kasutamist.

Kütuste kui ka elektrienergia ratsionaalne kasutamine evib suurt tähtsust eriti küttebilansi kergendamisel. Sest mida ökonoomsemalt ja ratsionaalsemalt kütuseid kasutatakse, seda rohkem on võimalik neid säästa, mis aitab tähelepanuväärselt suurendada jaotamisele tulevat kütuste fondi ja vähendada võimalikku defitsiiti või anda koguni ülejääki (reservi) küttebilansis. Kui näiteks ainult raudtee, mis tarvitaks aastas 250 000 tonni põlevkivi, suudaks teostada kütuse kokkuvõidu kasvõi ainult 5% ulatuses, siis säästaks see 12 500 tonni põlevkivi, millega oleks võimalik rahuldada mitme suurema tehase küttevajadus kogu aasta jooksul. Seepärast väikegi protsent kokkuvõidu kütte alal võib anda kogu maa ulatuses suure efekti tuhandete tonnide põlevkivi, turba ja muude kütuste näol.

Kus ja kuidas saavutada kokkuvõidu kütuste tarvitamisel, on küsimus, millega peavad tegelema kõik kütuste tarbijad, eriti aga kütuste suurtarbijad, nagu raudtee, elektrijaamad ja tööstus. Piirdugem selles küsimuses vaid mõningate üldiseloomulike märkmetega.

Uheks üldtuntumaks ning küllaltki efektiivseks ratsionaliseerimisevõtteks kütuste kasutamisel tööstuslikes ettevõtteis on kütuste laoshoidmise korraldamine. Kütuste laoshoidmiseks on vaja kehtestada rangelt kindlaksmääratud ning täitmiseks kohustuslikud instruksioonid. Kõnelemata ratsionaliseerimisvõimalustest kütterežiimis endas, annab üksnes juba kütuste laoshoidmise distsiplineerimine tähelepanuväärt suuri koguseid n. ö. lisakütust.

Suurt osa võitluses kütuste kõige ökonoomsema ja ratsionaalsema kasutamise eest etendab kütuste tarvituse plaanimine ja normimine, kütuste tehniliselt põhjendatud kulunormide väljatöötamine ja nende kehtestamine.

Mitte väiksemat tähtsust kütuste ratsionaalsemaks kasutamiseks omab ettevõtete kütterežiimi õige plaanimine. Otstarbeka kütuse-liigi kindlaksmääramine iga kütteseadme ja agregaadid tarvis võib omakorda anda tunduvat kokkuvõidu kütuste alal, nii nende veokauguste raadiuste lähendamise ning vastassuunaliste vedude kaotamise arvel kui ka kütuste ratsionaalsema kasutamise arvel küttekoldeis, mis on eriliselt kohaldatud antud kütusele. Küttekoldeist nii tööstuses kui ka elamuis (keskkütteseadmetega) olid kodanlikus Eestis paljud kohaldatud eeskätt kivisöe kasutamiseks. Et praegu ja ka tulevikuperspektiivis toimub Nõukogude Eesti kütte-energeetilises majanduses plaaniline

siirdumine peamiselt kohalikele kütteresurssidele, siis osutub küttekollete vastav ümberehitamine ja kohaldamine põlevkivile ja turbale üheks esmajärguliseks kütte-energeetiliseks ülesandeks.

Üheks oluliseks ülesandeks kütteseadmete tehnilise kohandamise kõrval on küttebilansside koostamine üksikute rajoonide järgi Nõukogude Eestis. Nõnda tuleb näiteks koostada üksikasjalisemalt läbitöötatud küttebilansid suuremate tarbimiskeskuste (linnade) ja nende ümbruskondade (näiteks maakondade) järgi, selgitades tehniliselt põhjendatud normide alusel nii sealsete tööstusettevõtete, koolide, haiglate, elamute jne. küttevajaduse kui ka selle vajaduse katte kohapeal leiduvate võimalustega. Neil rajooni küttebilanssidel on suur tähtsus eriti selles mõttes, et need võimaldavad vältida kütuste ebaratsionaalseid vastassuunalisi vedusid ja selgitada kohapeal toodetavate kütuste kasutamist. Pärnu rajooni küttebilans näitas, et on otstarbekas Lavassaare turvast kasutada Pärnus asetsevate tehaste, koolide, haiglate jne., samuti ka Sindi tekstiilsuurevabriku küttevajaduse rahuldamiseks. Seda turvast ei tuleks plaanida Tallinna tarvis ega sinna vedada ning samal ajal Pärnu ja Sindi küttevajadust rahuldada juurdeveetavate kütustega kustki kaugemalt. Viljandi rajooni küttebilans näitas, et on vaja hakata kiiresti rajama ning intensiivselt arendama turbatootmist linnä lähemas ümbruses, et rahuldada nii tööstuse kui ka kommunaalmajanduse küttevajadust, ja mitte jääda lootma juurdeveetavale kütusele kustki mujalt või koguni jätkata küttepuidu kasutamist senises ulatuses ja tempos. Selliste igakülgset läbikaalutud ja tehnilise üksikasjalikkusega põhjendatud, seega mitte minevikust pärinevate ja šablooniliste andmetega tõestatud rajooni-küttebilansside koostamine on kohalike (maakonna ja linna) plaanikomisjonide tähtsamaid tööülesandeid.

See näitab, et sotsialistlikus majandussüsteemis kütustevajaduse arvestuse, plaanimise ja normimise õiges käsitlemises, kütterežiimi ratsionaalses kindlaksmääramises, kütuste kaugete ja vastassuunaliste vedude kaotamises samuti peituvad tähelepanuväärt suured kütuste kokkuhoiu reservid.

Mainitud võimalused kütuste ökonoomsemaks ning ratsionaalsemaks kasutamiseks on üldiselt tuntud. On vaja, et need võimalused ei jääks ainult teadmiseks, vaid leiaksid vabariiklikus ulatuses ka tegeliku rakendamist. Uhtlasi on vaja tõsta ka kütuste ökonoomsena ning ratsionaalsema kasutamise suhtes vastutustunnet nii ettevõtteis, peavalitsustes kui ka ministeeriumides. Sest kuidas saab vastu-

tus kütuste ebaökonomise, koguni pillava kasutamise eest olla väiksem (või pole seda vastutust tihtipeale üldse) kui rahaliste vahendite, toiduainete ja muude materjalide ebaõige kasutamise eest? Sest kütus — see on leib tööstusele ja transpordile, nagu väljendas tabavalt Lenin.

Kütuste ratsionaalsema ning ökonomisema kasutamise suhtes omavad erilist tähtsust vastavate kohustuste võtmine sotsialistliku võistluse korras brigaadide organiseerimisega eesrindlikemaist töolistest, küttesajanduse teenindamiseks ettevõtteis. Tuleb otsustavat võitlust pidada UK(b)P XVIII kongressil püstitatud resolutsiooni täitmise eest, mille kohaselt „tööstuse, kommunaalmajanduse, transpordi ja põllumajanduse kõigi ettevõtete tähtsaimaks ülesandeks on — kütuse ja elektrienergia ökonomia“.

Nii kütuste kui ka elektrienergia kõige ökonomisem ning ratsionaalsem kasutamine võimaldab alandada toodangu omahinda, eriti neis tööstusharudes, kus kütus on omahinna struktuuris olulisemaks kulu-
elemendiks. Omahinna alandamine suurendab sotsialistlikku akumulatsiooni ning sel teel omakorda kiirendab sotsialistliku ülesehitustöö tempo Nõukogude Eestis.

V. Spetsialiseerimine ja koopereerimine tööstuses.

Kapitalistlik kaubamajandus arenes töö ühiskondliku jaotuse alusel ja omakorda süvendas tootmisprotsessi ühiskondlikku diferentseerumist, arendades seda seninägemata mõõtmeini. Seega hävitas kapitalistlik kaubamajandus tootmises senise patriarhaalse endassesuletuse ja kinnisuse. Tootmisprotsess hakkas üha rohkem jagunema arvukaise üksiklülidesse ja kapitalistlik kaubamajandus lõi ka esimesena tootmise ühiskondliku protsessi üksiklülide vahele vastastikused seosed, neid järjest kasvava tempoga süvendades. Tootmisprotsess muutus ühiskondlikult tingitud ja oma olemuselt kollektiivselt teostatavaks protsessiks, kusjuures tootmisvahendite omandus jäi erakapitalistlikuks.

Lenin iseloomustab seda protsessi järgmiste sõnadega:

„Kaubamajanduse aluseks on töö ühiskondlik jaotus. Töötlev tööstus eraldub ürgtootvast tööstusest ning kumbki neist ositub paljudesse liikidesse ja alaliikidesse, tootes kauba kujul erisuguseid tooteid ning vahetades need kõigi teiste käitiste toodetega. Sel viisil suurendab kaubamajanduse arenemine üksikute ja iseseisvate tööstusharude arvu; selle arenemise tendents seisneb selles, et muuta eriliseks tööstusharuks mitte ainult iga erilaadse toote valmistamise, vaid isegi toote iga üksik osa; ja mitte üksnes toote valmistamine, vaid ka üksikud operatsioonid, mis on vajalikud toote valmistamisel tarbimise otstarbekis“²².

Need Lenini sõnad on äärmiselt tähtsad tööstuse spetsialiseerumise põhialuste selgitamiseks kapitalistliku kaubamajanduse tingimustes. Lenini neist sõnadest võime järeldada esiteks, et tööstusliku tootmise spetsialiseerumine on tööstuse progressiivse arenemise üldine ning tähtsaim tendents. Teiseks, kapitalismi tingimustes on põhilisemaks momendiks,

²² Ленин, Сочинения, т. 3, 1946.

mis määrab spetsialiseerumisprotsessi arenemise, töö ühiskondliku jaotuse kasv. Spetsialiseerumine süveneb ja muutub oma vormidelt liitsemaks töö süveneva ühiskondliku jagunemise toimel.

Tähtis on veel tööstuse spetsialiseerumise tehnoloogiline alus. Nimelt on tänapäeva spetsialiseerumine võimalik vaid arenenud masintootmise baasil ning tehniliste teadmiste niisugusel tasemel, mis võimaldab kontrollida tootmisprotsessi üldisi keemilisi ja füüsikalisi tingimusi. Nõnda muutub spetsialiseerumine tööstuses arenenud masintootmise tingimustes järjest rohkem tehnilis-ökonoomiliseks vajaduseks. Uhelt poolt vajab spetsialiseerumine oma edasiarenemiseks masinatehnikat ja selles mõttes on ta masintootmise resultaatiks. Teiselt poolt on spetsialiseerumine ise kõigi nende võimaluste efektiivseima kasutamise eelduseks, mis kaasnevad tehnilise progressiga; nõnda on spetsialiseerumine ise edasise tehnilise progressi tingimus. See vastastikune sõltuvus tiheneb ja süveneb, mida kõrgemale tehnilisele tasemele arenevad ühiskonna tootlikud jõud.

Tootmisvahendite ja tööjõu massilise kontsentratsiooni alusel tarkavad säärase töövahendid, mis oma arenemise praegusel tasemel teevad tööstuse spetsialiseerimise kogu ühiskonna tehniliseks vajaduseks.

Mõelgem näiteks, millise pöörde tekitas kombineeritud masinate ja eriti automaatmasinate süsteem tööprotsessis. Alles säärase masinate süsteemi rakendamisega vabanes tööprotsess inimorganite piiratud ja ebatäpsusest, muutus tootmisprotsessi teaduse tehnoloogiliseks rakenduseks, liigendades kogu tootmisprotsessi üha rohkem üksikoperatsioonideks. Kõik need asjaolud, eriti tootmise üksikoperatsioonide teostamine spetsiaalsete masinate ja spetsiaalsete masinasüsteemidega, on kujunenud tööviljakuse tõusu otsustavaiks eeldusteks.

Selle tagajärjel kandub spetsialiseerumine inimeselt masinale üle, inimese poolt käsitletavalt ning juhitavalt tööriistalt kombineeritud masinate süsteemile. Masin omakorda on tänapäeval oma funktsioonide täitmisel saavutanud säärase mitmekülgsuse ja täiuslikkuse, et ta efektiivse kasutamise ja tehnika edasise progressi tingimuseks on saanud vooltootmine, mis eeldab tööstuse massilist spetsialiseerimist.

Tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise tagajärjel kiireneb tootmisprotsess võrratult. Vooltootmise süsteemil põhinev toodete massiline valmistamine, toodete standardimine jne. on kõik tänapäeva tehnika arengu tähtsamad protsessid, mis etendavad esmajärgulist osa

ühiskondliku tööviljakuse tõstmisel. Need tehnilised tendentsid on saanud võimalikuks seoses masinate spetsialiseerimisega, samuti eriliste spetsiaalmasinate ja masinasüsteemide töö vastastikuse sõltuvuse süvendamisega.

Tööstuse spetsialiseerimisel, eriti aga spetsialiseerimisel toote üksikosaade järgi, on suuri eeliseid, mis on lahutamatu seotud massi tootmise organiseerimisega. See tootmisprintsip, mis seisneb identsete toodete piiratud tüüpide arvu massilises valmistamises, on tööstusliku tootmise spetsialiseerimise, mehhaniseerimise ja automatiseerimise otseks tulemuseks. Selle printsipi järgi võimaldab tootmine saavutada kõrgeimat tööviljakust ning toodangu omahinna alandamist.

Ent oleks väärt tööstuse spetsialiseerimises näha puhttehnilist probleemi. Spetsialiseerimine tööstuses on suurel määral sotsiaalne probleem, olles ühtlasi klassiprobleemiks, mis ilmneb kõigepealt selles, et kapitalistliku ühiskonnakorra tingimustes toimub spetsialiseerumine profiidi ajendusel ning teostub tööliklassi arvel ja tööliklassi vastu. Kapitalismitingimustes süvendab ja teravdab spetsialiseerimine töö kapitalistlikku jaotust, ühiskondlikku ebavõrdsust ning sellega seoses ka klassidevahelist antagonismi.

Tööstuse spetsialiseerimine ja sellega seotud tootmisprotsesside mehhaniseerimine ja automatiseerimine loovad materiaal-tehnilised eeldused töö manufaktuurse resp. kapitalistliku jaotuse ning sellele omase professionaalse idiotismi kaotamiseks (Marx). Kaasaegse spetsialiseeritud suurtootmise materiaal-tehnilised tingimused nõuavad töö emantsipeerimist piiratud, väsitavast ja kurnavast spetsiaalsusest. Mainitud tingimused nõuavad töötajate universaalset arenemist, nende säärast arenemist, mis vastab tootmise mitmekülgsele ja komplitseeritusele ning mis lubab neil mõista detailse üksikoperatsiooni seost toote valmistamisel kogu ühiskondliku tootmisprotsessiga. Ainult niisugune arenemine võimaldab tegelikul tootjal täiuslikult vallata vastava funktsiooni täitmist tootmisel, kindlustades tehnika edasist progressi. Kapitalismi üks sügavamaid vastuolusid seisnebki selles, et ta spetsialiseeritud automaattootmise progressiivset külge juba selle alguses moonutab ja lämmatab. Aheldades töölise masina külge kisub kapitalism lõplikult ta eemale detailseima tööoperatsiooni tervikulisest tootmisprotsessi organisatsioonist ja seab viimase talle vastu vaenuliku jõuna.

Tööstuse spetsialiseerumine kapitalistlikus majandussüsteemis vähen-

dab muutuvkapitali osasuurst võrreldes konstantse kapitaliga. See kiirendab omakorda tööliste lülitamist tööjõudude reservarmeesse ja muudab selle alatiste, krooniliste töötute armeeks. Ja kui sellele lisada veel asjaolu, et kapitalistlikul tootmisel on tendents teha end üha rohkem sõltumatuks tööliste kvalifikatsioonist, võime mõista, missugust osa etendavad tööstuse spetsialiseerumise kapitalistlikud vormid tööliste eksploateerimise, töötasude omastamise, proletariaadi absoluutse vaesumise ja selle süvenemise suhtes.

Oma olemuselt nõuab tööstuse spetsialiseerimine tootmise plaanikindlat organisatsiooni, selle plaanikindlat reguleerimist ja kontrolli. Kapitalism pole suuteline teostama tööstuse plaanikindlat spetsialiseerimist laiemas ühiskondlikus mõttes, sest kapitalistlik tootmine on anarhiline. Vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmisvahendite eraomanduse vahel kapitalismitingimustes teeb absoluutselt võimatuks tootmise organiseerimise progressiivseimate vormide — nagu seda endast kujutab tootmise spetsialiseerimine — plaanikindla rakendamise rahvamajanduse kui terviku ulatuses. Seepärast toimub siin tööstuse spetsialiseerimine vaid kitsais, piiratud raames.

Periodiliselt korduvad majanduskriisid, tehaste krooniline alaraken-dus, kaupade turustamise raskused jms. kitsendavad kapitalistlike ettevõtete spetsialiseerimise võimalusi. Lakkamatus, üksteist hävitada püüdvas konkurentsisis on ettevõtjad sageli sunnitud tegema muudatusi toodete tüüpides ja konstruktsioonides, korraldama ümber toodangu struktuuri jne. vastavalt momendil kujunenud realiseerimisvõimalustele ja väljavaadetele.

Kapitalistliku maailma väga paljudes eri tööstusharudes, hoolimata suhteliselt kõrgeast spetsialiseerumisastmest, toimub alatine tootekonstruktsioonide muutmine ja ülearune, mõttetu mitmekesisustamine, mis kaugeltki ei ole tingitud tehnilise progressi nõudest. Ilmeka näitena võib tuua kapitalistlike maade jalgrattatööstust. Peaaegu igal firmal on siin oma konstruktsioon, ehituslaad. Tarvitatakse lõpmatult eri suuruse ja pöördearvuga kruve, kõige erinevamate mõõtmetega sadulaid ja torusid. On loendatud üle 400 erinevate mõõtmete ja vormiga piduri- ja pedaalikummi, üle 100 eri liigi pedaalivända ja vändalaagri- assi, üle 130 mitmelaadilise koonuse. Mõistagi pole säärane olukord tingitud tehnilisest progressist. Säärane mõttetu ning raiskav mitmekesisus on seletatav vaid võidujooksuga ostjaskonna järele. Iga firma püüab oma jalgratast individualiseerida, varustada seda iga-suguste lisanditega, konstrueerida iga mutter, kruvi või toru teissu-

guste mõõtmete ja vormiga kui tema võistlejail. Samasugune olukord on ka autotööstuses, masinaehituse ja mitmelaadiliste instrumentide tööstuses kapitalistlikes maades. On üldse teada, et ühe firma õmb-lusmasina osa ei saa asendada teise firma õmb-lusmasina sama osaga, et ühe firma seinakella mehhanismi osi ei saa parandamisel asendada teise firma seinakella osadega, et ühest firmast päritolevate koorelahu-tajate, automootorite, rehepeksu-, arvestus-, külvi-, niidu-, kirjutus- jne. masinate osi ei saa kasutada teise firma vastavate masinate paranda-misel. On ilmne, kui võrd raiskav ning ebamajanduslik on säärane olu-kord. Ühtlasi on ka ilmne, kui võrd niisugune võitlus turgude pärast, võidujooks ostjaskonna järele ja võidujooks maksimaalse profiidi järele killustavad kapitalistlikku tootmist ja pidurdavad tööstus-ettevõtete otstarbekat tehnilis-ökonomilist spetsialiseerumist.

Nagu on võimatu kapitalismitingimustes tööstusliku tootmise spet-sialiseerimine rahvamajanduse kui terviku ulatuses, nõnda on kapita-lismitingimustes võimatu ka tööstusettevõtete koopereerimine rahvamajanduslikus ulatuses. Ainult kapitalistlike monopolide poolt haaratud tootmise üksikalade piires on ettevõtete mõnesugune koope-reerimine mõeldav. Kuid sellelgi juhtumil ei oma koopereerimine sta-biilset, järjekindlat iseloomu.

Kõneldes ühiskondliku ja tehnilise tööjaotuse printsiipiaalsest erine-vusest, näitas Marx reljeefselt asjaolusid, mis teevad võimatuks koope-reerimise kapitalistliku tootmise alal terviklikus ulatuses: „Ühiskonnal tervikuna on vabrikü seemise struktuuriga niipalju ühist, et ka temal on oma tööjaotus. Kui tuua näitena tööjaotus kaasaegses vabrikus ja kohaldada see kogu ühiskonnale, leiaksime, et rikkuste tootmiseks kõige paremini organiseeritud ühiskonnal peaks olema üksainus peamine ette-võtja, kes varem koostatud reeglite järgi jaotaks tegevuse ühiskonna eri liikmete vahel. Ent tegelikkuses ei näe me seda. Kuna kaasaegses vabrikus on tööjaotus üksikasjadeni kindlaks määratud ettevõtja võimu poolt, ei oma kaasaegne ühiskond oma töö jaotuseks mingisuguseid reegleid, mingisugust võimu, välja arvatud vaba konkurents“²³.

Seega ainult üksikettevõtte raames saab kapitalism hoida enda käes tootmise kooskõlastamise, tootmise koopereerimise mehhanismi. Selle mehhanismi üle ei disponeeri ta enam, niipea kui koopereerimine aset peaks leidma erisuguste ettevõtete, kapitalistliku tööstuse eri harude vahel. Teatavaid tulemusi, tõsi küll, ettevõtetevahelise koopereerimise

²³ К. Маркс, Ницета философии, 1937, lk. 71.

alal on kapitalism saavutanud sõjatööstuslikus tootmises, näiteks sõjalaevade ehitamise alal ja samuti ka relvade tootmise alal. Seda ei saa aga öelda enamiku teiste kapitalistlike tööstusharude kohta. Ettevõtete seos kapitalistliku turu kaudu kujutab endast vaid teatud astet ettevõtete tõelikuks koopereerimiseks, mille teostamine kapitalismi raames saab olla tugevasti piiratud, ikka vaid osaline ja sedagi mingi monopoli (trusti) enda raames.

Nõnda ei tähenda tööstusettevõtete spetsialiseerumine kapitalismitingimustes kaugeltki mitte nende ettevõtete omavahelist koopereerimist. Tööstusliku tootmise spetsialiseerumine ei leia siin tuge spetsialiseeritud ettevõtete vastava koopereerimissüsteemi poolt. Asjaolu, et kapitalistlikud ettevõtted plaanikindla koopereerimise asemel üksteisega seoses on vaid turumehhanismi kaudu, piirab ja pidurdab nende spetsialiseerumist tunduvalt.

Ka kodanliku Eesti tööstuse spetsialiseerumine ja koopereerimine võis toimuda ainult väga kitsais raames. Kui vaadelda kodanliku Eesti tööstusharude nomenklatuuri, siis näeme, et see paljude aastate vältel üldjoontes jäi samaks. Kodanluse võimutsemise kahekümne aasta vältel Eesti tööstusharuline struktuur muutus vähe, mis näitab, et kodanliku Eesti tööstuslik tootmine diferentseerus vähe ja spetsialiseerus nõrgalt. Seetõttu pidid jääma saavutamata ka kõik need rahvamajan-

Tabel 17.

Kodanliku Eesti tööstuse diferentseerumisnäitajaid aastail 1924 ja 1936.

Tööstuse pearühmad kodanlikus Eestis	Tööstusharude arv neis pearühmades	
	1924	1936
Murrud ja kaevandused	4	6
Mineraalide töötlemine	12	12
Metallitööstus	19	16
Keemiatööstus	18	16
Nahatööstus	4	3
Tekstiiltööstus	14	13
Puidutööstus	18	15
Tselluloosi- ja paberitööstus	5	4
Polügraafiatööstus	3	6
Toiduainetetööstus	22	20
Kehakattetööstus	4	4
Pudukaubatööstus	2	4
Elektrijaamad ja gaasivabrikud	2	2
K o k k u	127	121

duslikud eelised ja paremused, mis kaasnevad spetsialiseerumisega kui tähtsa alusega tootmise kõrgemate organisatsioonivormide rakendamiseks. Eelöeldut iseloomustavad tabeli 17 andmed.

Ulaltoodud andmeist võime järeldada, et kodanliku Eesti tööstuse spetsialiseerumine ei süvenenud üldse, ei näidanud progressi, vastupidi — stagneerus. Tõsi küll, mõned uued tööstuslikud tootmisalad, nagu kunstsarvetootmine, kunstsarv- ja bakeliitesemete tootmine, fosforiiditööstus, põlevkivikeemiatööstus, kummitööstus jt., tekkisid Eestis kodanlikul ajal juurde. Seevastu aga teiselt poolt laostusid ja kadusid mitmed tööstuslikud tootmisalad sootuks. Laostusid ja lakkasid olemast laevaehituse-suurtehased (Vene-Balti, Beckeri, Peetri jt.), vagunitehas („Dvigatel“), põhikeemiatehas väävel- ja soolhappe, glaubrisoola jt. kemikaalide tootmiseks (Mayer), tikutraaditööstus jne.

Samuti ei suutnud mitmed endised spetsiaal-tootmisalad turukonjunktuuri ja konkurentsi tõttu enam jääda oma endise erialase toodanguprofiili juurde, vaid muutusid universaalse iseloomuga tööstusettevõtteks. Eriti kujukalt ilmnes see tendents kodanliku Eesti metallitööstuses ning tekstiil- ja puidutööstuses. Kui metallitehas „Ilmarine“ (Tallinnas) varem ail aegadel oli spetsialiseerunud eeskätt viinapõletamis- ja rektifikatsiooniseadmete ning tapamajade seadmete tootmisele ja „Franz Krulli“ tehas (Tallinnas) eriti külmutusseadmete tootmisele, siis kodanlikus Eestis muutus nende ja paljude teiste nende taoliste tehaste toodanguprofiil ääretult universaalseks. Teravais, üksteist hävitada püüdva konkurentsi tingimustes ja võidujooksus ostjaskonna järele olid paljud endised spetsialiseerunud tööstusettevõtted valmis tootma tarbijale kasvõi ühtainustki nõutavat eset, et kuidagi leida võimalust kasumi, profiidi saamiseks. Väga iseloomustav selles mõttes on vaadelda metallitehaste toodangu struktuuri kodanliku Eesti ajal (tab. 18).

Ulalesitatud toodete loetelu ei hõlma kaugeltki veel kõiki nimetatud metallitehastes valmistatud tooteid 1938. aastal. Tõenäoliselt „mitmesuguste muude“ all on veel rohkesti igasuguseid eraldi nimetamata tooteid, mida valmistasid need tehased. Samal aastal töötas „Ilmarise“ tehases 303 töölit, „Lavernas“ 27 töölit.

Mitte ainult 1938. aastal polnud nimetatud tehaste toodanguprofiil ebamäärane. See ebamäärasus, juhuslikkus ja muutlikkus oli püsiva iseloomuga. Ühel aastal valmistas „Ilmarine“ ühe põlevkivipunkri, ühe turbaelevaatori-küna, ühe bensini mootorikere, paarkümmend hammasrattast ja kümme rull-laagrit, teisel aastal valmistas „Ilma-

Tabel 18.

1938. a. metallitehastes „Ilmarine“ ja „Laverna“ valmistatud toodete loetelu.

A/S. „Ilmarine“ Tallinnas			Masinaehitus „Laverna“ Tallinnas		
Valmistatud kaubad	Mõõtühik	Kogus	Valmistatud kaubad	Mõõtühik	Kogus
Keskküttekatlad	tk.	3	Kassa- ja arhiivikapid	tk.	42
Soojaveeboilerid	”	9	Kapid (sissemüritavad)	”	2
Lumesahad	”	7	Varakambriksed	”	5
Aurumasinad	”	3	Raadiojaama kapp	”	1
Teehõõvliid	”	5	Hüdropuldid	”	205
Lintveo-traktorid	”	3	Mootorpritsid	”	3
Põlevkivipunker	”	1	Storz-ühendid	pr.	100
K/t. pöörmed	”	21	Vahukustutaja	tk.	1
Veoauto-järelevankrid	”	4	Munavahumasin	”	1
Autopl. juhikapid	”	14	Kohvipaagistaja	”	1
Auto pealeehitised	”	6	Nurgamõõtjad	”	4
Pesukatlatorustikud	”	9	Papilõikekäärid	”	1
Rull-laagrid	”	16	Plekikäärid	”	1
Bensiinimootori-kere	”	1	Ritsmasin	”	1
Lennukipommid	”	100	Traatmasin	”	1
Turbaelev. küna	”	1	Naftamootor	”	1
Trollikurattad	”	80	Spindelpress	”	1
Kahekäigu-plaansõel	”	1	Õlikütteseadeldis	”	2
Restistaabid	”	1 500	Eksenterpress	”	1
Raudsõrestik	kompl.	1	Mitmesug. muud	Ekr.	37 500
Teod	tk.	8			
Hammasrattad	”	27			
Küttekolded	kompl.	2			
Radiaatorid	m ²	2 853			
Labidad	tk.	1 580			
Ketid	Ekr.	18 379.—			
Vankriteljed	”	9 061.—			
Sahaterad	”	4 199.—			
Kirved	”	3 057.—			
Vankrimutrid	tk.	5 487			
„Alveier“-pumbad	Ekr.	3 956.—			
Keskküttekatla osad	”	44 932.—			
Mitmesug. muud	”	437 723.—			

rine“ midagi muud. Analoogiliselt muutliku iseloomuga aastast aastasse oli ka „Laverna“ ja paljude teiste metallitehaste toodangu struktuur, õigemini — kogu kodanliku Eesti metallitööstuse toodangu struktuur. On mõistetav, kuidas mõjus säärane alatine konstruktsioonide muutmise tootmise alal valmistatavate toodete omahinnale, aga samuti ka töölise tööviljakusele.

Sääraustes tingimustes ilmselt ei saanud olla juttugi vähimastki koostööst üksikute ettevõtete vahel ei tootmise spetsialiseerimise ega ka kooperaerimise alal. Iga firma püüdis individuaalselt kindlustada endale võimalikult rohkem tellimusi, sageli hoolimata nende

tellimuste tehnilisest iseloomust, hoolimata sellest, kas tehase seadmete ja tööjõududega oleks üldse otstarbekas olnud sääraсте tellimuste täitmisele asumine jne. Oli vaja kasutada igasuguseid vahendeid selleks, et jätta tellimustest ilma oma konkurente.

Iga firma püüdis toota kaupa, millede müügiks antud momendil olid soodsaimad, s. t. kasumisaamise suhtes soodsaimad, väljavaated; osutus vajalikuks igasuguste mõeldavate lisanditega individualiseerida oma tooteid, et teha need erinevaiks oma võistlejate toodetest.

Teatavale spetsialiseerumisastmele olid tegelikult jõudnud ühelt poolt vaid need tööstuslikud tootmisharud kodanlikus Eestis, mis tootsid poolfabrikaate väljaveoks imperialistlikesse maadesse. Säärasteks tootmisharudeks olid tselluloosi- ja paberitööstus, vineeri-, põlevkivitoorõli-, aknaklaasi- ja kunstsarvetööstus, samuti ka tuletikutööstus. Need tootmisalad olid juba oma homogeensete toodete iseloomu poolest spetsialiseerunud tööstusalad. Sääraseiks spetsiaalseiks tootmisaladeks, millede toodang oli spetsialiseerunud masstoodanguks, olid ka veel tsemenditööstus, telliste, lubja-, turbatööstus jt.

Ent nendegi spetsialiseerunud tööstuslike tootmisalade arenemist pidurdasid kodanliku Eesti kapitalistlikule majandusele iseloomulikud tingimused. Hävitava konkurentsi, välismaise monopolistliku kapitali sekkumise tõttu kitsenesid ka nende spetsialiseerunud tootmisalade arenemisvõimalused tunduvalt. Meenutagem selles mõttes siinkohal vaid tuletikutööstuse, tsemendi- ja tellistetööstuse, piiritusvabrikute jt. saatust kodanlikus Eestis.

Kui mitte arvestada neid tööstusharusid, mis juba oma toodangu homogeensusest tingituna pidid olema spetsialiseerunud aladeks, tuleb kõiki teisi tööstuslikke tootmisalasisid kodanlikus Eestis iseloomustada kui äärmiselt madala spetsialiseerumisastmega tootmisalasisid. Täheandab, just neil tööstuslikel tootmisaladel — nagu metallitööstus, tekstiiltööstus, puidutööstus jt., mis oma toodangu iseloomult ja tootmise progressi seisukohalt oleksid pidanud kõige rohkem spetsialiseeruma ja kus sellega seoses oleks pidanud kaasuma ka ettevõtete vaheline koopereerimine, jäi kodanlikus Eestis domineerima ääretu universalism. Iseloomustav on ka just see, et mainitud universalism esines tavaliselt terve rea samalaadsete, samatüübiliste tehaste toodangus. Kodanlik-natsionalistliku Eesti majanduslik mannetus ja tootmise anarhia hoidsid kammitsais tööstusliku tootmise spetsialiseerumist ja koopereerimist kui tööstuse progressiivse arenemise

tähtsat ning üldist tendentsi; sellega pidurdati tööviljakuse kasvu ja tootlike jõudude arenemist.

Eeltoodust selgus, et spetsialiseerimine on tähtsamaid tingimusi tootmise ratsionaalseks organiseerimiseks. Spetsialiseerimine tööstuses tõstab tööviljakust ja võimaldab otstarbekaimalt kasutada tänapäeva tehnika saavutusi.

Kapitalismitingimustes, nagu nägime, on tööstusliku tootmise plaaniline spetsialiseerimine rahvamajanduse kui terviku ulatuses võimatu. Konkurentsi surve, profiiditaotlus, töö ühiskondliku jaotuse stiihiline iseloom jms., kõik see vajutab omalt poolt pitseri spetsialiseerimise vormidele, meetoditele ja astmele kapitalistlikus tööstuses. Nagu nägime, ka turustamise kitsad raamid otse pidurdasid ja tõkestasid kodanlikus Eestis tööstusliku tootmise spetsialiseerumist.

Sotsialismitingimustes saab spetsialiseerimine tööstuses sootuks teisuguse sisu. Kõigepealt, sotsialistliku majandussüsteemi tingimustes ei arene spetsialiseerimine mingi stiihilise konkurentsi surve, vaid ette kindlaksmääratud plaani alusel. Nõukogude tööstuse sotsialistlik iseloom teeb võimalikuks teostada järjekindlat ja oma üksikosades kooskõlastatud spetsialiseerimist kõigil tööstuslikel tootmisaladel. Seda ei piira turumahu kitsus. Nõukogude majanduses pole olemas säärase iseloomuga konkurentsi, mis kapitalistlikus majanduses sunnib kapitaliste säilitama ja suurendama toodete mustreid ja tüüpe ning nendega mõttetult iseäratsema, loobuma spetsialiseerimise järjekindlast teostamisest.

Nõukogude tööstuse spetsialiseerimine erineb tööstuse kapitalistlikust spetsialiseerimisest mitte ainult oma plaanilise iseloomu tõttu. Sotsialismitingimustes muutub põhjalikult ka spetsialiseerimise mõju tööliklassile. Kapitalistlik spetsialiseerimine, aheldades töölist mingi kitsa funktsiooni täitmisele tootmisprotsessis, kahjustab tema vaimset ja füüsilist jõudu, soodustades „professionaalset idiotismi“. Kapitalistlik süsteem, nagu öeldud, ei anna töölistele võimalust vallata kogu tootmisprotsessi tema tervikluses ja mitmepalgelisuses. Seevastu sotsialistliku tööstuse tööline võib ühendada oma tööalal esinevat sügavamatki spetsialiseerimist kogu tootmisprotsessi tervikliku mõistmisega. Seda võimaldab tööliste kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine kuni insener-tehnilise personaali tasemeni. Nagu näitab NSVL kogemus, on see teeks vastandlikkuse kaotamisel vaimse ja füüsilise töö vahel.

Spetsialiseerimine tööstusliku tootmise alal seoses tootmise järjest

ulatuslikuma mehhaniseerimise ja automatiseerimisega võimaldab üleminekut mitmete töomasinate ja nende gruppide teenindamisele ühe töölise poolt. Tööline, teenindades tervet töomasinate gruppi, on sisuliselt juba teatud tootmissektori juhtija. Ta muutub seejuures võrralt mitmekülgsema kvalifikatsiooniga tööliseks. Tema töö tüüp on sootuks teise iseloomuga kui selle töölise töö tüüp, kes töötab üksikagregaadi juures. Mida rohkem süveneb tootmise spetsialiseerimine ja täieneb tootmistehnika, mida rohkem rakenduvad tootmisse masinate automaatsüsteemid, seda rohkem masinaid teenindatakse säärase tööliste poolt, seda lähemale jõuab tööline oma kvalifikatsioonilt ja oma töö tüübilt insener-tehnilise töölise kvalifikatsioonile, tema töö tüübile ja töö iseloomule. Seda väiksemaks muutub erinevus vaimse ja füüsilise töö vahel.

Sel viisil arendab sotsialistlik tööstus tootmise spetsialiseerimist mõõtmeis, mis kaugelt ületavad kapitalistliku praktika, ühendades spetsialiseerimist ühtsesse plaanisüsteemi, tuues täielikult nähtavale tootmise spetsialiseerimise tõelikke paremusi, vabastades selle kapitalistlikust masendavusest ja ühekülgisusest.

Sotsialistlik tööstus on orgaaniliselt seotud ettevõtetevahelise koopereerimisega. Nii koopereerimise kui spetsialiseerimise plaanid sotsialistlikus tööstuses on oma olemuselt teineteisega lahutamatus seoses, sest spetsialiseerimine ja koopereerimine on kaks vastastikku seoses olevat ning teineteist tingivat protsessi. Koopereerides spetsialiseeritud ettevõtteid on vaid nõukogude sotsialistlikus ühiskonnas võimalik kindlustada erisuguste tööstusharude plaanikindlat vastastikust üksteisega kohandamist üleriiklikus ulatuses. Tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise ülesandeks kajastub Nõukogude riigi ühendav ja suunav jõud erakordse näitlikkusega.

„Mida tähendab koopereerimine? See tähendab: hiiglaslik arv tehaseid töötab ühtse komando järgi ühtse ülesande lahendamiseks, üksteist abistades. Kust võite seda leida mujal? Kogu kapitalistlikus maailmas on tööstus jaotatud üksikuteks firmadeks, mis lakkamatult peavad üksteisega teravaimat võitlust. Meie juures on tööstus keskendatud ühtsesse kättesse, alistatud ühtsele tahtele, — oska vaid seda targasti kasutada,“ lausus kord Ordžonikidze, Nõukogude Liidu rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise silmapaistvamaid juhtijaid ²⁴.

²⁴ Орджоникидзе. О задачах тяжелой промышленности и стахановском движении. Партиздат, 1936, lk. 48.

Seega — mitte üksteist hävitav võitlus, nagu see omane on kapitalistlikele ettevõtetele kodanlikus ühiskonnas, vaid seltsimehelik abi, mida üks tehas annab teisele, on omane sotsialistlikule tööstusele nõukogude ühiskonnas. Nõnda valmistataksegi nõukogude autosid, traktoreid, masinaid-seadmeid, relvi jne. kümnete ja isegi sadade erisuguste tehaste otsesel osavõtul, koostöös. Sääraste erisuguste ettevõtete tootmisvõimsuste ühendamine nõuab endastmõistetavalt ühtse tootmisülesande täpset ositamist nende vahel, mida võimaldab ainult sotsialistlik majandussüsteem. Et edukalt koostööd teha, on vaja ettevõtteid spetsialiseerida, otstarbekalt lühendada toodete nomenklatuuri, kohandada seadmeid kindlaksmääratud toodete valmistamiseks, kindlustada vastavate kaadrite ettevalmistamist jne. Säärases koostöös liitub orgaaniliseks tervikuks üksik-tsehh, tehas ja nõukogude rahvamajandus tervikuliselt.

Tööstusliku tootmise spetsialiseerimine ja koostöö ei ole aga eesmärgiks iseendale. Seepärast ei saa nende küsimuste õigel ning otstarbekal lahendamisel mööduda mitmeist teistest küsimustest, millede lahendamist on vaja samaaegselt taotleda.

Tehaste spetsialiseerimise ja koostöö küsimuste õige lahendamine eeldab, et arvestatakse ühtlasi nende tehaste geograafilise paigutamise tingimusi, samuti ka nende kombineerimise, kontsentratsiooni jt. tingimusi. Muidugi mõista, eel tähendatud probleemide õige ning konkreetne lahendamine sotsialistlikus tööstuses võib omakorda toimuda vaid tehaste õigesti väljatöötatud spetsialiseerimise ja koostöö plaanide alusel.

Spetsialiseerimine ja koostöö mõjutavad väga olulisel määral teatud rajooni tööstusliku palge kujunemist. Eriti suurt tähtsust etendab seepärast tööstusettevõtete spetsialiseerimise, koostöö ja geograafilise paigutamise küsimuste kompleksne lahendamine. Kui ühe tehase spetsialiseerimisega kaasneb tema ebaratsionaalne paigutamine, siis säärane spetsialiseerimine on väär. Spetsialiseeritud ettevõtte ebaratsionaalne paigutamine põhjustab tavaliselt sääraste ettevõtte toodete ebaratsionaalseid, erakordselt kaugeid ja ka vastassuunalisi vedusid, mis avaldavad negatiivset mõju tootmisrütmile, omahinna alandamisele jne.

Spetsialiseerimise ja koostöö küsimuste kompleksne lahendamine nõuab ka uuelt-rajatavate, rekonstrueeritavate või taastatavate ettevõtete suure arvestamist.

On tõsi, et Nõukogude Liidu tööstus on suurimaid ning kõrgeima

kontsentratsiooniastmega ja tehniliselt kõrge tasemega tööstusi kogu maailmas. Selleks on ta kujunenud võrdlemisi lühikese aja jooksul, nimelt stalinlike viisaastakute jooksul, millal toimus Nõukogude Liidu laiaulatuslik industrialiseerimine. Nõukogude maa tööstus on disponeeritud kõigi nende eelistega, mis on omased kõrge kontsentratsiooniastmega tööstusele, ent samuti ka eelistega, mis tulenevad tootmise spetsialiseerimisest²⁵.

Ent suurtehased ei ole sotsialistliku tööstuse ainukesed vormid. Sotsialistliku majanduse mitmekesiste ülesannete lahendamisel osutuvad paljudel juhtumel otstarbekaks ka väiksema suurusega ettevõtted.

Teatavasti nõuab UK(b)P XVIII kongressi resolutsioon otsustavat võitlust nn. gigantomaaniaga ning keskmiste ja mittersuurte ettevõtete laialdast rajamist. See resolutsioon konkretiseerib marksistlik-leninistlikku teooriat tööstuse uutest vormidest ja paigutamisest sotsialistlikus ühiskonnas. Suurettevõtete ühekülgne rajamine piirab tunduvalt tööstuse ühtlasemat paigutamist, põhjustab sageli ebaotstarbekat ja erakordselt kauget toorainete ja kütuste vedu, samuti ka valmis- või poolfabrikaatide kauget vedu, nõuab suuri kapitalimahutusi, pikemat ehitusaega jne. Seevastu keskmised ja mittersuured ettevõtted mõnedel juhtumitel täiendavad ja ka asendavad suurettevõtete tootmistööd, ning nende ehitamine nõuab tunduvalt lühemat aega ja väiksemaid kapitalimahutusi; samuti kindlustavad nad täielikumat kohalike toor- ja kütteenergeetiliste ressursside kasutamist kui ka tööstuse ühtlasemat paigutamist vastavas majanduspiirkonnas. Elektrienergia rakendamine mittersuurtes ja keskmistes ettevõtetes võimaldab ka neis kasutada tehniliselt täiuslikke ja kõrge produktiivsusega seadmeid ja masinaid, samuti ka pidevvooltootmise meetodit kõigi selle paremustega.

Sääraste mittersuurte ja keskmiste ettevõtete laialdane rajamine avab uusi perspektiive spetsialiseerimiseks ja koopereerimiseks. Mitme säärase ettevõtte olemasolu teatud alal võimaldab õigemini kindlaks määrata iga säärase ettevõtte tootmisülesande ja toodangu profiili. Selle tagajärjel tiheneb säärase ettevõtete, aga ka nende ja vastavate suur-

²⁵ Nii näiteks moodustasid NSVL-s 1935. a. suurettevõtted 1000 ja rohkema töölisega 3,2% ettevõtete üldarvust, keskendasid aga 50,4% kõigist tööstustöölisest ning 68,8% mootorite võimsusest tööstuses. Tööstuse kontsentratsioon ei põhine Nõukogude Liidus üksnes tööliste kontsentreerimisel suurtehasestesse, vaid veelgi suuremal määral väljendab ta suurtehasete hiiglaslikku tootmisvõimsust ning tehnilist varustatust.

ettevõtete vaheline koopereerimine antud majanduspiirkonnas, välditakse liiga kitsas spetsialiseerimine ja põhjendamatult kauge koopereerimine, millega kaasnevad, nagu öeldud, ebaratsionaalsed, asjatud veod.

Nõnda näeme, et spetsialiseerimise ja koopereerimise küsimusi sotsialistlikus tööstuses ei saa lahendada sõltumatult sääraestest küsimustest, nagu seda on ettevõtte suuruse, ettevõtete paigutamise ja teised selletaolised probleemid.

Ettevõtte tasuvus, mis näiteks kitsa spetsialiseerimise tagajärjel tunduvalt võib suurened, ei ole oma olemuselt ainuke otsustava tähtsusega näitarv ettevõtte spetsialiseerimise suhtes sotsialistlikus majandussüsteemis. Ettevõtte suurus, tema spetsialiseerimise iseloom ja aste, samuti ettevõtte paigutus jne. määratletakse lähtudes kogu rahvamajanduslikust efektiivsusest. Sotsialistlikus majandussüsteemis ühendatakse kooskõlastatult ettevõtete paigutamine ja kontsentratsioon nende spetsialiseerimise kui ka kombineerimisega, samuti ka nende koopereerimisvõimalustega. Seepärast ei lähtuta tööstusettevõtte spetsialiseerimise iseloomu määratlemisel eeskätt ettevõtte huvide seisukohalt, vaid sotsialistliku majanduse kui terviku seisukohalt ja neist ülesandeist, mis antud ajajärgus ja paigas sotsialistlikul tööstusel tuleb täita.

Nõukogude Eesti tööstuse plaanikindel taastamine ja edukas edasiarendamine käesoleval viisaastakul kui ka kaugemas perspektiivis, tööstustoodangu ulatus, mitmekesisus, tööviljakus, toodangu kvaliteet, omahind jne. sõltuvad suurel määral sellest, kuivõrd läbimõeldult ning otstarbekalt koostame ja teostame nii taastatavate kui ka uuelt-rajatavate, samuti olevate tööstusettevõtete spetsialiseerimise ja koopereerimise plaanid.

„Neljas viisaastak, see on töö mehhaniseerimise viisaastak, kus mullatööliste, betoonivalajate, põllumehhele appi tulevad mehhanismid“, rõhutab sm. A. Veimer; „Me peame süsteemikindlalt kogu meie tootmisprotsessi läbi arutama üksikute käitiste ja osakondade kaupa, analüüsima, kus on palju tööd nõudvaid elemente, mida saab ning mida peame asendama mehhanismiga. See on lõpmatu suur töö, sellele tööle peab kogu meie nõukogude aktiiv pühendama erilist tähelepanu. Me ei tohi unustada, et säärase määratu suure ülesehitustöö teostamine meil kasutada olevate tööjõududega on võimalik ainult järsult ning otsustavalt töö tehnoloogia parandamise kaudu. Meil on vähe käitisi, kus töötatakse moodsal, teaduslikult rajatud tehnoloogia alusel.“

Meil on nõrgalt ellu viidud, pole teaduslikult organiseeritud käitiste vahelist kooperatsiooni. Meie oleme suurel määral alles jätkamas kapitalistlikult korraldatud tootmisviise, kus iga käitis üksikult, omaette tahtis toota kogu valmisprodukti. On selge, et nõukogude korra juures, plaani alusel töötava tööstuse juures, on tarvis otsustavalt muuta tootmisviisi ning käitistevahelist kooperatsiooni; ainult säärane tootmisviis, kus käitised spetsialiseeruvad üksikosade valmistamisel massilisele tootmisele rajatud lindi- või voolusüsteemi alusel, kindlustab meile tööjõu kokkuhoidu ning tööjõu asendamist mehhanismiga”²⁶.

Nõukogude Eesti tööstuse ees seisvad spetsialiseerimisülesanded on seevõrd mitmekesised, et raske on neid asetada mingisse üldisse skeemi. Märkimisväärne siinkohal vaid tähtsamaid suundi, millised olulist osa etendavad Eesti NSV tööstuse spetsialiseerimisel, s. o. tema ratsionaalsel organiseerimisel.

Uheks sääraseks suunaks on spetsialiseerimine toote tüübi järgi. See on spetsialiseerimise elementaarsemaid vorme üldse, mille kohaselt antud ettevõtte toodangu sortimendis piirduakse ühe või väheste tootetüüpide tootmisega. Sellesuunaline spetsialiseerimine omab tähtsust eriti säärares tööstusharudes, nagu: masinaehitus, täpsumehhanika, tekstiiltööstus, jalanõudetööstus, ehitusmaterjalide tööstus jne.

Käesoleval viisaastakul toimubki Eesti NSV-s sellesuunaline spetsialiseerimine näiteks põllutöömehhanika tootmise alal. Viieaasta plaan näeb ette põllutöömehhanika ehituse koondamise kolme tehasesse — Tartu tehasesse „Võit”, Rakvere tehasesse „Ader” ja Tallinna ETKVL-i Kopli Mehhanikatehasesse. Seoses sellega kaotatakse senini esinenud parallelism põllutöömehhanika tootmise alal neis tehastes. Nõnda spetsialiseeritakse uuel ehitatav Tartu tehase „Võit” keerukamate põllutöömehhanika tootmisele (viljalõikajad, heinaniitjad, reaskülvimasinad). Tallinna ETKVL-i Kopli Mehhanikatehas, rekonstrueerituna uut alustel, asub tootma kartulivõtjaid, kultivaatoreid, loorehasid, viljasortijaid ja mitmesuguseid muid abimasinaid. Rakvere tehase „Ader” aga spetsialiseerub atrade, äkete, kartulimuttide ja juurviljaharijate tootmisele. See spetsialiseerimine võimaldab rakendada seeriavooltootmist, tõsta tööviljakust ja alandada toodete omahinda. Ühtlasi on väljatöötamisel täiendavalt tehastevaheline koöpereerimisplaan.

²⁶ A. Veimer, Eesti sotsialistliku industrialiseerimise viisaastak. Eesti Bolševik, 1946. nr. 7/8. lk. 550—551.

Suurema ulatusega tootmise ümberorganiseerimine spetsialiseerimise suunas toimus Eesti NSV sotsialistlikus majandussüsteemis tekstiiltööstuse alal. Kapitalistlikult korralt päritud toodangu univertsalsus ja süsteemitus Eesti tekstiilvabrikuis on suures osas likvideeritud. Mainitud reorganisatsioon toimus juba nõukogude korra kehtestamisel 1940. aastal. Nõnda näiteks koondati õmblustoodete valmistamine paljudest pisikäitistest suurtehasesse „Kommunaar“. Trikoosemetete tootmine koondati tekstiilvabrikusse „Marat“. Endised kääbuskäitised sel alal likvideeriti; nende asemel asusid masstootmise printsiibil valmistama õmblustooteid „Kommunaar“ ja trikoosemeid „Marat“. Selle tagajärjel tõusis tööviljakus ja toodang tunduvalt ning alanes toodete omahind.

Tootmise reorganiseerimine spetsialiseerimise suunas toimus ka kunstiidriide, puuvillriide ja villase riide alal. Nõnda on endiste segakäitiste ja universaalse toodanguga käitiste asemel kunstiidriide tootmine koondatud tekstiilvabrikusse „Punane Koit“ Tallinnas, puuvillriide tootmine tehasesse „Juuni Võit“ ja Balti Manufaktuur, eriti aga suure tootmisvõimsusega suurtehasesse Narva Kreenholm. Villase riide tootmine kergemate sortide osas on koondatud „Keila“ vabrikusse Tallinnas, raskemate sortide (meeste mantliriide, tekid, suurrätid jms.) osas tekstiilvabrikusse „Esimene Detsember“ Sindis.

Sõda ja fašistlik okupatsioon löid teatavasti ränki haavu Nõukogude Eesti tekstiiltööstusele; hävisid tehased, nagu „Kommunaar“, ja kõik Narva tekstiilsuurvabrikud, samuti tekstiilvabrikud Tartus, Balti Puuvillavabrik Tallinnas jt. See asjaolu tingis mõningaid muudatusi säilinud tekstiilvabrikute toodangu profiilis. Nõnda on „Marat“ toodang arenemas kahes suunas — trikoosemetete ja õmblustoodete valmistamise suunas. Kreenholmi puuvillasuurvabrik ja Balti Puuvillavabrik on taastamisel ja annavad juba toodangut järjest suuremas ulatuses.

Esitatud spetsialiseerimissuuna teisendliigina tuleb märkida toodangu sortimendi piirdumist ainult teatud kindlaksmääratud kvaliteediga toodete valmistamisel. Selles mõttes seisavad spetsialiseerimise ülesanded ees näiteks metsa- ja puidutööstusel, et vältida kõrgemakvaliteediliste puitmaterjalide kasutamist tavaliste ehitusmaterjalide jms. valmistamiseks.

Niisama suure tähtsusega on spetsialiseerimine toor- ja abimaterjalide ettevalmistamise suunas. See puudutab eeskätt ettevõtteid, mis toodavad tööstuslikke tooraineid, poolfabrikaate, kui ka abimaterjale teistele ettevõtetele edasitöötlemiseks ja lõpliku

valmistooto tootmiseks. Säärane toor- ja abimaterjali varustamise spetsialiseerimine omab suurt tähtsust eriti praagiprotsendi vähendamise mõttes valmistoodangus, töömasinate seisakute vähenemise, toodangu ühtlase, stabiilse kvaliteedi suhtes jne.

Kõigi nende ja nendetaoliste spetsialiseerimissuunad teostamine eeldab ka valju spetsialiseerimist seadmete-masinate alal; viimased peavad olema otstarbekalt kohandatud spetsialiseeritud tootmise nõudeile.

Nimetatud suundade kõrval toimub spetsialiseerimine näiteks ka tehnoloogiliste protsesside homogeensuse tunnuse alusel. Meil on sel puhul tegu eeskätt spetsialiseerimisega tootmisprotsessi üksikute staadiumide, üksikute tootmisfaaside järgi. Eraldatakse ettevõtted, kus keskendub teatud kindlaiseloomuline tootmisstaadium, mis on ühine mitmeile ettevõttele ja koguni tööstusharudele. Sel spetsialiseerimissuunal on eriline tähtsus nõukogude masinaehituse alal. Nõnda omavad näiteks mitmesugused ettevalmistavad operatsioonid masinaehituses — valutööd, stantsitud poolfabrikaadid, raudkonstruktsioonid jne. — ühist tehnoloogilist protsessi. Spetsialiseerimisel koondatakse säärased ühised ettevalmistava iseloomuga tootmisprotsessid selleks eriliselt kohandatud ettevõteteisse, mis võivad teenindada oma toodanguga mitmesuguseid masinaehitustehaseid.

Ja lõpuks mainigem tööstuse spetsialiseerimist tooteosade, detailide järgi. Olles tööstusliku tootmise kõrgeastmeliseks organisatsioonivormiks, on see suund leidnud eriti edukat rakendamist nõukogude masinaehitustööstuses. Masinaehitus üldse on Nõukogude Liidu juhtivamaks ja arenemist edasiviivamaks tööstusalaks ka spetsialiseerimise ja koopereerimise mõttes. Sotsialistlik masinaehitus arendab väga mitmesuguseid spetsialiseerimise ja koopereerimise suundi ja vorme ning omab ses suhtes rikkalikke kogemusi, mida üha rohkem saavad arvestada ka teised tööstusharud. Teiselt poolt on spetsialiseerimisel masinaehituses suur tähtsus kõigile teistele tootmisharudele, kus masinaid tarvitatakse. Seega ei tule spetsialiseerimise ja koopereerimise probleeme piirata üksnes masinaehituse, resp. metallitööstusega. Laialdasi võimalusi spetsialiseerimiseks ja koopereerimiseks üldse, samuti kui selle teostamist tooteosade ja detailide järgi, omavad tegelikult ka paljud teised tööstusharud, nagu ehitus- ja ehitusmaterjalide tööstus, metsa- ja puidutööstus, keemiatööstus, tekstiiltööstus, naha- ja jalanõudetööstus jne.

Selles mõttes näeb ette ka Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja

arendamise viie aasta plaan näiteks ehitusdetailide tootmist puidust, kipsist ja vahtbetoonist. Juba käesoleva viisaastakuplaani täitmise käigus, aga eriti just Eesti NSV rahvamajanduse edasise arendamise perspektiivis on vaja üksikasjaliselt analüüsida ja leida praktiline lahendus ka eelmainitud spetsialiseerimise ja koopereerimise suuna rakendamiseks Nõukogude Eesti tööstusaladel.

Seoses spetsialiseerimise ja koopereerimisega sotsialistlikus tööstuses tuleb alla kriipsutada veel toodete ja tooteosade, detailide standardimist.

Standardimine tähendab kohustuslike normide resp. tüüpide kindlaksmääramist toodete või tooteosade omaduste ja mõõtmete suhtes, ent samuti ka nende toodete valmistusmenetluste kui ka tootmisvahendite kindlaksmääramist.

Säärane toodete omaduste, mõõtmete, valmistusmenetluste jms. kindlaksmääramine ja nendest kohustuslik kinnipidamine võimaldab kõigepealt piirata toodete teisendliike, millised osutuvad otstarbetuks ja ülearuseks. Teiselt poolt teeb see võimalikuks tooteosade väga vajaliku asendatavuse. Viimane asjaolu eriti etendab toodete kasutamisel tähtsat osa (näiteks põllutöömashinate kasutamisel). Standarditud tagavaraosad on kerge ning kiire remondi otsustava tähtsusega tingimusi. Standardimine lihtsustab aga ka toodangu sortimenti. Toodete standardimisega luuakse ühtlasi ratsionaalne, teaduslik-tehniliselt läbikaalutud alus toodangu kvaliteedi kontrollimiseks. Toodangu kvaliteedi tõstmine aga on omakorda sotsialistliku ülesehitustöö tähtsamaid ülesandeid. Ja lõppeks — standardimiseta pole võimalik ratsionaalselt organiseerida masstootmist pidevvoolmenetluse printsiibil.

Sellest selgub aga ühtlasi, et standardimine on orgaaniliselt seotud nii tööstuse spetsialiseerimise kui ka koopereerimisega. Erakordselt suur on standarditud tooteosade, detailide tähtsus tööstuse koopereerimisel. Ilma tooteosade, detailide standardimiseta on koopereerimine ettevõtete vahel, mis toimub tooteosade valmistamisel mitmes ettevõttes ja nende montaažil ühes ettevõttes, suuresti raskendatud kui mitte sootu võimatu. On arusaadav, et tooteosade, detailide edukas montaaž on praktiliselt võimalik vaid siis, kui tooteosade, detailide mõõtmed ja kvaliteet on täpselt kindlaks määratud ja kui neist mõõtmetest ja kvaliteedist rangelt kinni peetakse ega vajataks täiendavalt enam mingit kohandamist, parandamist jms.

Tootmise spetsialiseerimise suhtes pole detailide standardimine vähem tähtis. Detailide standardimise eelised ilmnevad eriti seal, kus

pole võimalik vähendada toodete tüüpide arvu. Standardimine võimaldab kasutada spetsialiseeritud masstootmise kõiki paremusi, kusjuures on võimalik säilitada ka väljalastava toodangu suhteliselt mitmekesist sortimenti. See asjaolu laiendab tunduvalt spetsialiseerimise rakendusvõimalusi ka seeriatootmise ja isegi individuaalse tootmise puhul.

Massiline ja igakülgne standardimine on võimalikuks saanud alles sotsialistlikus majandussüsteemis; kapitalistlikus majandussüsteemis on standardimise igakülgne ja kõikehaarav teostamine praktiliselt võimatu. Standardimine eeldab ühtset üleriiklikku standardimise plaani, mis kehtestatud seadusena on kohustuslik kõigile tootjale. Säärase üldkohustusliku plaani kehtestamine kapitalistliku ühiskonna plaanitus, anarhilises tootmises pole mõeldav tootmisvahendite „püha“ eraomanduse tõttu.

Mis puutub spetsialiseerimise ja koopereerimise tehnilis-majanduslikku efektiivsusse, siis õigesti teostatud spetsialiseerimine annab ettevõttele suuri paremusi. Spetsialiseerimine nimelt:

a) kindlustab tootmisvõimsuste täiuslikuma kasutamise. Spetsialiseerimisel on võimalik eriti efektiivselt rakendada tööle kõrge produktiivsusega spetsiaal-automaatseadmeid ettevõttes. On teada, et universaalse iseloomuga tootmise puhul on spetsiaalseadmete kasutamine suuresti ebaotstarbekas, kuna sääraseid seadmeid pole võimalik niisugusel juhul küllaldaselt koormata;

b) lihtsustab tunduvalt tehnoloogilist protsessi ja lühendab tootmistsükli. Spetsialiseeritud tootmine eeldab kõigi tootmisvõimaluste üksikasjalist uurimist; võimaldab vältida liigseid operatsioone, vähendada lõpetamata toodangu ulatust tööstusettevõttes jms. Kõige selle tagajärjel lüheneb tootmistsükkel ja vastavalt sellele suureneb toodang;

c) võimaldab ökonoomsemalt kasutada tööstuses tarvitataavaid materjale, samuti vähendada praaki;

d) alandab eriti transpordi- ja administratiivkulusid. Spetsialiseeritud, homogeensete masstoodete transportimine võib toimuda tunduvalt ökonoomsemalt (nimelt ökonoomsemate transpordivahendite abil ümberlaadimisteta, näiteks raudtee abil jms.). Administratiivkulude osas vähenevad tunduvalt konstruktsioonikulud, muutub võrratult lihtsamaks projekteerimine ja omahinna kalkulatsioon;

e) kõik eeltoodud asjaolud lõppefektina aitavad alandada toodete omahinda ja parandada ettevõtete tasuvust. See asjaolu eriti omab otsustavat tähtsust sotsialistliku akumulatsiooni suurenemise suhtes.

VI. Tööviljakus ja teed selle tõstmiseks.

Nõukogude Eesti tööstuse kujundamisel on kõige otsustavama tähtsusega küsimuseks tööviljakuse probleem, mille õigest ning otstarbekast lahendusest sõltub kogu Nõukogude Eesti rahvamajanduse sotsialistlik ülesehitus, selle tempo ja tulemused. „Igas sotsialistlikus revolutsioonis,“ kirjutab Lenin, „... kerkib põhiülesandena paratamatult esiplaanile kapitalismist kõrgema ühiskonnaformatsiooni loomine, nimelt: tööviljakuse tõstmine ja seoses sellega (ja selle jaoks) tema kõrgem organisatsioon“²⁷. Ja teisel: „Tööviljakus on uue ühiskonnakorra võiduks lõppeks kõige tähtsam, kõige peamine. Kapitalism lõi tööviljakuse, mis oli feodalismi ajal ennenägematu. Kapitalismi saab lõplikult võita ja ta võidetakse lõplikult sellega, et sotsialism loob uue, palju kõrgema tööviljakuse“²⁸, ütleb Lenin oma brošüüris, mis on kirjutatud tööliste sangarlikkusest tagalas „kommunistlike laupäevakute“ puhul. Seega — tööviljakuse tõstmine oli ja jääb sotsialistliku revolutsiooni tähtsaimaks majanduslikuks ja ühtlasi poliitiliseks ülesandeks. Seega võitlus tööviljakuse tõstmise eest on ühtlasi võitluseks kommunistliku ühiskonna eest.

„Igas ühiskondlikus korras on töö eelkõige inimese ja looduse vahel toimuv protsess, milles inimene oma tegevusega tingib, reguleerib ja kontrollib ainete vahetust enda ja looduse vahel“²⁹. Igas ühiskondlikus korras on töö „inimelu igaveseks loomutingimuseks“, ütleb Marx, „ja seepärast sõltumatu selle elu igast vormist, pigemini võrdselt omane kõigile ühiskonnavormidele“³⁰. Kuid ühiskonna arenemise erisuguseil astmel, teiste sõnadega — inimeste tootmissuhete arenemise erisuguseil staadiumidel ajaloo kestes on töö ise evinud alati erisugust iseloomu ja vormi. On tõsi, et küll ori orjapidamiskorra ajal, küll

²⁷ Lenin, Valitud teosed kahes köites, Tallinn, 1946, II k., lk. 262.

²⁸ Sealsamas, lk. 402.

²⁹ K. Marx, Das Kapital I, 5. trükk, Stuttgart, 1922, lk. 132.

³⁰ Sealsamas, lk. 139.

talupoeg feodaalajastul, küll proletaarlane kapitalistlikus ühiskonnas — nad kõik töötavad, ent igaüks neist seejuures käsundab isemoodi ennast, isemoodi töövahendeid kui ka töötulemusi. Vastavalt sellele, missugune on tööjõudude ja töövahendite resp. tootmisvahendite kombinatsiooni iseloom ja laad, teiste sõnadega — vastavalt sellele, mis oli inimeste tootmissuhete aluseks, erinevadki inimajaloo üksikud majanduslikud ajajärgud: ürg-kogukondlik, orjapidamise, feodaalne, kapitalistlik ja sotsialistlik ajajärk. Inimeste tootmissuhete aluses leiamegi sügavaima tõe selle kohta, milles seisneb ühiskonnakorra põhiolemus. Uhtlasi on ka töö ühiskondliku organisatsiooni seadused ajalooliselt tingitud ja ajaloo arenemiskäigus muutuvate tootmissuhete konkreetseks väljenduseks. Seepärast on põhiliselt väär, nagu seda teeb kodanlik majandusteadus, vaadelda ja analüüsida töö organisatsioonivorme, tööviljakuse dünaamikat, tööjõu taasfootmist jms. lahus neid nähtusi määravaist inimeste tootmissuhetest. Ei ole olemas „vankumatuid“ töö organisatsioonivorme, nagu ei ole olemas tootmisvahendite eraomanduse ja eksploatatsiooni „igavesi printsiipe“, nagu ei ole ka olemas igavesi muutumatuid tootmissuhete seadusi. Selle tõsiolu ignoreerimine on kodanliku majandusteooria nõrgemaid külgi.

Kapitalistliku ühiskonna põhiliseks, lähteliseks tootmissuhteks on asjaolu, et tootmisvahendid asetsevad ühel klassilisel poolusel, tööjõud aga teisel poolusel. Selleks, et üldse toimuks tootmise ühiskondlik protsess, on paratamatult vajalik ühendada neid tegureid. Kapitalistlikus ühiskonnas toimub see ühendamine teatavasti vaid ühe sellele ühiskondlikule formatsioonile tegelikult võimaliku vormi näol, nimelt tööjõu müügi ja ostu kaudu. Tööline, olles jäetud ilma tootmis- ja elatusvahendeist, on sunnitud oma tööjõudu müüma tootmisvahendite omanikule — kapitalistile. Selle tagajärjel on kapitalistlikus tootmisprotsessis töötingimused töölisele võõrad, vaenulised. Nende vahel püsib antagonistlik vahekord. Tootmisvahendid, olles töölisele vaenuliku klassi käes, on vahendeiks töölise ekspuateerimiseks, olgugi et tööline juriidiliselt on oma tööjõu vaba valdaja. Tööprotsess kapitalistlikes ühiskonnatingimustes muutub oma olemuselt seega töölise ekspuateerimise protsessiks.

Kogu töölise poolt kulutatav töö kapitalismitingimustes ositub kahte teineteise suhtes antagonistlikku ossa: töö enda tarvis ja töö teiste tarvis, s. t. hädavajalik töö, mille tulemus jääb töölisele endale, ja lisatöö, mille tulemus läheb teistele, mida võõrandab ja omastab kapitalist

(lisaväärtus). Selle lisatöö omastamine kapitalisti poolt suurendab tema jõukust ja võimu, teiselt poolt aga tingib ja teravdab proletariaadi vaesumist. Selle asjaolu tulemust illustreerivad väga ilmekalt statistilised andmed, mis näitavad, kuidas ühiskondlik produktsioon kapitalistlikes maades ositub. Nõnda näiteks enne maailmamajanduse kriisi (1929) langes 22%-le Ameerika Ühendriikide rahvastikust kõigest 3,8% ühiskondlikust produktsioonist, 2,3%-le rahvastikust aga ümmarguselt 28%. Mainitud 22% rahvastikust moodustas ligemale 6 milj. perekonda, kelle aastatulu oli alla 1000 dollari perekonna kohta; seevastu 2,3% rahvastikust moodustas ümmarguselt 0,5 milj. perekonda, kelle aastatulu ulatus üle 10 000 dollari perekonna kohta. 1935/36. a. teostatud eriloenduse järgi (vaatlusel oli 300 000 perekonda) langes 0,01%-le perekondade üldarvust, kelle aastatulu ületab 10 000 dollarit perekonna kohta, 13,8% ühiskondlikust produktsioonist; 0,1%-le perekondade üldarvust, kellede aastatulu oli alla 1000 dollari, langes ainult 1,7% ühiskondlikust produktsioonist³¹.

Tööprotsess ise laostub kapitalismitingimustes oma sisult üha rohkem, seda eriti vastuolu süvenemise mõttes füüsilise ja vaimse töö vahel. Kapitalismi arenedes töölise teadlik osavõtt tootmisprotsessist muutub üha piiratumaks, ning tööline muutub pigem masina osaks, olles tootmisprotsessist teadlik vaid sedavõrd, kui võrd see vajalik on teatud funktsioonide täitmiseks tema poolt.

Töö ühiskondlik protsess ja töö organisatsioon ei ole mõeldav töödistsipliinita. Töödistsipliin on iga organisatsiooni oluliseks tingimuseks: ta kujutab endast pigem inimestevaheliste ühiskondlike seoste teatud vormi. Ent töödistsipliin, nagu töö ühiskondlik organisatsioonigi, evib isepärast ja erisugust sotsiaalset iseloomu igas ühiskondlikus formatsioonis, ning sõltub olemasolevaist tootmissuhteist. Lenin ütles: „Ühiskondliku töö feodaalne organisatsioon püsis kepidistsipliini varal, kusjuures töörahvas, keda rõhus ja kelle üle irvitas käputäis mõisnikke, oli äärmises pimeduses ja äärmiselt maha surutud. Ühiskondliku töö kapitalistlik organisatsioon püsis näljadistsipliini varal, ja kõige eesrindlikumais, tsiviliseeritumais ning demokraatlikemaiski vabariikides jäi määratu suur töörahvamass, kõigest kodanliku kultuuri ja kodanliku demokraatia edust hoolimata, palgaorjade või rõhutud talupoegade pimedaks ja

³¹ National Resources Committee: Consumer Incomes in the U.S.A. Their Distribution in 1935/36. Loendus teostati Works Progress Administration'i poolt.

mahasurutud massiks, keda röövis ja kelle üle irvitas käputäis kapitaliste" 32.

Töödistsipliin kapitalistlikus ühiskonnas tähendab töölise allutamist neile töötingimustele, mis on kindlaks määratud kapitalisti poolt töölise ekspluateerimiseks. See sundus on oma olemuselt eelkõige majandusliku iseloomuga ja põhineb asjaoludel, et tööline on eraldatud tootmisvahendeist ning seetõttu on sunnitud müüma oma tööjõudu kapitalistile oma olemasolu kindlustamiseks. Seda fakti ei muuda oluliselt ka tööinspeksiooni organisatsioon ja töökaitserээglid kodanlikes maades, samuti ka mitte riigivõimu sekkumine mitmesuguste korralduste näol sellesse küsimusse, sest kodanlikes maades on riigivõim kodanluse käes ja kodanluse huvide kindlustamiseks ning kaitsmiseks. See ei saagi olla teisiti kodanlike konstitutsioonidega maades. See pärast on mõistetav, et nälj ja häda ajab töölist kapitalistlikes maades kõige orjalikumaisse töötingimustesse. Kapitalist, ostes tööliselt tema individuaalset tööjõudu, sunnib teda alistuma kõigile tema ettevõttes kehtestatud tööreegleile ja korraldustele. Tööline, astudes kapitalistlikku ettevõttesse, lakkab olemast endale; ta on tervikuliselt antud funktsioneeriva kapitali võimu alla. Ja mida kaugemale areneb kapitalism, seda rohkem teravnevad vastuolud tööjõu ja kapitali vahel, seda rohkem aga kasvab ka tööliklassi raev ja vastupanu, mis on kutsutud esile kapitalistliku tootmisprotsessi enda poolt. Võitlus üksikute kapitalistide vastu muutub võitluseks kogu kapitalistliku ühiskonnakorra vastu. On arusaadav, et kodanlus ei põikle kõrvale ühestki abinõust, mis aitaks päästa eraomandust tootmisvahendite suhtes.

Teatava pildi sellest vahekorrast ja vastuolust kodanlikus Eestis annab tabel 19.

Tabel 19.

Tööinspeksioonile tööliste poolt tehtud kirjalike kaebuste arv kodanlikus Eestis.

Aastad	Üldse	Sellest põhjustel			
		Tööstusettevõtete töötaja seaduse rikkumised ette- võtjate poolt	Töölt lahtilask- mine enne palka- mise tähtaja lõppu	Palga mittevälja- maksmine ja kinnipidamine	Haiguste puhul arstiabi puudu- mine
1935	2359	380	317	1095	89
1934	1817	219	257	861	86
1933	1597	154	224	853	79
1932	1781	198	200	1021	48
1931	1384	146	181	717	59
1930	1215	120	194	594	58

³² Lenin, Valitud teosed kahes köites, Tallinn, 1946, II k., lk. 397.

Tabelist nähtub ilmekalt see omavoli, mida kapitalistid-ettevõtjad tööliste suhtes kodanlikus Eestis teostasid. Need tööinspeksiooni ametlikud andmed pole kaugeltki tühised, eriti kui arvestada seda, et 1930.—1935. a. suur- ja kesktööstuses töötas keskmiselt 28 000 töölist; seega peaaegu iga kümnes tööline oli sunnitud, tingituna talumatust olukorrast kapitalistlikus ettevõttes, pöörduma kirjaliku kaebusega ettevõtja-kapitalisti omavolitsemise pärast tööinspeksiooni poole.

Tabel 20.
Streigid kodanliku Eesti tööstuses.

Aasta	Streikide arv	Streigist puudutatud ettevõtete arv
1933	8	8
1934	10	12
1935	27	423
1936	16	56
1937	5	13

Teatavasti oli kodanlikus Eestis kuni 25. okt. 1935 kapitalistide ja tööliste vahel majanduslike huvide pärast tekkinud kollektiivsete töötülide lahendamiseks kehtimas kokkuleppe mittesaavutamise puhul teatava ulatusega streigivabadus. Tööliste olukorra muutudes üha talumatumaks suurenes streikide arv tööstuses aastast aastasse, ulatudes 1935. a. 27-ni, mis hõlmas 423 tööstusettevõtet. Kodanlus oma olukorra kindlustamiseks haaras senistest veelgi drastilistemade abinõude järele. Kehtestanud „autoritaarse“ riigikorra, pani kodanlik riigivõim 25. okt. 1935 dekreedina kehtima nn. töötülide lahendamise seaduse, millega asutati ühtlasi nn. töötülide lahendamise komisjon töötülide „lahendamiseks“ sundvahekohtu põhimõttel, s. t. sellel komisjonil oli õigus teha töötülide puhul sundotsus. Ei ole raske mõista, millist iseloomu mainitud komisjon ja tema sundotsused ühiskonnas, kus riigivõim oli kodanluse käes, võisid kanda. Juba järgnevail aastail kahaneski streikide arv, sest mainitud seadus nägi ette terve rea kitsendusi ja keelde streikide suhtes: sealjuures töötülide arv ise küll suurenes, ulatudes näit. 1939. a. 34-le; sellest ainult 20 töötüli puhul tegi komisjon sundotsuse. Ja kodanlus võis võidurõõmutsedes kuulutada, et 1939. a. ei olnud kodanlikus Eestis enam ühtegi streiki!

On mõistetav, et säärases ühiskonnakorras tööline ei ole ega saagi olla huvitatud tootmise tulemustest ja selle progressist. „Kapitalismi ajal on töö eraiseloom“, ütleb seltsimees Stalin, „isiklik iseloom. Oled

rohkem välja teeninud, saad rohkem, ja ela nagu oskad. Keegi sind ei tunne ega tahagi tunda. Sa töötad kapitalistide heaks, sa rikastad neid? Aga kuidas siis midu? Selleks sind palgatigi, et sa ekspluateerijaid rikastaksid. Kui sa ei ole sellega nõus, asu töötute hulka, ja ela nagu oskad, leiame teisi, leplikumaid. Sellepärast ei hinnatagi inimeste tööd kapitalismi ajal kõrgelt" ³³.

On tõsi, et võrreldes feodaalajaga, veel enam orjandusliku formatsiooni-ooniga, lõi kapitalism, põhinedes tootmisvahendite eraomandusel ja palgatöölise ekspluateerimisel, seninägemata kõrge tööviljakuse. Kui näiteks eelkapitalistlikul ajastul ühe paari jalatsite valmistamiseks vajati, ütleme, 25 tundi, siis pärast muudatusi töömeetodeis ja -vahendeis vajati kapitalistlikul ajal ühe paari jalatsite valmistamiseks juba tunduvalt lühemat aega, s. t. töö oli muutunud viljakamaks. Marx on töö viljakamaks muutmise kohta andnud selgeima piiringu: „Tööviljakuse tõstmise all mõistame siin üldse igasugust muutust tööprotsessis, mille läbi lüheneb antud kauba tootmiseks ühiskondlikult vajalik tööaeg, tähendab, mille läbi väiksem kogus tööd evib jõudu suurema koguse tarbimisväärtuse produtseerimiseks" ³⁴. Säärased muutused tootmisviisis, muutused tööprotsessi tehnilistes ja ühiskondlikes tingimustes kaasusidki kapitalismiga, mis pani aluse tunduvalt kõrgemale tööviljakusele feodaalajaga võrreldes (tööstuslik revolutsioon, sellele järgnenud tehnika progress). Konkurents ja profiiditaotlus sundisid kapitalisti teostama oma ettevõttes tehnilisi täiustamisi, arendama tööviljakust. Marx toob huvitavaid andmeid tööviljakuse kasvu kohta Inglismaal 1770.—1840. aastail: nimetatud ajavahemikul, s. o. 70 aasta jooksul, kasvas tööviljakus Inglismaal 27-kordseks ³⁵. Need arvud näitavad masinatöö suuri eeliseid käsitsi töötamisega võrreldes.

Ent tööviljakuse arenemise seadus kapitalismis ei oma absoluutset tähendust.

Tööviljakuse kasv kapitalistlikus ühiskonnas evib suuresti antagonistlikku iseloomu. Nagu eespool juba korduvalt märgitud, on kapitalistlikud tootmissuhted järjest rohkem hakanud pidurdama tootlike jõudude arenemist, järjest rohkem pidurdama tootmistehnilist progressi. „...arendanud tootlikud jõud kolossaalsete mõõdeteni, kapitalism

³³ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 441.

³⁴ K. Marx, Das Kapital, I k., lk. 263 (autori sõrendus).

³⁵ Marx-Engels, Valitud teosed, III k., Tallinn, 1938, lk. 117.

mässis end vastuoludesse, mida ta ei suuda lahendada,"³⁶. Tööviljakuse tõus kapitalistlikes tingimustes avaldub relatiivse lisaväärtuse suurenemises, töölisklassi ekspuaterimise süvenemises, kuna tööviljakuse kasv põhjustab hädavajaliku tööaja suhtelist vähenemist ja lisatööaja suhtelist suurenemist. Tööviljakuse tõus, olles seotud ettevõtete tehnilise täiustamisega ning uute seadmete, masinate tarvituselevõttuga, tingib omakorda tootmise ja kapitali kontsentratsiooni, mis on seotud tööliste väljalülitamisega tootmisprotsessist, seega seotud töötaolu suurenemisega ning töölisklassi olukorra halvenemisega. Tehnika, seadmete, masinate kapitalistliku rakendamise ja töö organisatsiooni ratsionaliseerimisega kaasuvad tööintensiivsuse kasv ning töölisklassi ekspuaterimine.

Lenin, analüüsinud nn. taylori-süsteemi rakendamist Am. Ühendriikides, mainib selle süsteemi kohta: „Milles seisneb see „teaduslik süsteem“? Selles, et pigistada välja tööliselt kolm korda rohkem tööd sama tööpäeva jooksul. Sunnitakse töötama vaid kõige tugevamat ja osavamamat töolist... Ning tulemuseks on — et samade 9—10 töötunni jooksul pigistatakse välja tööliselt kolm korda rohkem tööd, pigistatakse välja halastamatult kõik ta jõud, imetakse suurima kiirusega välja palgatud orja närvi- ja musklienergia iga tilk. Sureb varem? — Palju teisi on värvate taga!... Tehnika ja teaduse progress kapitalistlikus ühiskonnas tähendab hiigi väljapressimise kunsti progressi“³⁷. Ja teisel: „Kapital organiseerib ja korrastab tööd vabrikus töölise kurnamise jätkamiseks, oma profiidi suurendamiseks. Ent kogu ühiskondliku tootmise alal säilib ja kasvab kaos, mis viib kriisideni, millal kogutud rikkused ei leia ostjaid, kuid miljoneid töölisi hukkub ja nälgib ega leia tööd“³⁸.

Tööviljakuse kasv kapitalistliku tootmisviisi tingimustes tähendab seega tööliste ekspuaterimise suurenemist, töötaolu kasvu, tööintensiivsuse meeletut kasvu, vastuolude teravnemist töö ja kapitali vahel. Nii on kapitalistlik kooperasiioon, manufaktuur ja masinasuurtööstus kolm ajaloolist staadiumi tööviljakuse tõusu puhul kapitalistlikes tingimustes. Kõik meetodid ja vahendid tööviljakuse tõstmiseks kapitalismitingimustes muutuvad tööliste ekspuaterimisvahendeiks, olles oma olemuselt lisaväärtuse tootmismeetodeiks. Nõnda iga masin ja seade, olles võimsaks

³⁶ ÜK(b) Partei ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 118.

³⁷ Ленин, Сочинения, т. XVI, lk. 340.

³⁸ Ленин, Сочинения, т. XVII, lk. 248.

vahendiks tööviljakuse tõstmisel ning lühendades tööaega, mis on hädavajalik toote valmistamiseks, osutub kapitalismitingimustes vahendiks tööliste tõkestamatul ekspluateerimisel.

Heites pilgu tagasi kodanliku Eesti tööstuse tootmistegevusele, toodangu ja tööviljakuse dünaamikale, võime kodanliku Eesti kohta sel alal konstateerida samasuguseid nähtusi ja fakte, mis on omased kõigile kapitalistlikele maadele ja nende majandusele. Nimelt, kapitalistliku ühiskonnakorra tingimustes tööstuse üldise toodangu, töölise aastatoodangu ja töölise toodangu dünaamika ühes tunnis ei lange ühte, s. o. nende näitarvude dünaamika on erisugune. Võttes aluseks ametlikud statistilised andmed kodanliku Eesti tööstuse kohta, korrigeerinud toodangu väärtusandmeid hinnaindeksitega ning tuletanud sellest vastavad arvuread, saame kujutluse toodangu ja tööviljakuse dünaamika kohta kodanlikus Eestis. (vt. tabel 21).

Tabel 21.

Tööstustoodangu ja tööviljakuse dünaamika kodanlikus Eestis majanduskriisi aastail 1930—1933.

Aasta	Suurtööstuse toodangu indeks	Töölise aastatoodangu indeks	Töölise tunnitoodangu indeks	Tööliste arv suurtööstuses (aasta keskmine)	Töübörsidel registreeritud töötute arv (aasta keskmine)
	1930=100				
1930	100	100	100	26 513	3599
1931	96	105	113	24 246	4008
1932	92	109	125	22 157	7596
1933	96	115	126	22 219	8650

Ulaltoodud tabelist nähtub, et tööstuse toodang kodanlikus Eestis, pärast majanduskriisi puhkemist kapitalistlikus maailmas (1929), osutas teatavat tagasiminekut. Seevastu tööstustöölise aastatoodang kriisiaastail näitas suurenemist, veelgi intensiivsemat kasvu aga osutas tööstustöölise toodang ühes tunnis: töölise tunnitoodang kasvas 1930.—1933. a. ajavahemikul 26%, töölise aastatoodang aga samal ajal 15% ning tööstuse üldine toodang koguni langes 4% võrra. Tähendab, eesti töölise toodang ühes tunnis kodanlikus tööstuses kasvas kriisi- ja depressiooniperioodil tunduvalt intensiivsemalt kui tema toodang aastas. Kuid hoolimata sellest ei suurenenud kogu tööstuse toodang üldse, vaid vastupidi, koguni kahanes. Samal ajal kahanes tööliste arv tööstuses, ent töübörsidel registreeritud töötute arv — mis muuseas kaugeltki ei hõlmanud kõiki tegelikult töötuid töölisi — suurenes. Mis oleks olnud loomulikum kui see, et mida

suuremat toodangut annab tööline tunnis, seda suuremat toodangut peab andma kogu tööstus tervikuliselt! Ent me näeme kodanlikus Eestis hoopis iseäralist pilti: töölise tööviljakuse tõus kodanlikus Eestis ei leidnud oma loomulikku väljendust kogu tööstuse toodangu suurenemises; küll aga toimus vastupidine nähtus: tööstuse üldine toodang kahanes, töötaolu suurenes. Tähendab, töölise töö intensiivsus tõusis, kuid ühiskond tervikuliselt ei võitnud sellega midagi. Säärane nähtus on ilmselt tingitud töö kapitalistlikust ratsionaliseerimisest, mis esijoonel on seotud töö usutamatu intensiivseks muutmise, tööliselt higi väljapressimise „teadusliku“ süsteemiga kapitalisti-ettevõtja poolt, töötamisega lühendatud graafiku resp. töönädala järgi jms. Osa töölisi vallandatakse, et vähendada palgakulusid, ja järelejäänud töolistelt pigistatakse välja nii palju, kui see maksimaalselt võimalik on. Töölise füüsiline pingutus on seega peamiseks teguriks ning tehnilist arenemist kasutatakse tööjõu veelgi täielikumaks alistamiseks kapitalile. Tehnika, tootmise organisatsioon käitises — see kõik on oma olemuselt ja sisult kapitalistlikus majanduses suunatud töölise vastu, tema veelgi suuremaks ekspluateerimiseks, mitte aga tema töö hõlbustamiseks ja kergendamiseks — tema ja ühiskonna üldhuvides. Kogu tööprotsessi organisatsioon kapitalistlikus ühiskonnas ja ettevõttes on kõige vähem sobiv selleks, et arendada töölises loovat aktiivsust. Kapitalistlikus ettevõttes „mõtlevad“ insenerid, tööline aga on mehhanismiks, teostades temale ettenäidatud operatsioone järelevaataja silma all. On mõistetav, et kapitalistlikus ühiskonnas tööline pole huvitatud tööviljakuse tõusust, ning igale säärase vahendi rakendamisele kapitalisti-ettevõtja poolt, mis on mõeldud tööviljakuse tõstmiseks, higi veelgi põhjalikumaks väljapressimiseks, tööline vaatab kui temale vaenulikule nähtusele.

Neis asjaoludes ja faktides seisnebki kapitalismi üks tähtsamaid vastuolusid — tootlike jõudude ja tööviljakuse arenemise tüüpiline antagonistlik iseloom. Sest niipea kui tööviljakus kapitalistlikes maades hakkaks hoogsalt ja tõsiselt kasvama ning leiaks oma loomuliku, normaalse väljenduse toodangu suurenemises, kerkiksid kapitaliomanikele, kodanlusele ohtlikud raskused. Nimelt tekiks toodete üleprodukttsiooni oht, mis toodete hinnad alla surub ja nende turustamist kapitalistile küllaldase kasumiga problemaatiliseks teeb. Näeme jällegi tuntud turuprobleemi, suurema profiidi saamise momendi määravat tähtsust kapitalistliku tootmisviisi puhul, mille lahendamatus ees kodanlus seisab tänapäeval sama abituna kui sada aastat tagasi: ühel

pool toodete üleproduksioon, teisel pool toodete puudus, laialdaste rahvamasside alatarbimine, nälg ja viletsus. Asjata on uurida sel puhul konjunktuuritsükleid, otsida viga mingis rahanduse või krediitinduse defektis, targutada sel puhul igasuguste matemaatiliste valemite ja geometriliste viguritega, nagu seda teevad paljud kapitalistlikud majandusteoreetikud. Säärasel viisil ei ole lahendatud ega saa lahendada seda „müstilist“ turumõistatust. Viga peitub hoopis mujal, viga peitub kõdunevas kapitalistlikus ühiskonnakorras ja tema vastuolulistes tootmissuhetes endis. See viga on seelses ühiskonnakorras ja majandussüsteemis paratamatu ja võib kõrvaldada ainuüksi uue progressiivse ühiskondliku korra, sotsialismi, kehtestamisega.

Sootuks teissugust iseloomu ja ilmet kannab töö sotsialistlikus tootmisolukorras, kus tööjõud ja tootmisvahendid ei asetse erisugustel klassilistel poolustel ja kus tootmisvahendid kuuluvad kogu tootjate kollektiivile ühiskondliku omandusena. See tähendab, sotsialistlikus majandussüsteemis inimesed töötavad endale. On kaotatud inimese ekspluateerimine inimese poolt ning pole olemas lisaprodukti, lisaväärtuse tootmist ekspluataatoritele.

Sotsialistlikus ühiskonnas on kaotatud töö antagonistlik ositumine hädavajalikuks tööks ja lisatööks: hädavajaliku töö mõiste hõlmab kogu töö, mis on vajalik toote valmistamiseks ja kulutatakse tootmisprotsessis. Mitte ainult see osa tööst, mis läheb töötajate individuaalsete tarvete rahuldamiseks, vaid ka töö osa, mis on vajalik tootmisaparaadi laiendamiseks ja muude ühiskondlike tarvete rahuldamiseks — on ühesugusel viisil ühiskonnale vajalik töö, mis suurendab ühiskondlikku jõukust ja oma viimses instantsis suurendab töötava rahva materiaalselt ja kultuurilist heaolu.

Töö sotsialistlikus ühiskonnas on seega vahetult ühiskondlik töö. Säärane töö ühiskondlik iseloom sotsialistlikus ühiskonnas kombineerub, liitub tööproduktide omanduse ühiskondliku vormiga. Iga tööline sotsialistlikus tööstuses töötab vahetult ühiskonna tarvis ja ühiskonnaliikmena kasutab ta ühtlasi selle üldise ja ühise töö tulemusi. Seepärast iga täiendav tonn põlevkivi, turvast, fosforiiti, iga täiendav töömasin, põllutööriist, iga täiendav meeter puuvillast riiet, mida toodab Nõukogude Eesti tööline, tuleb kasuks meie nõukogude ühiskonnale. Seepärast on ka mõistetav, miks nõukogude inimesed on innustatud soovist toota võimalikult paremini, võimalikult viljakamalt ning saavutada kord seda, et meie lühim tööpäev maailmas oleks samal ajal ka ülimalt viljakas.

Töö ühiskondlik tähendus sotsialistlikus ühiskonnas kutsub esile sootuks teissugust suhtumist tootmisprotsessi kui kapitalistlikus ühiskonnas. Seltsimees Stalin ütleb: „Teadmine, et töölised töötavad mitte kapitalisti, vaid oma riigi jaoks, oma klassi jaoks, — see teadmine on suureks liikumapanevaks jõuks meie tööstuse arendamisel ja täiustamisel”³⁹. Töö sotsialistlikus ühiskonnas on auasjaks, kuulsusasjaks, vapruse ja sangarlikkuse asjaks. Sotsialistlikus ühiskonnas austatakse tööinimest. „Siin ei saa tööinimene tunda ennast mahajäetuna ega üksikuna. Vastupidi, tööinimene tunneb ennast meil oma maa vaba kodanikuna, teatud määral ühiskonnategelasena. Ja kui ta töötab hästi ja annab ühiskonnale seda, mida ta suudab anda, siis on ta töökangelane, on ümbritsetud kuulsusega”⁴⁰.

Sotsialistlikud tootmissuhted loovad kapitalismile kättesaamatud võimalused tootlike jõudude arendamiseks. Lenin on seda äärmise selgusega väljendanud: „...proletariaat esindab ja teostab kapitalismiga võrreldes kõrgemat tüüpi ühiskondliku töö organisatsiooni. Selles on asja tuum. Selles on kommunismi jõu allikas ja vältimatu täieliku võidu pant”⁴¹. Sotsialistlik majandussüsteem oma tootmisvahendite ühiskondliku omandusega kindlustab täieliku kooskõla tootmissuhete ja tootlike jõudude vahel ning kindlustab ühtlasi tootlike jõudude piiramatu, vaba arenemise.

Seejuures on väär ega pea paika arvamus, nagu sõltuks tööviljakus mitte subjektiivseist tegureist, mitte nõukogude töölisklassi tahtest ja energiast, vaid ainuüksi objektiivseist tegureist resp. väliseist tingimustest, mis on sõltumatud töölistest. Just vastupidi, ilma laialdaste töölismasside aktiivseima osavõtuta pole võimalik lahendada tööviljakuse probleemi nõukogude sotsialistlikus ühiskonnas. Töölise isiklik huvi, tema töö-entusiasmi, sotsialistlik võistlus, tükitöö — kõik need ja nende taolised tegurid kindlustavad kiired tööviljakuse arenemistempod.

Nõnda võimegi Nõukogude Liidus tööviljakuse arenemise kohta märkida võrratut kasvutempo, millist pole näinud senini ükski kapitalistlik maa isegi oma arenemise soodsaimal perioodil. Kindlasti oleks see kasvutempo olnud veelgi suurem, kui ei oleks nõukogude sotsialistlikus ühiskonnas, eriti tema loomisaastail, ilmnenud mõningaid organisatsioonilisi puudusi (tööjõu voolavus, kvalifitseeritud tööjõu eba-

³⁹ И. Сталин. Вопросы ленинизма, изд. 10-ое, Ленинград, 1934, lk. 185.

⁴⁰ J. Stalin. Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 442.

⁴¹ Lenin. Valitud teosed kahes köites, II k., lk. 397.

piisavus jne.), mis tööviljakuse kasvutempot ei lasknud kohe maksimaalselt areneda.

Esimesel viisaastakul tõusis tööstustöölise tööviljakus 41%, tema toodang ühe töötunni kohta suurenes 61%. Samal ajavahemikul kasvas tööstuse kogutoodang rohkem kui kahekordseks. Teise viisaastaku jooksul, eriti nõukogude rahvamajanduse tehnilise rekonstruktsiooni üldise lõpuleviimise tagajärjel ning stahhaanovliku liikumise tulemusena, kasvas tööviljakus sotsialistlikus tööstuses 82% (plaanis ettenähtud 63% asemel), samal ajal tööstuse kogutoodang — nagu esimesel viisaastakulgi — rohkem kui kahekordistus. Esimese kahe viisaastaku jooksul tööstuse kogutoodangu suurenedes rohkem kui viiekordseks, kasvas tööliste arv vaid 1,7 korda. Sellest nähtub ilmekalt, milline suur tähtsus on tööviljakuse kasvul sotsialistlikus taastootmisprotsessis. Sel asjaolul on olnud hinnatamatu tähtsus Nõukogudemaa muutmisel mahaäänud agrarmaast võimsaks tööstusmaaks. Kolmanda viisaastaku plaan nägi ette tööviljakuse tõusu tööstuses 65%.

Tööviljakuse tõusu tempolt tööstuses jõudis Nõukogude Liit ette kõigist kapitalistlikest maadest. Kui tööviljakus Nõukogude Liidus tõusis aastail 1928—1937 149,9% võrra, siis Inglismaal oli see samal ajavahemikul tõusnud ainult 11,3% võrra, Saksamaal 11,7% võrra.

Suure Isamaasõja eel oli Nõukogude Liit tööviljakuse tasemelt tööstuses jõudnud esikohale Euroopas, ja teisele kohale maailmas. Nõnda näiteks moodustas 1937. a. kivisõetoodang ühe tööliste kohta Nõukogude Liidus 327 tonni, Inglismaal 311 tonni, Prantsusmaal 195 tonni. Malmitoodang samal aastal ühe tööliste kohta Nõukogude Liidus — 756 tonni, Saksamaal — 612 tonni, Inglismaal — 530 tonni. Kuid teatavasti Nõukogudemaa eesrindlikumad tööstusettevõtted omavad veelgi kõrgemaid tööviljakuse-näitajaid. Nõnda näiteks Magnitogorski Stalini-nimelises Tehases oli malmi sulatamine ühe tööliste kohta 1937. a. 2140 tonni. See ületab rohkem kui 400 tonni võrra malmi sulatamise keskmise taseme ühe tööliste kohta Ameerika Ühendriikides 1929. a., mis teatavasti oli Ameerika tööstuse kõrgeima tööviljakuse aastaks enne majanduskriisi puhkemist.

Sõda peatas rahvamajanduse üldise tõusu ja NSVL rahvaste materiaalse heaolu kasvu. Lühema aja vältel korraldati ümber kõigi nõukogude inimeste töö vastavalt sõjaaja nõuetele. Kõik allutati rinde huvidele ja vaenlase purustamise organiseerimise ülesandeile.

Hoolimata tohutuist raskustest, täitsid ja ületasid nõukogude tööliised riiklikke plaane. Ka tööviljakuse tõus jätkus sõja-aastail. Nõnda

näiteks kasvas tööviljakus tööstuses 1942. a. 19% ja 1943. a. täiendavalt veel 7% — võrreldes eelnenud aasta tööviljakuse tasemega. Eriti kiiresti tõusis tööviljakus masinaehituses ja sõjatööstuses; nimelt tõusis tööviljakus nendes tööstusharudes 1942. a. 31% ja 1943. a. täiendavalt 11% — võrreldes eelnenud aasta tööviljakuse tasemega⁴².

Nüüd, pärast Suure Isamaasõja võidukat lõpetamist, jätkub uue viis-aastaku plaani järgi tööviljakuse tõus veelgi. 1950. aastaks peab tööviljakus nõukogude tööstuses ületama sõjaeelse (1940) taseme 36% võrra. Seejuures peab kogu NSVL tööstuslik toodang 1950. aastaks suurenema sõjaeelse tasemega võrreldes 48% võrra. Tööviljakus ehitustöös peab 1950. aastaks suurenema veelgi rohkem, nimelt 40% võrra sõjaeelse tasemega võrreldes.

Eeltoodud faktid näitavad ka seda, et sotsialistlikus majandussüsteemis leiab tööviljakuse kasv oma loomuliku väljenduse tööstuse kogutoodangu ulatuslikus tõusus, mida me ei saa konstateerida tööviljakuse kasvu ja selle toime kohta kapitalistlikus majandussüsteemis. Selles asjaolus peitubki sotsialistliku ühiskonnakorrajõud ja paremus, teha tööd enda tarvis, mitte kapitalistide, s. o. mitte ekspluataatorlike ja parasitlike klasside tarvis, teha tööd ühtse plaani järgi kujundatavas rahvamajanduses, mis ei tunne kriise ega töötaolu. Sotsialistliku majandussüsteemi plaanilisus võimaldab ja kindlustab meile loodusjõudude ja -varade ülimalt ratsionaalset ning otstarbekat rakendamist, tootlike jõudude otstarbekat paigutust, kusjuures tööstus maksimaalselt läheneb tooraineallikaile, samuti kui tarbimisrajoonidele, mille tagajärjel ühiskondliku töö kulutus võib toimuda suurima ökonoomsusega. Sotsialistliku majanduse plaanikindlusest tuleneb ühtlasi tootmise otstarbekaima spetsialiseerimise ja koopereerimise võimalus jne.

Ent konstateerides sotsialistliku majandussüsteemi eeliseid ja paremusi tootlike jõudude ja tööviljakuse arenemiseks, tuleb tõsiselt pidada meeles seda, et võimalus ei tähenda veel tegelikkust.

See tähendab, et sotsialismi võitu on vaja organiseerida, on vaja luua sääraseid tingimused, konkretiseerida ja rakendada süstemaatilise järjekindlusega sääraseid vahendeid, mis tagaksid meie nõukogude ühiskonna edasise arenemise suhtes tähtsaima probleemi — tööviljakuse tõstmise probleemi edukat lahendamist. Seda

⁴² Вознесенский, Военная экономика СССР в период Отечественной войны, Огиз-Госполитиздат 1948, lk. 113.

mõtet on Lenin nõukogude ühiskonna rajamisel korduvalt ja rangelt rõhutanud.

Tööviljakuse tasemest tööstuses sõltub olulisel määral tööstuse tootmisvõimsuse kasutamise efektiivsus. Tööviljakuse taseme tõstmine võimaldab suurendada toodangut olevate tootmisvahenditega ilma tööliste arvu suurendamiseta. Sel asjaolul on määrav tähtsus toodangu omahinna alandamisel, sest see võimaldab eriti püsivkulusid ositada suurema hulga tooteühikuile. Tööviljakuse tasemest sõltub ka tootmisüksikel tööstusettevõttes, käibevahendite suurus jne.

Milles seisnevad need tegurid ja vahendid, mis kaasa aitavad kõrge tööviljakuse kujundamisele meie nõukogude sotsialistlikus tööstuses?

Kõiki alamalesitatud tegureid võib ositada oma iseloomult kolme põhirühma: esiteks tegurid, mis kuuluvad töö ja tootmise organisatsiooni; teiseks tegurid, mis puudutavad tootmistehnikat, ja kolmandaks tegurid, mis on seotud tööliste kultuurilis-poliitilise taseme kujundamisega.

Teguritest, mis kuuluvad töö ja tootmise organisatsiooni tööstuses, mainigem:

1) Sotsialistlikku võistlust kui nõukogude ühiskonna jõulisemat ning progressiivsemat avaldust. Sotsialistlik võistlus on sotsialismi staadiumis tootlike jõudude arenemise tähtsaimaks teguriks. Ta on veenvamaid näitajaid sotsialistliku ühiskonnakorra ja majandussüsteemi võrratust üleolekust kapitalistliku ühiskonna ja majandussüsteemiga võrreldes.

Kodanlikud apoloogeidid teatavasti ülistavad võistluse momenti kapitalistlikus ühiskonnas, nn. kapitalistlikku konkurentsi. Viimane olevat nende arvates ainumõeldavaks teguriks inimeste algatusvõime ja ettevõtlikkuse tekkimiseks, kasvatamiseks ja arendamiseks.

Kuid mida tähendab oma olemuselt konkurents kapitalistlikus ühiskonnas? See tähendab kapitalistlikule ühiskonnale omast võistlusliiki, milline tegelikult seisneb vaid kapitaliomanike võitluses suurima profiidi saamise pärast. Säärases võitluses tugevneb varakate klasside võim varata klasside üle, tugevneb kodanluse kui tootmisvahendite omaniku võim tööliste ja töötava talurahva hulkade üle. Kapitalistliku konkurentsi aluseks on seega hundiseadus, *bellum omnium contra omnes* — kõikide võitlus kõikide vastu, mille järgi ühtede rikastamine võib toimuda vaid teiste hävitamise arvel.

Lenin rõhutas, et „tegelikult... on kapitalism iseseisva väike-kaubatootmise, kus konkurents võis vähegi laiemas ulatuses kasvatada

ettevõtlikkust, energiat ja algatuse julgust, ammuigi asendanud vabrikupärase suur- ja ülisuurtootmisega, aktsiaettevõtetega, sündikaatidega ja teiste monopolidega. Niisuguses kapitalismis tähendab konkurents elanikkonna massi, selle hiiglaenamuse, töörahva üheksakümne üheksa sajandiku ettevõtlikkuse, energia, julge algatuse kuulmatult metsikut mahasurumist, tähendab samuti võistluse asendamist finantskelmuste, despotismi ja orjameelsusega sotsiaalse redeli tipul" ⁴³.

Seda Lenini väidet on lakkamatult kinnitanud kogu kapitalistlik tegelikkus. Nõnda ka Teise Maailmasõja ajal, millal toimus tootmise ja kapitali edasine kontsentreerumine ja tsentraliseerumine, monopolide kõikkvõimsuse edasine tugevnemine, monopolistliku kapitali kokkukasvamise riikliku aparaadiga, riikliku aparaadi alistamine kõikkvõimsaile kapitalistlikele monopoliliitudele, finantsoligarhia mõjuvõimu määratu kasv. Kõige selle tulemusena likvideeriti näiteks fašistlikul Saksamaal sadu tuhandeid väikeettevõtteid ja töökodasid; nende tehniline varustis ja toorained jaotati suurettevõtete vahel. Sama toimus hitlerlike okupantide poolt vallutatud Euroopa maades, kus hulgaliselt suleti tööstusettevõtteid ja tööjõud saadeti fašistlikule sunnitööle saksa trustide tehastesse ja Preisi junkrute põldudele. Ameerika Ühendriikides anti riiklikke tellimusi peamiselt suurkompaniidele (500 ja rohkem töölisega), kes täitsid sõja-aastail 70% kõigist sõjalistest tellimustest. Ameerika Ühendriikide valitsus teatavasti teostas nn. prioriteedipoliitikat (varustamise esmajärjekorralisus), mida monopolid kasutasid oma huvides. Selle poliitika tulemusena likvideerus hulgaliselt väiksemaid ja keskmisi tööstusettevõtteid, mis olid jäetud ilma tooraineteta ja tööjõuta. Säärased on kapitalistliku konkurentsi faktilised tulemused.

Sootuks teist iseloomu kannab võistlus sotsialistlikus ühiskonnas.

Sotsialistlik ühiskonnakord avab seninägemata võimalused rahvahulkade initsiatiivi ja ettevõtlikkuse arenemiseks. Kommunistlik partei, Lenin ja Stalin õpetavad, et töörahva vabanemine eksploatatsiooni ikkest äratab ellu rahvas enneolematu poliitilise aktiivsuse ja tööentusiasmi. Ainult sotsialismitingimustes saab esmakordselt inimkonna ajaloos võimalikuks töötada enesele ja mitte eksploatatoritele. See kõik kutsub välja töötajais väsimata püüde uue ühiskonna ülesehituseks. Juba Nõukogude riigi esimestel kuudel kirjutas Lenin:

„Sotsialism mitte ainult ei summuta võistlust, vaid vastupidi, loob esmakordselt võimaluse rakendada seda tõesti laialdaselt, tõesti massilises ulatuses, tõmmata tõeliselt töörahva enamus sellise töö

⁴³ Lenin, Valitud teosed kahes köites, II köide, Tallinn, 1946, lk. 202.

areenile, kus ta võib ennast avaldada, oma võimeid arendada ja avastada talente, keda rahva seas on lõpmata palju ja keda kapitalism rõhus, tallas ja lüümas tuhandete ja miljonite viisi.

Meie ülesanne on praegu, kus sotsialistlik valitsus on võimul, organiseerida võistlust⁴⁴.

Põhinedes tootmisvahendite ühiskondlikul omandusel ja sellest tuleval tootjate huvide ühtsusel, loob sotsialism uued seosed ja uued vastastikused suhted tööprotsessis. Vastandina kapitalismile, kus toimub tööjõudude ühendamine ja ekspluateerimine kapitali huvides, kehastab sotsialism võistluses ekspluateerimisvaba töötava rahva teadlikku suhtumist töösse, iseendale, oma Nõukogude riigile töötava rahva seltsimehelikku koostööd ja vastastikust abistamist ühiste eesmärkide taotlemisel. Sotsialistlik võistlus ei tähenda tugevate võitlust nõrkade vastu, vaid kõikide töötajate ühist võitlust ühise eesmärgi saavutamiseks: sotsialistliku ja seejärel kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks. Selles võitluses ei hävitata mahajääjaid; neile antakse seltsimehelikku abi eesrindlike töötajate poolt, tõmmatakse nad kaasa aktiivsesse tootmisellu, et saavutada üldist edu. Selles mõttes on sotsialistlik võistlus kooliks, kus uued tööliiskaadrid õpivad sotsialistlikult suhtuma töösse.

„Võistluses on kõige tähelepanuväärsem see, et ta tekitab põhjaliku pöörde inimeste vaadetes tööle, sest ta muudab töö häbistavast ja rasket koormast, milleks teda peeti varem, au asjaks, kuulsuse asjaks, vapruse ja kangelaslikkuse asjaks. Midagi selle taolist kapitalistlikes maades ei ole ega saagi olla. Seal, nende juures, kapitalistide juures on kõige ihaldatavamaks asjaks, mis väärib ühiskondlikku heakskiitmist, — rantjee olla, elada protsentidest ja mitte tööd teha, mida peetakse põlastusväärseks tegevuseks. Meil, NSV Liidus, seevastu kõige ihaldatavamaks asjaks, mis väärib ühiskondlikku heakskiitmist, on võimalus olla töökangelane, võimalus olla lööktöö kangelane, kes on ümbritsetud aupaistega töörahva miljonite hulgas“, ütleb seltsimees Stalin⁴⁵.

Sotsialistlikul võistlusel on oma kuulsusrikas ajalugu.

Juba sõjakommunismi-aastail töölised, kes jäid tagalasse, elades rasketes tingimustes, töötades kütmata tööruumides, kohates peaaegu igal sammul kodanliku intelligentsi sabotaaži, näitasid üles ennenäge-

⁴⁴ Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 202.

⁴⁵ J. Stalin, ÜK(b)P Keskkomitee poliitiline aruanne XVI kongressile, Tallinn, 1946, lk. 59.

matut kangelaslikkust. Et anda Punaarmeele kõige hädavajalikumat võidu saavutamiseks pealetungiva vaenlase üle ning hoida mõnesuguselgi määral käigus tööstuslikku tootmisaparaati, tõid töölismassid suuri ohvreid.

Kõige tähelepanuväärsemaks ürituseks selles mõttes, kõige paremaks näiteks teadliku, kommunistliku suhtumise kohta töösse eesrindlike tööliste poolt olid kommunistlikud laupäevakud.

Lenin omistas kommunistlikele laupäevakuile erakordset tähtsust. „See on pöörde algus, raskema, olulisema, põhjalikuma ja otsustavama pöörde kui kodanluse kukutamine, sest see on võit omaenda inertuse, distsipliinipuuduse ja väikekodanliku egoismi üle, nende harjumuste üle, mis neetud kapitalism on pärandanud töölisel ja talupojale. Kui see võit on kindlustatud, siis ja alles siis on loodud uus ühiskondlik distsipliin, sotsialistlik distsipliin, siis ja alles siis muutub võimatuks tagasipöördumine kapitalismi ning kommunism saab tõepoolest võitmatuks”⁴⁶.

Kommunistlikud laupäevakud, mida teostasid eesrindlikud töölised vabatahtlikult, töötades peale oma tööaega ilma tasuta, säästmata terve revolutsiooni saavutuste heaks, muutusid sõna tõsiselt mõttes kommunistliku töö alguseks. Nad näitasid uusi tööimpulsse, uusi ühiskondlikke seoseid ja suhteid inimeste vahel, inimeste töösse suhtumise uusi vorme ja meetodeid.

„Kommunistlikel laupäevakuil” on just seepärast hiiglasuur ajalooline tähtsus, et nad näitavad meile tööliste teadlikku ja vabatahtlikku algatust tööviljakuse arendamises, uuele töödistsipliinile siirdumises ja sotsialistlike majandus- ja elutingimuste loomises”⁴⁷. Lenin rõhutab: „Sellest hoolimata, et töö oli nõrgalt ette valmistatud ja nõrgalt organiseeritud, oli **tööviljakus tavalisest siiski 2—3 korda kõrgem**”⁴⁸.

Ja nimelt lähtudes neist asjaoludest soovitas Lenin tungivalt uurida kommunistlikel laupäevakuil saadud kogemusi, hästi läbi mõelda nende tähtsus ja kõigiti säilitada, pooldada seda uut, mis nendes peitus. See uus seisneski töötajate teadlikus, sotsialistlikus suhtumises töösse. Töölised näitasid kommunistlikel laupäevakuil kõigile töötajate massidele mitte ainult tööviljakuse tõusu tähtsust, vaid ka oma kindlat tahet ja võimet töö ühiskondlikuks organiseerimiseks uutal alustel, ilma kapitalistideta ja mõisniketa.

⁴⁶ Lenin, Valitud teosed kahes köites, II k., Tallinn, 1946, lk. 392.

⁴⁷ Sealsamas, lk. 400.

⁴⁸ Sealsamas, lk. 395.

Kommunistlike laupäevakute praktika ei jäänud unarusse. Nende traditsioonid mitte ainult säilitati, vaid ka arendati edasi; need kasvasid iga aastaga ja omandasid mitmesuguseid vorme. Ka tänapäevalgi, rahvamajanduse sõjajärgsel taastamise ja edasiarendamise perioodil, rakendame „laupäevakuid“ näiteks meilgi Nõukogude Eestis purustatud linnade korrastamisel ja ülesehitamisel ühiskondliku töö alusel.

Kuid möödus teatud ajavahemik, enne kui sotsialistlik võistlus muutus „sotsialismi ülesehitamise kommunistlikuks meetodiks“ (Stalin), muutus sotsialistliku tööorganisatsiooni põhivormiks. Eriti tähtsat osa etendas ses suhtes Kommunistlik Noorsooühing, kes hakkas organiseerima sotsialistlikku võistlust tööstusettevõtete toodangu omahinna alandamiseks ja toodete kvaliteedi tõstmiseks. Mitmesugustes linnades ja ettevõtetes algatati eesrindlike tööliste, eriti kommunistlike noorte kollektiivide poolt, sotsialistlikku võistlust, organiseeriti tööliste ringe toodangu kvaliteedi tõstmiseks, konkursse, ülevaatusi jne. Asuti löökbrigade ja löökvahetusi organiseerima. Eriti tugeva tõuke sotsialistliku võistluse arenemisele andis Leningradi tehase „Krasnõi Võboržetsi“ kommunistlike noorte kollektiivi üleskutse 1929. a. värvilise metallurgia töölistele ja kõigile NSVL töölistele valitsuse direktiivide täitmise vajaduse kohta toodangu omahinna alandamiseks. Mitmesuguste tehaste töölistel alustasid omavaheliste lepingute sõlmimist omahinna alandamise ja tööviljakuse tõstmise plaanide täitmiseks ja ületamiseks. Võistlema asusid omavahel mitte ainult tehased, vaid ka tsehhid, üksikud töölisrühmad ja üksikud töölistel. Tööstuse alalt kandus võistlus edasi põllumajandusse; hakkasid võistlema omavahel kolhoosid, sovhoosid, põllumajandusrajoonid. Selle töötajate poolt algatatud laialdase ja määratud tähtsust omava üldrahvaliku liikumise esiridades sammusid kommunistid, seda juhtis kommunistlik partei.

Aprillis 1929 võttis UK(b)P XVI konverents seltsimees Stalini ettepanekul vastu üleskutse kõigile Nõukogude Liidu töötajatele sotsialistliku võistluse laialdasemaks organiseerimiseks. Üleskutses kõneldi kogu sotsialismimaa ees seisvaist suurtest ülesannetest seoses esimese viisaastaku plaani elluviimisega ja sotsialistliku võistluse määravast tähtsusest nende ülesannete teostamisel. Parteikonverentsi üleskutse leidis vastukaja kõige laialdasemais töötavais hulkades. Sotsialistlik võistlus võimaldas esimese viisaastaku plaani täita nelja aastaga, saavutada otsustavat murrangut tööviljakuse alal ning luua tingimused teise ja kolmanda viisaastaku ülesannete lahendamiseks. „Vaevalt võib kõhelda,“ kirjutas seltsimees Stalin Suure Oktoobrirevolutsiooni XII

aastapäevaks, „et meie ülesehitustöö tähtsamaid fakte, kui mitte kõige tähtsam fakt viimasel aastal on tõsiasi, et meil õnnestus saavutada otsustavat murrangut tööviljakuse alal. See murrang väljendus töölisklassi miljoniliste masside loova initsiatiivi ja võimsa töövaimustuse hargnemises sotsialistliku ülesehitustöö rindel“⁴⁹.

Teisel viisaastakul tekkis sotsialistliku võistluse uus vorm — stahhaanovlik liikumine, kujunedes sotsialistliku võistluse kõrgemaks astmeks.

Saanud alguse nõukogude söetööstuses, levis stahhaanovlik liikumine kiiresti üle kogu maa ja muutus varsti massiliseks, üldrahvalikuks liikumiseks. Oma ajaloolises kõnes esimesel üleliidulisel stahhaanovlaste nõupidamisel 17. novembril 1935 märgib seltsimees Stalin, et stahhaanovlik liikumine on esile tõstnud uusi inimesi, mees- ja naistöölisi, kes on täielikult ära õppinud oma ala tehnika, on selle omandanud ja seda edasi arendanud. „Need on uued, erilised inimesed... See liikumine purustab vanad vaated tehnikale, purustab vanu tehnilisi norme, vanu projekteeritud võimsusi, vanu tootmisplaane ja nõuab uute, kõrgemate tehniliste normide, projekteeritud võimsuste ja tootmisplaanide loomist“⁵⁰.

Kindlustades seniolematu tööviljakuse tõusu, seisneb stahhaanovliku liikumise tähtsus veel selles, „et see on niisugune liikumine, mis purustab vanad tehnilised normid kui puudulikud, ületab paljudel juhtudel eesrindlike kapitalistlike maade tööviljakuse ja avab seega praktilise võimaluse sotsialismi edasiseks kindlustamiseks meie maal, annab võimaluse muuta meie maa kõige jõukamaks maaks,“ ütleb seltsimees Stalin⁵¹. Veel enam. Stahhaanovliku liikumise tähtsus seisneb „veel selles, et see valmistab ette tingimusi sotsialismilt kommunistlike üleminekuks“⁵². Sellega annab seltsimees Stalin stahhaanovlikule liikumisele kui sotsialistliku võistluse kõrgemale astmele määratu suure poliitilise tähtsuse. Stahhaanovlased on seega meie tuleviku kandjad, ja on arusaadav, miks nad on kuulsaimad inimesed meie nõukogude ühiskonnas, miks neile saab osaks rahvahulkade armastus, valitsuse ja partei tähelepanu ja hoolitsus.

Ennenägematu ulatuse omandasid sotsialistlik võistlus ja stahhaanovlik liikumine Suure Isamaasõja tingimustes. Tärgas sotsialistlik võist-

⁴⁹ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 232 ja 235.

⁵⁰ Sealsamas, lk. 436 ja 437.

⁵¹ Sealsamas, 1945, lk. 437.

⁵² Sealsamas.

lus üleliidulises ulatuses. Nõukogude inimeste loominguline initsiatiiv rullus oma kogu laiuses tehaseis, vabrikuis, kolhoosides. Nõukogude inimesed töötasid ennatsalgavalt rinde vajaduste rahuldamiseks, teostasid töökangelastegusid, ületasid mitmekordselt tootmisplaane, rajasid lühima aja jooksul tehaseid, kaevandusi, elektrijaamu jne. Kümneid tuhandeid ratsionaliseerimissetepanekuid esitati ja rakendati töötajate poolt tootmisse, mis tõhusalt tõstsid tööviljakust ja andsid tähelepanuväärset kokkuhoidu toorainete ja materjalide kasutamise alal. Suure Isamaasõja aastail toimunud nõukogude tööstuse toodangu tõusus etendas sotsialistlik võistlus otsustavat osa.

Otsustav osa on sotsialistlikul võistlusel etendada ka nüüd, sõja järgse viisaastaku täitmisel. Uue viisaastaku plaan võeti Nõukogude Liidu tööliste, talupoegade ja haritlaste poolt vastu võitlusprogrammina, mis vastab nende elulistele huvidele. Kogu maa ulatuses — tehaseis, vabrikuis ja kolhoosipõldudel — kasvab ja laieneb sotsialistlik võistlus loosungi all: täita viie aasta plaan nelja aastaga! Sotsialistlik võistlus üleliidulises ulatuses teeb parimate stahhaanovlaste saavutused kogu nõukogude rahva ühisvaraks ning tööviljakuse, seega sotsialistliku tootmise võimsaks tõusuteguriks. Uha enam kasvavad stahhaanovlaste read ja sagenevad nende uued suurejoonelised saavutused. Stahhaanovlaste eeskujule järgnevad sajad ja tuhanded töölised. Rakendades stahhaanovlaste poolt väljatöötatud uusi töövõtteid ja meetodeid, tõstavad nad oma tööviljakust.

Hoolimata sellest, et sotsialistlik võistlus ja stahhaanovlik liikumine Nõukogude Eestis on alles noor, loendati I kvartalis 1948 vabariigis juba ligemale 40 000 stahhaanovlast ja lööktöölist⁵³.

Ule vabariigi on saanud kuulsaks Tallinna tehaste stahhaanovlaste nimed: Erich Paulus, Jaan Vaarak, Nochem Katzev, Valter Vedru ja paljud teised⁵⁴.

Tallinna kaalutehase „Vega“ lukksepp-brigadiir Erich Paulus täitis esimese töölisena Nõukogude Eestis juba 20. novembriks 1946 oma isikliku viie aasta plaani, s. o. vähem kui ühe aastaga. Säärane saavutus oli võimalik hästi läbimõeldud, korrastatud täpse töö tulemusena,

⁵³ S. Sazonov, Eesti NSV parteiorganisatsioonid võitluses viisaastaku täitmise eest tööstuses nelja aastaga, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1948, lk. 5.

⁵⁴ Vt. lähemalt brošüüris: Uue viisaastaku võitlejad. Jutustusi stahhaanovlastest, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1947.

tööprotsessi käigus teostatud ratsionaliseerimisega, mille tagajärjel vähenes kaaluosade valmistamisel tööoperatsioonide arv, säästeti aega ja võimaldus mitmekordistada töövõiljakust. Nii näiteks andis kõige väiksema laagri valmistamine stahhaanovlase Erich Pauluse matriitsiga töövõiljakuse kasvu 7000%. Augustis 1947 oli stahhaanovlane Erich Paulus täitnud juba 7,5 aasta isikliku töönormi.

Tekstiilettvõtte „Punane Koit“ paelakangur Nochem Katzev töötas 1945. a. kolmel teljel. Kuid täiendades pidevalt töövõtteid, asus ta 1946. a. töötama kuuel teljel, ületades päevanorme 7—8-kordselt. Järgmisel aastal suurendas stahhaanovlane Katzev oma töövõiljakust veelgi, täites päevanormi järjekindlalt ligi 1000%-liselt. Juba 13. detsembriks 1946 oli stahhaanovlane Katzev täitnud isikliku viie aasta plaani; 21. juuniks 1947 oli ta lõpule jõudnud kaheksanda aastanormi täitmisega.

Tõhusaid töövõite on saavutanud paljud teisedki Nõukogude Eesti töölised-stahhaanovlased, kes endile on võtnud kohustuseks täita viie aasta plaan enne tähtaega. Nüüd on juba sajad töötajad täitnud ja ületanud oma viie aasta normid. Kõik isikliku viisaastaku-töönormi täitjad on silma paistnud oma uudsete stahhaanovlike töömeetodite poolest. Nad on esitanud rohkesti ratsionaliseerimistepanekuid ja rakendanud neid. See kõik on võrratult tõstnud nende töövõiljakust.

Kuid oleks ekslik piirduda ainult sotsialistliku võistluse eesrindlaste töösaavutuste märkimisega. Üksikute töölis-stahhaanovlaste rekordid, nii väärtuslikud kui nad iseendast ongi, jäävad üksikute rekorditeks ega suuda üksi tõsta tööstuse üldist töövõiljakust ja tootmistaset. Leidub ikkagi veel selliseid töötajaid, kes ei suuda norme täita ega ületada. Sotsialistliku võistluse suur mõte seisneb aga selles, et saavutada kõigi töötajate töövõiljakuse tõus. Selles mõttes omab erilist tähtsust stahhaanovlaste töökogemuste edasiandmine, nende töömeetodite ja töövõtete tutvustamine ja juurutamine kogu tööliskollektiivi ulatuses, et seega tõsta kõiki töölisi stahhaanovlaste tasemele. Stahhaanovlaste töömeetodid ja -kogemused peavad Nõukogude Eesti tööstuses saama üldise tööseaduseks. Pole kahtlust, et meie stahhaanovlaste hulgas leidub inimesi, kes organiseeritult võiksid edasi anda oma töökogemusi ja -meetodeid noortele ja mahajäänud töölilistele. Küsimus seisneb eeskätt selle kasvatusliku töö organiseerimises, milles eriti ametiühinguorganisatsioonidel on täita juhtiv osa.

Võitlus sõjajärgse viisaastaku plaani ennetähtaegse täitmise eest on kogu Nõukogude Liidu tööstuses tekitanud mitmeid uusi massilisi liikumisi, millede eesmärk on mahajäänute tõstmine eesrindlaste tasemele, et sel viisil saavutada kõigi nõukogude tööliste tööviljakuse tõus. Moskva saapavabriku „Pariisi Kommuun“ stahhaanovlase Vassili Matrossovi, Moskva tehase „Kalibr“ vanemmeisteri Nikolai Rossiiski ja Uurali Kirovi-nim. tehase tehnoloogi Aleksander Ivanovi nimed on selles mõttes saanud kuulsaks üle Nõukogude Liidu.

Kommunistliku partei poolt püstitatud ülesannete lahendamisel tööstuses tekivad uued sotsialistliku võistluse vormid, suureneb pidevalt sellest osavõtjate arv, kerkivad esile töökangelased ning saavutatakse uusi tagajärgi tööviljakuse tõstmisel.

2) Tähtsamaks organisatoorseks teguriks tööviljakuse tõstmisel on töödistsipliin.

Töödistsipliin omab sotsialistlikus ühiskonnas vastavalt tootmisuhete erinevale iseloomule sootuks teissugust iseloomu kui kapitalistlikus ühiskonnas.

Sotsialistlikus ühiskonnas ei esine tööline oma tööjõu müüjana; töö sotsialistlikus ühiskonnas ei ole kaup, nagu ta on seda kapitalistlikus ühiskonnas (Marx). Töö sotsialistlikus ühiskonnas on üldine kohustus. Stalinliku Konstitutsiooni § 12 ütleb: „Töö on NSV Liidus iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks — põhimõttel: „kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma“.“

Kujutlusel sellest, nagu ei peaks sotsialistliku ühiskonnakorra puhul töötama, nagu võiks tööst loobuda ja logelda, ei ole midagi ühist sotsialismiga. „See on logelejate, mitte ausate tööinimeste filosoofia. Sotsialism ei eita sugugi töötamist. Vastupidi, sotsialism on rajatud tööle. Sotsialism ja töö on teineteisest lahutamatud. Meie suur õpetaja Lenin ütles: „Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma.“ Mida see tähendab, kelle vastu on sihitud Lenini sõnad? Ekspluateerijate vastu, nende vastu, kes ei tee ise tööd, vaid sunnivad teisi töötama ja rikastuvad teiste kulul. Aga veel kelle vastu? Nende vastu, kes ise logelevad ja tahavad teiste kulul elada. Sotsialism ei nõua mitte logelemist, vaid seda, et kõik inimesed töötaksid ausalt, töötaksid mitte teiste kasuks, mitte rikaste ning ekspluateerijate kasuks, vaid iseenda kasuks, ühiskonna kasuks,“ ütleb seltsimees Stalin ⁵⁵.

Nõukogude ühiskonnas on töötav rahvas ise tootmisvahendite pere-meheks, töötades endale. Seepärast ka töödistsipliin sotsialismimaal,

⁵⁵ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 369—370.

vastandina kapitalistlikule ühiskonnale, ei väljenda mingit tööjõule vaenulikkust, võõrast, teda orjastavat töökorda, vaid ta esineb sotsialistliku tootmise õige funktsioneerimise huvides, tootlike jõudude parema kasutamise huvides, eesmärgiga — süstemaatiliselt tõsta töötava rahva heaolu. Seepärast väljendab sotsialistlik töödistsipliin uusi ühiskondlike suhteid, eksploateerimisest vabade töötajate seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhteid. Seepärast muutub töödistsipliin sotsialistlikus ühiskonnas üha rohkem töötajate seltsimehelikuks enda distsipliiniks. See seisneb töölise kõigi kohustuste hoolikas, kohusetruus täitmisel, mis lasuvad temal kui sotsialistliku ühiskonna liikmel ja sotsialistlikust ülesehitustööst osavõtjal.

Kuid see uus distsipliin, töötajate endi teadlik töödistsipliin luuakse teravas võitluses kõigi kapitalistlikust ühiskonnast päritud igandite ja harjumustega. Nende elementidega, kes püüavad tööst kõrvale hiilida, elada võõra töö kulul — logelejate, töölt puudujate, spekulantide, varastega —, peab nõukogude riik halastamatut võitlust ja sunnib neid rangete karistuste abil töötama.

Sotsialistlikus ühiskonnas ei ole paika logelejail ega „viilijail“, keda Lenin tabavalt nimetas kapitalistlike traditsioonide pidajaiks, kes Nõukogude riigisse suhtuvad printsipi järgi: t e h a „temale“ (s. o. Nõukogude riigile) tööd võimalikult vähe ja halvasti — koorida „temalt“ raha aga võimalikult rohkesti⁵⁶.

Töölt puudumine, tööjõu voolavus — see kõik avaldab negatiivset mõju töötulemustele, tööviljakuse arenemisele. Tööpäeva tihenemine, tööaja kaotuste likvideerimine jms. on seepärast tööviljakuse tõstmise olulisemaid tegureid. Sõjajärgse viisaastaku plaani täitmine ja ületamine on võimalik vaid juhul, kui kõik nõukogude töötajad ausasti täidavad oma kohustused. Töö peab olema organiseeritud nõnda, et kõik tööpäeva minutid oleksid kasutatud maksimaalselt — viljakalt, et ei läheks kaotsi ainustki tööminutit, kõnelemata kaotatud tööpäevadest.

Töölt põhjuseta puudumise tõttu läks Nõukogude Eesti tööstuses kaotsi näiteks poole aasta jooksul (1945. a. IV kvartal ja 1946. a. I kvartal) kokku ligi 130 000 tööpäeva ehk 2,5% kogu tööajast. Töödistsipliini rikkumiste arvel (loata ja administratsiooni loal töölt puudumised) läks ainuüksi 1946. a. I kvartalis Nõukogude Eesti tööstuses kaotsi 70 000 tööpäeva ehk umbes 1000 töölise töö, mistõttu tööstus andis 3 miljoni rubla väärtuses vähem toodangut. Nahakombinaadis

⁵⁶ Ленин, Сочинения, т. XXIII, lk. 215.

„Union“ läks näiteks 1945. a. töölt põhjusega puudumise tõttu kaotsi kokku 3218 tööpäeva ehk 2,9% tööpäevade üldarvust. Nende kaotatud tööpäevade arvel oleks võimalik olnud toota ligemalt 8 600 paari jalat-seid.

See näitab, et on vaja tõsist tähelepanu pöörata nendele tööviljakust tõstvale reservidele, mis peituvad töödistsipliini tugevdamises. On vaja välja juurida inimeste teadvusest kodanlik moraal, luua uus suhtumine töösse, uus sotsialistlik, teadlik töödistsipliin. Selleks on olemas palju administratiivseid vahendeid. Kuid nendest üksnes ei piisa. Palju tähtsamaks vahendiks kui sundimine on veenmine ja sellega kaasuv töötajate elutingimuste parandamine. Uue, teadliku töödistsipliini loomist pidas Lenin kommunistliku partei ja nõukogude võimu üheks põhilisemaks ülesandeks, ent ühtlasi kõige raske- maks ja õilsamaks ülesandeks.

3) Tööviljakuse tõstmise teguriks on ka tootmise tehniline normimine. Seaduses NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist 1946—1950 lausutakse: „Laiendada tehniliselt põhjendatud normide kasutamist tööstuses, võttes sealjuures arvesse eesrindlikku tehnoloogiat ja töö tehniliste seadmetega varustamise tõusu. Kindlustada töö normeerimine inseneride ja tehnikute vilunud kaadrite poolt“ (III osa p. 2 lõige 4).

Tehnilise normimise põhiliseks ülesandeks on iga tööstusettevõtte tööliste kohta ratsionaalseima tootmis- ja töörežiimi kindlakstegemine ja selle rakendamine. See nõuab üksikute töökohtade tähelepanelikku uurimist, nende olukorra üksikasjalist analüüsimist, arvestades sealjuures eeskätt stahhaanovlaste kogemusi. Sel teel täiustatakse tootmis- protsess, avastatakse seadmete kasutamise reservid, likvideeritakse tööaja kaotusi ja määratakse kindlaks ratsionaalseim tootmis- ja töö- režiim.

Kogu töö tehnilise normimise alal teostatakse tööviljakuse tõstmise eesmärgil, aga samuti toodangu omahinna alandamise ja toodangu kvaliteedi tõstmise eesmärgil. Tehnilise normimise meetoditega kindlaksmääratud normid õhutavad eesrindlikke töölisi — stahhaanovlasi tootmisprotsessi täiustamisele, mahajäävaid töölisi sunnivad normid järele jõudma eesrindlastele. Sel viisil tehniliselt põhjendatud normid aitavad kaasa tööviljakuse edasisele tõusule.

Normide tähtsusest sotsialistlikus ülesehitustöös kõneles seltsimees Stalin esimesel üleliidulisel stahhaanovlaste nõupidamisel muuhulgas järgmist: „Ühed ütlevad, et meile ei ole enam vaja mingeid tehnilisi

norme. See on väär, seltsimehed. Veel rohkem — see on rumal. Ilma tehniliste normideta ei ole võimalik plaanimajandus. Peale selle on tehnilised normid vajalikud selleks, et mahajäävaid masse eesrindlikele järele tõmmata. Tehnilised normid on suur reguleeriv jõud, mis organiseerib tootmises laiu tööliste hulki tööliklassi eesrindlike elementide ümber. Tehnilised normid on meile järelikult vajalikud, kuid mitte niisugused, nagu praegu olemas on, vaid kõrgemad" ⁵⁷.

Tootmise tehnilise normimise haarde astmest ja normide põhjendatusest oleneb ettevõtte plaani kvaliteet. Tehniline normimine on parimaks meetodiks tööjõu ebaproduktiivsete kulutuste, liigsete liigutuste ja tootmise kitsaskohtade avastamiseks. Sel teel aitab tehniline normimine mõjuvalt kaasa tootmisjuhtide, stahhaanovlaste ja lööktöölise töö õigele organiseerimisele.

4) Tähtsaks teguriks tööviljakuse tõstmise alal on tööta su õige korraldamine. Nõukogude ühiskonnas kehtiva tööta supoliitika kohaselt tasutakse igaühele tema töö järgi, vastavalt töö hulga ja omadusele. See sotsialistlik printsip jaotuses töö järgi tuleneb sotsialistliku majanduse seaduspärasustest. Teisiti pole võimalik ehitada sotsialistlikku ühiskonda ega tõsta tööviljakust selle tasemeni, mis tagaks üleminekut kõrgemale kommunistliku ühiskonna astmele. Tootlike jõudude tase sotsialismitingimustes ei võimalda veel teissugust jaotust.

On arusaadav, et säärase jaotusprintsipi rakendamine nõuab vastavat ettevalmistust paljude praktiliste vahendite tarvituselevõtuks, et kindlustada selle põhimõtte järjekindlat ellurakendamist.

Siit tulenebki vajadus viia maksimaalne arv töölisi tööstuses ajatöötasu süsteemilt tükitöötasu alusele, määrata kindlaks tööta normid täpse tehnilise normimise alusel, vastavalt tehnika taseme kasvule ja eeskätt stahhaanovliku töö saavutustele. Nõukogude Eestis on üleminek tükitöötasu süsteemile järjest laienemas, haarates üha rohkem tööstusettevõtteid resp. tööstusharusid.

Ent tuleneb vajadus rakendada mitte ainult tükitöötasusüsteemi, vaid ka selle kõrgemat astet — progressiivset tükitöötasu ja tükitööpremiaal-süsteemi töönormide ületamise või kõrgema kvaliteediga töösaavutuste ja muude tehnilis-ökonomiliste näitajate eest (näit. tooraine või kütuse säästliku kasutamise puhul jms). Nõnda on võimalik premeerida eesrindlike töölisi, ratsionaliseerijaid ja novaatoreid; see

⁵⁷ J. Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 444.

õhutab töönormide täitmist ja ületamist, kindlustab kõrgemat töötasu paremale töötajale.

Need asjaolud leiavad oma väljenduse ka seaduses NSVL Rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist 1946—1950, milles nõutakse: "... suurendada preemiate osa tootmisplaanide täitmise ja ületamise eest tööliste ja teenistujate palgas" (I osa, p. 14). Ja teisel: "Täiustada tööliste progressiivse tükitöötasu süsteemi ning inserner-tehniliste töötajate premeerimise süsteemi tootmisplaanide täitmise ja ületamise eest, tõstes süstemaatiliselt preemiate tähtsust töötasus" (III osa, p. 2).

5) Tööviljakuse tõstmise reserviks on ka võitlus praagi vastu, võitlus toodangu kvaliteedi parandamise eest, samuti ka võitlus suurima kokkuhoiurežiimi teostamise eest seadmete, tööriistade, toor- ja abimaterjalide, kütuste jms. kasutamisel.

Praak või madalakvaliteediga toodang vähendab tööviljakust, sest et alaväärtuslikke, alakvaliteedilisi tooteid ei arvestata toodangu hulka. Seepärast, pidades rangelt kinni toodete kindlaksmääratud standardist või tehnilistest tingimustest, teostades kõigis ettevõtteis toodete valmistamisel ja nende väljalaskmisel rangelt distsiplineeritud kvaliteedikontrolli, osutub võimalikuks toodangu praagiprotsenti alandada tähtsusetu miinimumini, või hoopis kõrvaldada.

Toodangu suurenemine ühe tööliste kohta, millega käib kaasas toodete madalam kvaliteet, vähendab ühiskondlikku tööviljakust. Kui näiteks kaevur annab vahetuses endisest küll suurema koguse, kuid kvaliteedilt halvema põlevkivi (näiteks endisest suurema paesisaldusega), osutuks säärane tööviljakuse tõus ühiskondlikus, kogu rahvamajanduslikus mõttes suuresti küsitavaks. Juba säärase põlevkivi transport on ebaratsionaalne, ebamajanduslik, koormates transpordivahendeid tarbetu, liigse ballastiga. Veelgi ebamajanduslikum on säärase madala, halva kvaliteediga põlevkivi kasutamine. Näiteks põlevkiviküttel olevas avalikus elektrijaamas võib säärane põlevkivi põhjustada elektrienergia toodangu kahanemist; see omakorda võib esile kutsuda voolukatkestusi, sellest tingituna katkestusi paljude tööstusettevõtete tootmisprotsessides ja häireid asutiste töös. Seepärast peab tööviljakuse tõusuga tingimata kaasnema võitlus toodangu kvaliteedi parandamise eest: see on ühiskondliku tähtsusega ülesanne.

Samuti alandab ühiskondlikku tööviljakust säärane juhtum, kui toodangu suurenemisega ühe tööliste kohta kaasub seadmete, tööriistade

ebanormaalne kulumine, toor- ja abimaterjalide suhteline enamtarvitus. Kulutades teatud ajaühiku jooksul endise koguse toorainet ja kütuseid, kuid hoolitsedes toorainete ja kütuste võimalike kadude vältimise eest, saab tööline sama ajaühiku vältel valmistada suurema koguse tooteid, s. t. tema töö saab muutuda viljakamaks.

6) Suurt mõju tööviljakuse tõusule avaldab ka töökaitselise ja ohutustehnilise olukorra parandamine ettevõtteis. Uue tootmistehnika rakendamine tööstuses ei tähenda veel, et kaotaks tähtsuse ohutustehnika, kaotaksid tähtsuse puhtus ja kord tööstuses, kaotaks tähtsuse võitlus kutsealaste mürgistuste, kutsehaiguste, tolmu, gaaside jne. vastu. Tänapäeval on tootmistehnika lahutamatu seotud ohutustehnikaga. Mida tihedam see seos on, seda paremini on töö organiseeritud, seda viljakamaks muutub töö. Seepärast kõik teaduse ja tehnika saavutused, kõik kultuuri saavutused peavad ka Nõukogude Eestis olema rakendatud töötajate teenistusse, nende töö- ja elutingimuste paremaks ning tervishoidlikumaks muutmisele töökohtadel, et kindlustada ka sellest küljest kõrgeimat tööviljakust.

Ülemaal käsitletud töö ja tootmise organisatsioonide tegurite kõrval omab põhjanevat tähtsust tööviljakuse tõstmisel tööstuse tootmistehnilise baasi rekonstrueerimine, tootmistehnika täiustamine ja ajakohastamine.

Määratledes Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise põhiülesandeid sõjajärgsel viisaastakul, peab Eesti NSV Ülemnõukogu muuhulgas vajalikuks: „Süsteematiliselt tarvitusele võtta kõige uuemaid tehnilisi saavutusi Eesti NSV rahvamajanduse kõigil aladel, tootmises maksimaalselt kasutades ja tarvitusele võttes Nõukogude Liidu vennasvabariikide eesrindlike kogemusi ning teaduse ja tehnika saavutusi”⁵⁸. Ja edasi: „Suurendada tööviljakust ja töödistsipliini 8-tunnise tööpäeva täieliku kasutamise, palju inimtööjõudu nõudvate tööstusalade igakülgse mehhaniseerimisega ja tootmisprotsesside viimistlemisega”⁵⁹.

Mõlemad nimetatud põhiülesanded on teineteisega orgaanilises, lahutamatus seoses. Nende mõlema eesmärgiks on taotleda kõrgemat tööviljakust ja seoses sellega suuremat toodangut Nõukogude Eesti tehaste, vabrikute seadmete-pargi järk-järgulise, süsteematilise uuendamise, rekonstrueerimise, tööprotsesside, eriti tööjõumahukate tööprot-

⁵⁸ Seadus Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani kohta 1946.—1950. a., I osa, p. 4.

⁵⁹ Sealsamas, p. 10.

sesside mehhaniseerimise, tootmisprotsesside automatiseerimise ja uute tootmistehnoloogiliste meetodite rakendamisega.

Pole mõeldav Nõukogude Eesti tööstuse edukas taastamine ja edasine arendamine senise olemasoleva, kodanluselt päritud suures osas iganenud tehnika alusel. On vältimatult vajalik joonduda tänapäeva tehnikasaavutustega Eesti tööstuse kõigis harudes. Uusima tehnika süstemaatiline rakendamine peab kujunema kõigi meie kaadrite praktilise tegevuse keskseima tähelepanu osaliseks. Uusima tehnika rakendamiseta pole võimalik edukalt lahendada neid ülesandeid, mis Eesti NSV tööstusel ees seisavad nüüd, sõjajärgsel viisaastakul, ja tulevikuperspektiivis.

Tehnika plaanimine rahvamajanduses on kogu rahvamajandusliku plaanimise vältimatuks osaks. Teatavasti toimus stalinlike viisaastakute jooksul kogu nõukogude rahvamajanduse tehniline rekonstrueerimine uute ettevõtete ehitamise ja olevate tehaste rekonstrueerimise teel. Uued ja rekonstrueeritud ettevõtted on uue, eesrindliku tehnika kandjaks; nende osakaal on pidevalt suurenenud. Suure Isamaasõja algul omas NSVL uute, eesrindlike ettevõtete suurimat osakaalu maailmas. Sõja-aastail nõukogude tööstuses tehnika arenemine jätkus. Saadi rikkalikke uusi kogemusi, milliseid nüüd üldistatakse ja levitatakse nii sotsialistlikus tööstuses kui ka põllumajanduses. Neid vennasvabariikide eesrindlikke uusi kogemusi, teaduse ja tehnika saavutusi tuleb tundma õppida, omandada ja rakendada järjekindlalt nüüd ka Nõukogude Eesti tööstuses.

Mõelgem näiteks kütte-energeetilisele tööstusele, mis kogu Nõukogude Eesti rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani eduka täitmise suhtes evib mõõduandvat tähtsust. See tööstusharu (põlevkivitööstus, turbatööstus) on üks tööjõumahukamaid ning raskemaid tootmisalasid. Sääraseiks raskemaiks ning tööjõumahukamaiks tööprotsessideks põlevkivitööstuses on põlevkivi sortimine ja laadimine. Kõigi nende tööprotsesside mehhaniseerimiseks rakendatakse uusimaid, kaasaegseid mehhanisme (näiteks raiumismasinad), teostatakse allmaateede elektrifitseerimist (teede ümberehitamist elektriveokitele).

Oma tootmise sesoonsuse tõttu eriti tööjõumahukad on tööprotsessid turbatööstuses. Et saavutada sel tootmisalal käesoleval viisaastakul toodangu kolmekordset ületamist võrreldes sõjaeelse tasemega, on vältimatu uusimate ning täiuslikemate tootmisprotsesside rakendamine sel alal: freesturbatootmise laiendamine seoses uute freesturba

tootmismenetluste rakendamise (pneumaatiline menetlus freesturba kogumisel, millega lihtsustub freesturba tootmisprotsess veelgi), bagermenetluse tarvituselevõtmine masinaturba tootmisel, millega turba väljavõtmine ja mahapanek mehhaniseerub täielikult; mehhaniseeritakse ka turba kogumine kuivatusväljalt kui ka ülesladumine, samuti ka laadimine vagonettidesse ja ümberladumine. See kõik tõstab töövilkust sel tootmisalal, aidates samal ajal kaasa ka sesoonsuse vähendamisele tööjõu rakendamise mõttes. Teatavasti alustatakse Nõukogude Liidus käesoleval viisaastakul turbatootmist aasta läbi, milleks ehitatakse turba kunstliku kuivatamise vabrik⁶⁰.

Mõeldagu edasi näiteks ehitusmaterjali-tööstusele ja ehitustööstusele, millised kogu meie ulatusliku kapitaalehitusprogrammi (3,5 miljardit rubla) täitmisel evivad otsustavat tähtsust. Siingi on tööprotsessid veel väga suures osas tööjõumahukad ja raskeloomulised. Mehhanismide rakendamist nõuavad tellise-, katusekivi-, lubja- kui ka tsemenditööstuses eriti toorainete kaevandamise ja ettevalmistamise tööd. Ehitustööstuses puudutab mehhaniseerimine muuhulgas näiteks mullatöid (ekskavaatorite ja kraavikaevamismehhanismide rakendamise); kui käsitsi kaevates töölise keskmiseks normiks on $\frac{1}{2}$ —1 m³ tunnis, kaevab keskmise suurusega ekskavaator ja kraavikaevamismehhanism 50—150 m³ tunnis. Või mõelgem näiteks kivilõhkumise mehhaniseerimise efektile töölise töövilkuse seisukohast: näiteks suudab tööline käsitsi puurida tunnis 25—30 cm (paemurrus), pneumaatiline puur sama aja jooksul 2,5—3,0 meetrit puurauku. Käsitsi betoonimise normiks on 0,25—0,50 m³ tunnis, betoonpumba abil aga 12—15 m³ tunnis jne.

Nõukogude Eesti masina- ja metallitööstuse tootmistehnilise baasi rekonstrueerimine puudutab eeskätt kolme põllutöomasinate ehitustehast, põlevkiviseadmete tehast, piimatööstuse seadmete ehitamise tehast ja raadioaparaatide tehast. Viie aasta plaani kohaselt koondatakse põllutöomasinate ehitus Eesti NSV-s kolme tehasesse (Tallinn, Rakvere ja Tartu), mille tulemusena likvideeritakse senini esinenud parallelism põllutöomasinate ja -riistade tootmisel. Nende tehaste toodangu profiili määramisel on lähtunud tehnoloogilise protsessi iseloomust, masinate valmistamise komplitseerituse astmest ja tehaste seniseist töökogemustest.

⁶⁰ Seadus NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist 1946—1950, II osa, p. 7.

Märkigem muuhulgas tootmistehnilist rekonstrueerimist käesoleval viisaastakul Eesti NSV toiduainetetööstuses. Pööre toimub eriti leivatööstuses, kus likvideerub primitiivne väiketootmine, mis asendatakse täiuslikult mehhaniseeritud suurtehastega vabariigi mitmes kohas. Mainigem ka lihakombinaatide rekonstruktsiooni, kus tööprotsessid viiakse vooltootmismeetodile. Piimakombinaatides viiakse piimapudelite pesemine, nende täitmine ja sulgemine täielikult mehhaniseeritud voolmenetlusele.

Tõsiseks teguriks tööviljakuse tõstmisel on kahtlemata tööliste kvalifikatsiooni ja nende kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine. Mida kõrgem on iga töölise kvalifikatsioon, mida kõrgem on iga töölise kultuurilis-tehniline tase, seda rohkem on eeldusi tema ja kogu ühiskondliku töö viljakuse otsustavaks tõusuks, tehnika revolutsioneerimiseks, toodangu suurenemiseks ühe elaniku kohta. See tegur on seda tähtsam tänapäeva tingimustes, kus tootmistehnika leiab pidevat täiustamist, kus järjest rohkem siirduakse uut tüüpi masinate ja agregaatide tootmisele ja nende laialdasele kasutamisele. See kõik nõuab tööjõudude järjest täielikumat, paremat tehnilis-kultuurilist ettevalmistust.

Kodanlikus ühiskonnas toimub kvalifitseeritumate ja vastupidavamate tööliste kunstlik valik. Proletaarlased väiksemate teadmistega ja madalama kvalifikatsiooniga, vähema füüsilise vastupidavusega lülitatakse paratamatult sellest valikust välja; nad siirduvad töötute ridadesse; tehastes ja vabrikutes säilib vaid see osa töolistest, kes on kvalifitseeritumad ja tugevamate füüsiliste omadustega. See on tõsiasi, mida iga suguste keskmise tööviljakuse näitajate võrdlusel nõukogude sotsialistliku ühiskonna ja kapitalistliku ühiskonna vahel tuleb alati silmas pidada. Nõukogude ühiskonnas nimelt säärast kunstlikku valikut ei ole. Nõukogude ühiskonnas on töötaolu juba ammu likvideeritud. Stalinlik Konstitutsioon on kindlustanud kõigile kodanikele õiguse haridusele, õiguse enda töö kvalifikatsiooni pidevale tõstmisele. Samuti on Stalinlik Konstitutsioon kindlustanud kõigile nõukogude inimestele õiguse tööle. Seepärast pole ühelgi nõukogude inimesel tõsiseid takistusi enda kvalifikatsiooni tõstmiseks, enda kultuurilis-tehnilise taseme tõstmiseks ning sellega ühtlasi suurema tööviljakuse andmiseks. Neid võimalusi tuleb nõukogude inimestel vaid tahta ja osata õigesti kasutada.

Nõukogude riik teeb tohutuid kulutusi kvalifitseeritud tööjõu ettevalmistusele ja kvalifikatsiooni tõstmisele. Siia kuulub tehnilise miini-

mumi kursuste korraldamine, et tööst vabadel tundidel anda nendele töölistele, kes varem tööstuslikes ettevõtteis pole töötanud, tööks vajalikke elementaarseid tootmistehnilisi teadmisi.

Tööliste kvalifikatsiooni tõstmisele on aidanud ja aitavad kaasa ka mitmesugused tehnilise propaganda vormid ettevõtteis (insener-tehnilise personaali loengud, konsultatsioonid, tehnilised kabinetid, raamatukogud jms.).

Kvalifitseeritud tööjõudude ettevalmistamise püsivamaks vormiks on kujunenud tööjõureservide koolide süsteem, mis loodi seltsimees Stalini initsiatiivil ja ettepanekul (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 2. okt. 1940).

Sõjajärgse viisaastaku jooksul valmistatakse tööjõureservide süsteemi koolides ette 4,5 miljonit noort kvalifitseeritud töolist. Suure ulatuse omandab kvalifitseeritud töölistekadrite ettevalmistus kursuste, brigadilise ja individuaalse õpetuse teel. Viie aasta jooksul valmistatakse sel teel ette 7,7 miljonit noort töolist ja 13,9 miljonit inimest tõstavad oma kvalifikatsiooni. Seega tõstab kogu nõukogude tööliklassi rõhuv enamik viisaastaku vältel oma kvalifikatsiooni. Sel asjaolul on võrratu suur tähtsus ja toime tööviljakuse tõstmisel.

Ka nõukogude Eestis on töötajate kvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil võetud tarvitusele mitmed meetodid. Areneva sotsialistliku tööstuse kindlustamiseks kvalifitseeritud tööjõuga ja kutseõpetuse võimaldamiseks tootvale tööle siirduvaile noortele on ka Nõukogude Eestis loodud riiklike tööjõureservide koolide süsteem. Neis koolides loodud õppe- ja elutingimused (tasuta õpetus, õpilaste tasuta ülalpidamine riigi poolt, õppuse ühendamine tootmispraktikaga jms.) annavad Nõukogude Eesti noortele kutseala omandamisel sellised võimalused, mida pole ühelgi kapitalistlikul maal ega olnud ka kodanlikus Eestis. Tööjõureservide koolid on kujunenud põhiliseks allikaks Nõukogude Eesti stahhaanovlaste ridade täiendamisel. Tööjõureservide koolide süsteem Nõukogude Eestis peab sõjajärgse viisaastaku jooksul ette valmistama 21 000 noort kvalifitseeritud tööjõudu. Need noored kvalifitseeritud töölistel etendavad kahtlemata tähtsat osa tööviljakuse tõusul ja sõjajärgse viisaastaku plaani täitmisel ja selle ületamisel.

Lenini-Stalini õpetus töö sotsialistlikust organiseerimisest on nüüd ka Eesti noores sotsialistlikus vabariigis kujunenud selleks ajendavaks jõuks, mis viib sotsialismi ülesehitustöö uutele võitudele. See õpetus on avanud tohutud perspektiivid tööviljakuse tõusuks ja kõigi töötajate kultuurilise ja materiaalse heaolu parandamiseks, mis oli kapitalismi

tingimustes kujutlematu ja kättesaamatu. See õpetus loob tingimused, kus loov suhtumine töösse ja leidurlikkus on tööviljakuse suurimaks hoovaks. Uusima tehnika üha laialdasema ning igakülgsema kasutamisega, töö ja tootmise organisatsiooni viimistlemisega ning oma kvalifikatsiooni ja kultuurilis-tehnilise taseme järjekindla tõstmisega on ka Nõukogude Eesti töötajail saanud võimalikuks suurendada oma tööviljakust erilise füüsilise pingutuseta. Selleks on suuri kasutamata reserve. Neid reserve igas tööstusharus, igas vabrikus, tehases ja kaevanduses avastada ja neid bolševistlikult kasutada — seda nõuavad meilt nõukogude kodumaa huvid, uue sõjajärgse viisaastaku täitmise huvid nelja aastaga.

Kirjandus.

1. Karl Marx, Das Kapital, I Bd., 5. Aufl., Stuttgart 1922.
2. Marx-Engels, Valitud Teosed, I k., K. Õ. Sõprus, Tallinn 1937.
3. Marx-Engels, Valitud Teosed, II k., K. Õ. Sõprus, Tallinn 1937.
4. Marx-Engels, Valitud Teosed, III k., K. Õ. Sõprus, Tallinn 1939.
5. V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945.
6. V. I. Lenin, Suur algatus, Valitud Teosed kahes köites, II k., RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
7. V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded. Valitud Teosed kahes köites, II k., Tallinn 1946.
8. В. И. Ленин, Развитие капитализма в России. Сочинения, том III, Госиздат 1930.
9. В. И. Ленин, «Научная» система выжимания пота. Сочинения, том XVI, Госиздат 1931.
10. В. И. Ленин, Система Тэйлора—порабощение человека машиной. Сочинения, том XVII, Партиздат 1932.
11. В. И. Ленин, О характере наших газет, Сочинения, том XXIII, Госиздат 1931.
12. V. I. Lenin, Kuidas organiseerida võistlust? Valitud Teosed kahes köites, II k., Tallinn 1946.
13. J. V. Stalin, Kõne Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsel koosolekul 9. veebruaril 1946. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
14. J. V. Stalin, ÜK(b)P Keskkomitee poliitiline aruanne XVI kongressile, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
15. J. V. Stalin, Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist. Leninismi küsimusi, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945.
16. J. V. Stalin, Kõne Esimesel üleliidulisel stahhaanovlaste nõupidamisel. Leninismi küsimusi, Tallinn 1945.
17. J. V. Stalin, Suure murrangu aasta. Leninismi küsimusi, Tallinn 1945.
18. J. V. Stalin, Kõne esimesel kolhoosnike-lööktöölise kongressil. Leninismi küsimusi, Tallinn 1945.
19. J. V. Stalin, Majandusmeeste ülesandeist. Leninismi küsimusi, Tallinn 1945.
20. И. В. Сталин, Беседа с первой американской рабочей делегацией. Вопросы ленинизма, изд. 10-ое, Госполитиздат 1938.
21. J. V. Stalin, Uus olukord — uued majandusliku ülesehitustöö ülesanded. Leninismi küsimusi, Tallinn 1945.

22. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast. V väljaanne, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
23. ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn 1946.
24. V. M. Molotov, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäev. Kõne Moskva Nõukogu pidulikul istungil 6. nov. 1945. Eesti Bolševik nr. 20/21, 1945.
25. Г. К. Орджоникидзе, О задачах тяжелой промышленности и стахановском движении, Партиздат 1936.
26. Н. А. Вознесенский, Военная экономика СССР в период Отечественной войны. Огиз, Госполитиздат 1948.
27. N. A. Voznessenski, NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaan 1946—1950. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
28. ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Часть I и II, изд. 6-ое, Огиз, Госполитиздат 1940.
29. ÜK(b)P XVIII konverents. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
30. Seadus NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist 1946—1950. Eesti Bolševik, 7/8, 1946.
31. O. Sepre, Aruanne Eesti NSV Ülemnõukogu istungil 12. juulil 1946, Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani kohta 1946.—1950. a. Eesti Bolševik nr. 14/15, 1946.
32. Seadus Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani kohta 1946.—1950. a. Eesti Bolševik nr. 14/15, 1946.
33. N. Karotamm, Vabanemisaasta, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945.
34. N. Karotamm, Uut elu ehitades, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
35. N. Karotamm, Meie järjekordsed ülesanded, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1947.
36. A. Veimer, Eesti NSV majandusprobleeme, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945.
37. A. Veimer, Uuest stalinlikust rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
38. A. Veimer, Sõjajärgse viisaastaku probleeme Nõukogude Eestis, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1947.
39. A. Veimer, Eesti sotsialistliku industrialiseerimise viisaastak. Eesti Bolševik nr. 7/8, 1946.
40. J. Lauristin, Esimene nõukogude aasta Eestis, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946.
41. Uue viisaastaku võitlejad. Jutustusi stahhaanovlastest. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1947.
42. A. Raudsepp, Eesti NSV turbasood. RK „Teaduslik Kirjandus“, Tartu 1946.
43. A. Ritso, Vooltootmine. RK „Teaduslik Kirjandus“, Tartu 1946.
44. Экономика социалистической промышленности. Ред. Е. Л. Грановский и Б. Л. Маркус. Академия наук СССР. Институт экономики, Москва 1940.
45. S. Sazonov, Eesti NSV parteiorganisatsioonid võitluses viisaastaku täitmise eest tööstuses nelja aastaga. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1948.

Проблемы экономики промышленности Советской Эстонии.

Резюме.

В работе дано освещение шести вопросов экономики промышленности Советской Эстонии.

В первой теме «Характеристика развития промышленности буржуазной Эстонии и перспективы развития промышленности Советской Эстонии» даётся, прежде всего, критический анализ развития промышленности в условиях буржуазной Эстонии. Захват власти буржуазией привёл фактически к полной политической, экономической и культурной изоляции Эстонии от Советского Союза. Эстонская буржуазия намеренно и насильственно оборвала те исторически сложившиеся экономические и культурные связи, которые соединяли эстонскую промышленность с промышленностью России, страны, которая в результате Октябрьской Социалистической Революции превратилась в первое в мире государство, где производительные силы в условиях нового, социалистического строя стали на путь стремительного развития. Эстонская буржуазия по понятным причинам опасалась революционного влияния Советского Союза на рабочий класс Эстонии и ориентировалась на капиталистический Запад. Всё это неизбежно должно было загнать развитие производительных сил Эстонии в тупик и означало подчинение экономики Эстонии интересам империалистических государств, превращение её в полуколониальную страну. В области индустрии это нашло выражение прежде всего в полном упадке крупной промышленности, возникшей на территории Эстонии во второй половине XIX в. и в начале XX в., в раздроблении промышленного производства на мелкие и карликовые предприятия, в превращении некоторых крупных отраслей промышленности (сланцевая, фосфоритная, целлюлозная), созданных в период господства эстонской буржуазии, в отрасли, производившие лишь полуфабрикаты и стратегическое сырьё для империалистических стран, и таким образом фактически превратившие народ Эстонии и его производительные силы в объект жестокой эксплуатации со стороны международной финансовой олигархии; это выразилось в безраздельном господстве иностранного капитала, который в корне изменил промышленный профиль буржуазной Эстонии в интересах выколачивания прибылей для себя.

Всё это привело также к полной зависимости промышленного производства от иностранных рынков и конъюнктуры цен, в результате чего промышленность буржуазной Эстонии стала весьма чувствительной к любому кризису на международном рынке.

Такому антагонистическому развитию эстонской промышленности в условиях капитализма положило конец установление Советской власти в Эстонии. На основе социалистической системы хозяйства и благодаря её огромным преимуществам перед капиталистической системой, промышленность Эстонии стала быстро развиваться. Социалистическая система хозяйства окончательно уничтожила эксплуатацию человека человеком, привела к ликвидации господства иностранного финансового капитала в Эстонии, навсегда ликвидировала кризисы перепроизводства, безработицу, анархию производства и пр. Продукция промышленности Советской Эстонии непрерывно растёт таким быстрым темпом, который немислим в условиях буржуазного общества. Созданы огромные возможности для использования местных естественных богатств, для расширения сырьевой и топливной базы промышленности. Советское государство и коммунистическая партия систематически добиваются того, чтобы превратить эстонскую промышленность в производственный аппарат с законченным производственным циклом, способным удовлетворять разнообразнейшие потребности трудящихся. Социалистическая система хозяйства и тесная связь Советской Эстонии с другими братскими республиками создали все возможности для усовершенствования и реконструкции техники местной промышленности, для внедрения специализации и кооперирования промышленного производства, приближения промышленности к источникам сырья и топлива, как и к районам потребления. Несомненно важную роль в развитии промышленности ЭССР играет техническая и материальная помощь братских республик, особенно РСФСР, а также изучение опыта и знаний этих республик.

Во второй теме «Первоочередные задачи восстановления промышленности» автор показывает огромный ущерб, нанесённый хозяйству Советской Эстонии фашистской оккупацией. При рассмотрении первоочередных задач восстановления промышленности подчёркивается, что восстановление разрушенной индустрии требует проведения таких изменений, которые дали бы возможность не просто включить промышленность ЭССР в общую систему хозяйства Советского Союза, а сознательно и планомерно реконструировать и развивать промышленность ЭССР на основе социалистических принципов и методов. Одной из важнейших задач в этой области является быстрое восстановление топливно-энергетической базы, которая обеспечивала бы бесперебойное развитие всех отраслей хозяйства и районов республики. Не менее важной задачей является быстрое развитие производства строительных материалов и развитие строительной промышленности, машиностроения и химической промышленности (сланце-химия). Наряду с промышленностью, производящей средства производства, на которую в пятилетнем плане обращено главное внимание, необходимо также

восстановить и широко развить отрасли промышленности, производящие предметы потребления.

В третьей теме «Производственные мощности и их использование» даётся критический анализ характера использования производственных мощностей промышленностью буржуазной Эстонии: хроническая перегрузка производственных мощностей, обесценение и уничтожение мощностей до их физического износа, глубокая диспропорция в развитии производственных мощностей отдельных отраслей промышленности, неспособность преодолеть сезонность в использовании мощностей и т. д. Принципиально иные возможности использования производственных мощностей открываются перед социалистической промышленностью Эстонии. Производственные мощности промышленности Советской Эстонии непрерывно возрастают за счёт увеличения парка оборудования и повышения и реконструкции уровня техники, а также за счёт улучшения и рационализации использования производственного аппарата — более полная загрузка времени работы оборудования, т. е. ликвидация простоев, преодоление сезонности производства, повышение удельного веса действующего оборудования, интенсификация использования оборудования, организация научно обоснованного кооперирования.

В четвёртой теме «Топливо-энергетическая база народного хозяйства» даётся критический анализ топливо-энергетической базы буржуазной Эстонии. Топливное хозяйство буржуазной Эстонии базировалось главным образом на древесном топливе: 64,5% годовой потребности в топливе покрывались дровами. Удельный вес сланца и торфа в топливном балансе был низким; сланцевое топливо в эстонской промышленности было мало распространено и ограничивалось лишь некоторыми крупными потребителями. Рубка леса производилась в значительно больших размерах, чем позволял годовой прирост леса. В целях сохранения леса как ценного сырья и деловой древесины в условиях его потребления в пределах прироста древесины, необходимо подвергнуть топливный баланс Советской Эстонии плановой реконструкции, заменив древесное топливо в основном сланцем и торфом. В данной теме представлен баланс топлива промышленности Советской Эстонии в перспективе, а также указаны важнейшие пути экономного и рационального использования топлива: технически обоснованное нормирование потребления топлива, правильное планирование топливного режима, приспособление технического оборудования топки, упорядочение топливного складского хозяйства, составление районных топливных балансов, усиление ответственности за потребление топлива, организация социалистического соревнования, всемерная забота о выполнении резолюций XVIII съезда ВКП(б) о строгой экономии топлива и электроэнергии.

В пятой теме «Специализация и кооперирование в промышленности» даётся характеристика специализации и кооперирования промышленности в условиях буржуазной Эстонии. Здесь указывается, что капитализм по существу отрицает плановую специализацию про-

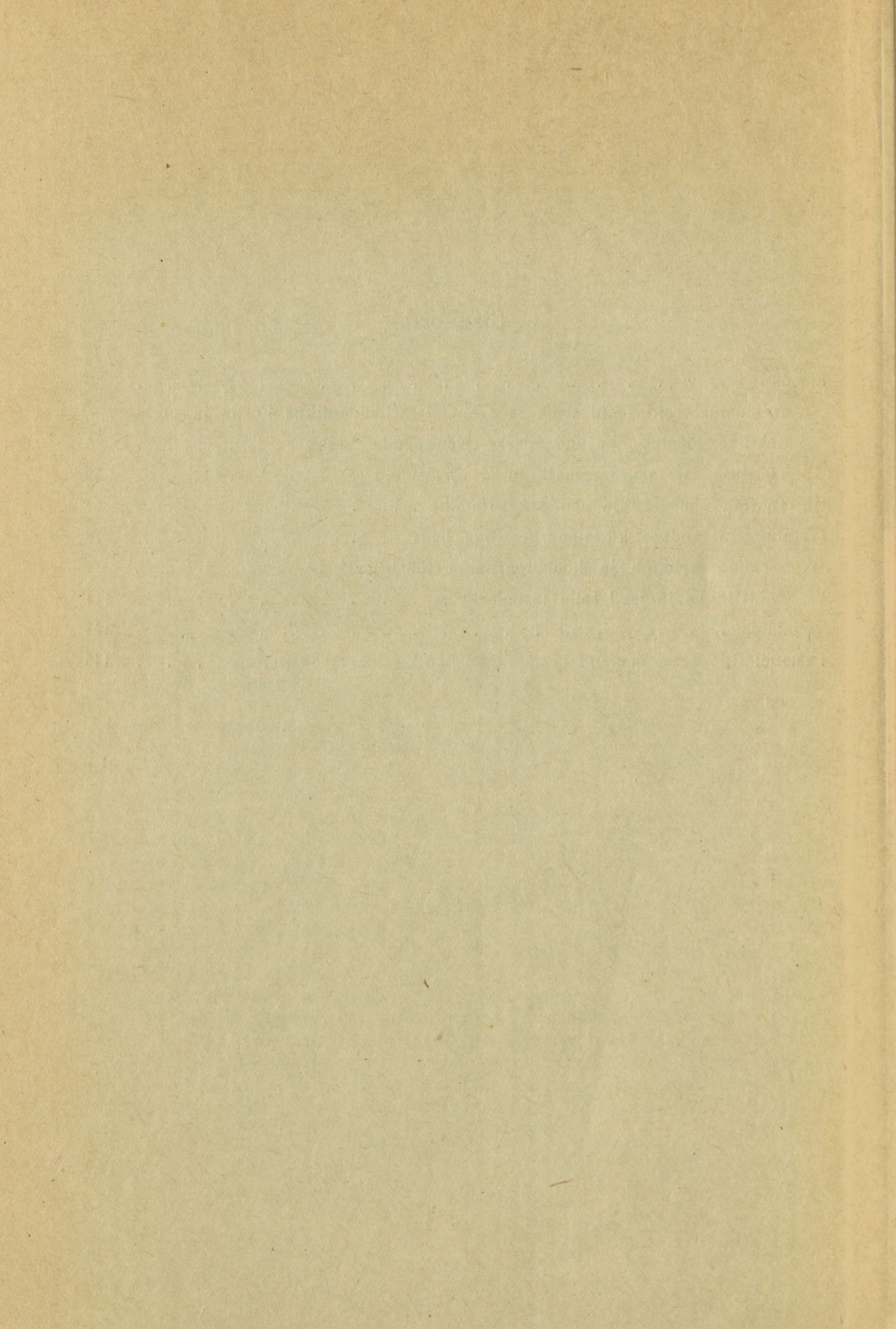
мышленности в общественном масштабе, вследствие чего специализация промышленности осуществлялась в буржуазной Эстонии лишь в весьма узких рамках; это тормозило рост производительности труда и развитие производительных сил. В условиях социализма специализация и кооперирование получили в эстонской промышленности совершенно иное содержание. В условиях социалистической системы хозяйства специализация и кооперирование развёртываются не под давлением слепой стихии конкуренции, а на основе планового начала; это обеспечивает полное использование производственных мощностей, упрощает технологические процессы, сокращает производственные циклы, даёт возможность более экономно использовать материалы, увеличивать производительность труда, снижать себестоимость продукции и улучшать рентабельность промышленности. На основе приведённых примеров показываются важнейшие пути и методы специализации и кооперирования промышленности Советской Эстонии.

В шестой теме «Производительность труда и пути её повышения» дан анализ характера труда, трудовой дисциплины и производительности труда в условиях буржуазной Эстонии. Анализ показывает, что в условиях буржуазного общества динамика общей продукции эстонской промышленности и динамика годовой часовой выработки рабочего не совпадали. Часовая и годовая выработка эстонского рабочего в буржуазной промышленности росла в период кризиса и депрессии, между тем как годовая выработка промышленности в целом в это время снижалась, и безработица возрастала. Увеличение производительности труда эстонского рабочего в условиях капитализма не находило своего выражения в росте валовой продукции промышленности в целом. Объясняется это особенностями капиталистической рационализации, невероятной интенсификацией труда, работой по сокращённому графику, т. е. «научной» системой выжимания пота из рабочего. Интенсификация труда рабочего усиливалась, но общество в целом недополучало продукцию.

Общественное значение труда в условиях социализма, где рабочие работают не на капиталиста, а на самих себя, на своё государство в интересах всего народа, вызвало в Советской Эстонии совершенно иное, чем в буржуазном обществе, отношение трудящихся к интересам производства. Теперь в Советской Эстонии труд стал делом чести, делом славы, делом доблести и геройства. Поэтому производительность труда в Советской Эстонии планомерно возрастает и находит своё выражение в росте валовой продукции промышленности. Уровень производительности труда в эстонской советской промышленности определяется факторами организации труда и производства (социалистическое соревнование и стахановское движение, укрепление трудовой дисциплины, техническое нормирование и т. д.), факторами развития техники производства, а также непрерывным повышением квалификации рабочих, ростом их культурно-политического уровня.

Sisukord.

	Lk.
Eessõna	3
I. Iseloomustavaid jooni tööstuse arenemisest kodanlikus Eestis ja perspektiive tööstuse kujundamiseks Nõukogude Eestis	5
II. Tööstuse taastamise esmajärgulisi ülesandeid	39
III. Tootmisvõimsused ja nende kasutamine	61
IV. Rahvamajanduse kütte-energeetiline baas	78
V. Spetsialiseerimine ja koopereerimine tööstuses	92
VI. Tööviljakus ja teed selle tõstmiseks	111
Kirjandus	143
Резюме: Проблемы экономики промышленности Советской Эстонии	145

Vastutav toimetaja
B. Veimer.
Tehniline toimetaja
A. Pill.

Ladumisele antud 19. IV 1948.
Trükkimisele antud 2. VII 1948.
Paberi kaust 67×95. $\frac{1}{16}$. Trüki-
poognaid $9\frac{1}{2}$. Autoripoognaid
9,6. Arvestuspoognaid 9,71.
MB 04284. Laotihedus trpg.
44.600. Tiraaz 2200. Trükikoja
tellimus nr. 899. Trükikoda
„Tartu Kommunist“, Tartu, Üli-
kooli 21/23.

А. Раннес, Проблемы экономики
промышленности Советской
Эстонии.

На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литера-
тура“, Тарту.

T. K.

Rbl. 15.—

A-17201

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00454846 9

Rbl. 15.—

A-17201

A. RANNES - TÖÖSTUSÖKONOOMIKA PROBLEEME NÕUKOGUDE EESTIS

A. RANNES

**TÖÖSTUSÖKONOOMIKA
PROBLEEME
NÕUKOGUDE EESTIS**

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

TARTU 1948

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00454846 9